

1381 / 6

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA

SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 41, 1990

CENA 15 Kčs



26. júna 1990

OBSAH

Jan Kačala: Syntakticko-sémantický výklad viet typu <i>je hmla</i>	3
Ella Sekaninová: Mikrosystém slovenskej a ruskej lexiky v lexikologickej, lexikografickej a kontextovej konfrontácii	15
Diskusie	
Emil Paleš: Sémantické roly slovenských slovies	30
Rozhľady	
Juraj Dolník: Prístupy ku skúmaniu lexikálneho významu	49
Pavol Žigo: Kontaktné javy indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny	61
Správy a posudky	
Profesor Ján Horecký 70-ročný. K. Buzássyová	70
Súpis prác prof. Jána Horeckého za roky 1980-1988. L. Dvonč	74
Miko. F.: Aspekty literárneho textu. J. Horecký	89
Kratký slovník slovenského jazyka. J. Dolník	92
Ondrejovič. S.: Medzi slovesom a vetou. J. Dolník	95
Sprache in Mensch und Computer. J. Horecký	97
Metafora v jazyke i tekste. P. Ďurčo	99
Škiljan, D.: Jezična politika. J. Mlacek	101
Budagov. R. A.: Portrety jazykovedov 19—20 vv. S. Ondrejovič	104
Kuznecov. S. N.: Teoretičeskije osnovy interlingvistiki. S. Košecký	106
Kiss. K. É.: Configurationality in Hungarian. G. Miššiková	108
2. medzinárodná škola sociolingvistiky. S. Ondrejovič	110

СОДЕРЖАНИЕ

Ян Качала: Синтактико-семантическая интерпретация предложений типа <i>je hmla</i>	3
Элла Секанинова: Микросистема словацкой и русской лексики в лексикологическом, лексикографическом и контекстуальном сопоставлении	15
Дискуссия	
Эмил Палеш: Семантические роли словацких глаголов	30
Обзор	
Юрай Долник: Подход к исследованию лексического значения	49
Павол Жиго: Контактные явления индоевропейской и картвельской семей	61
Сообщения и рецензии	
К семидесятилетию профессора Яна Горецкого. К. Бузашишова	70
Список работ проф. Яна Горецкого опубликованных в период 1980—1988 гг. Л. Двонч	74
Мико. Ф.: Аспекты литературного текста. Я. Горецки	89
Краткий словарь словацкого языка. Ю. Долник	92
Ондрейович. С.: Между глаголом и предложением. Ю. Долник	95
Язык в человеке и в ЭВМ. Я. Горецки	97
Metafora в языке и тексте. П. Дюрчо	99
Шкилян, Д.: Языковая политика. И. Млачек	101
Будагов, Р. А.: Портреты языковедов 19—20 вв. С. Ондрейович	104
Кузнецов, С. Н.: Теоретические основы интерлингвистики. С. Кошечки	106
Киши, К. Е.: Конфигурациональность в венгерском языке. Г. Мишшикова	108
2-ый международный курс социolingвистики. С. Ондрейович	110

CONTENT

Ján Kačala: Syntactic and semantic interpretation of sentences of the type <i>je hmla</i>	3
Ella Sekaninová: Lexical, lexicographic and contextual confrontation of the microsystem of the Slovak and the Russian lexic	15

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 41, 1990

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

The Linguistic Journal

of the Ľudovít Štúr Linguistic Institute of the Slovak Academy of Sciences

Volume 41, 1990

Published semiannually in 104 pp.

by the VEDA, Publishing House of the Slovak Academy of Sciences

Address of the Editorial Board:

813 64 Bratislava, Nálepškova 26, Czechoslovakia

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries --- except West Germany --- distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany

Лингвистический журнал

Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук

Том 41, 1990

Издается два раза в год на 104 стр.

ВЕДА, издательство Словацкой академии наук

Адрес редакции: 813 64 Bratislava, Nálepškova 26, Чехословакия

Подписки принимает: SLOVART Ltd., Bratislava, Leningradská 11

Redakčná rada

J. Bosák (výkonný redaktor), K. Buzássyová, J. Dolník, J. Horccký (hlavný redaktor), J. Kačala, R. Krajčovič, A. Kráľ, V. Krupa, J. Mistrík, S. Ondrejovič, I. Ripka, J. Sabol, E. Sekaninová

SYNTAKTICKO-SÉMANTICKÝ VÝKLAD VIET TYPU *JE HMLA*

JÁN KAČALA

0. V gramatickej literatúre sa napospol uvádzajú príklady jednočlenných viet typu spona *byť* + substantívum, resp. predikatívum vo vetnom základe a takto sa aj hodnotia. Z bohatej literatúry uvádzame tu aspoň práce J. Ružičku (1957, s. 279), Š. Peciara (1958, s. 31), R. Mrázka (1959, s. 88), F. Mika (1962, s. 118—119), Morfológiu slovenského jazyka (1966, s. 371), monografiu M. Grepla — P. Karlíka (1986, s. 117). Nikde v literatúre však nie je bližšie rozobratá a systematicky opísaná syntaktická podstata týchto viet, významová náplň a rozsah ich konštitutívnych substantívnych prvkov a ich tvarová charakteristika ani paradigmatické postavenie týchto viet, t. j. ich vzťahy k príbuzným vetným typom jednočlenným alebo dvojčlenným. V tomto príspevku si kladieme za úlohu riešiť práve tieto otázky.

1. Syntaktickou podstatou viet typu *je hmla* je to, že základný člen jednočlenej vety je v nich zložený zo spojenia sponového slovesa *byť* v 3. osobe a substantíva istých významových okruhov; v syntaxi posledných desaťročí sa zaužíval na označenie takého vetného člena termín zložený vetný člen, t. j. v danom prípade zložený vetný základ. Je to analytický typ predikátu (predikátom rozumieme základný vetný člen vyjadrený určitým slovesným tvarom plnovýznamového slovesa v dvojčlenej i jednočlenej vete, tento pojem zahŕňa teda prísudok dvojčlenej, ako aj vetný základ jednočlenej vety), v ktorom je gramatická a lexikálnosémantická zložka rozdelená medzi dve alebo i viaceré pomenovania. Predmetom našej pozornosti sú vety, v ktorých mennej časti sú tu skutočné substantíva, napr. *je vietor, je slnko, je horúčava, je mokrota* — na rozdiel od syntakticky aj lexikálnosémanticky príbuzných typov viet, v ktorých neslovesnej časti je príslovka, napr. *je veterno, je slnečno, je horúco, je mokro*. To, že tu ide naozaj o podstatné mená, potvrdzuje sa najmä tým, že: 1. v minulom čase si toto substantívum vynucuje na tvare sponového slovesa zhodu v gramatickom rode, napr. (*včera*) *bol vietor, bolo slnko, bola horúčava* (na rozdiel od prípadov typu *bolo tma, bolo mu zima*, v ktorých neslovesnú časť už treba pokladať za príslovku, resp. za predikatívum; v nich si už neslovesná časť zhodu

v gramatickom tvare na sponovom slovese nevynucuje); 2. substantívum možno rozviť v týchto konštrukciách adjektívom s platnosťou zhodného prívlastku, napr. *je silný vietor, bola hustá hmla, je veľká horúčava* — na rozdiel od paralelných výrazov s platnosťou príslovky, ktoré možno rozviť príslovkou v úlohe príslovkového určenia, napr. *bolo strašne tma, bolo mi veľmi zima*; 3. v neslovesnej časti tohto typu vetného základu môžu stáť podstatné mená aj v inom tvare ako v nominatíve singuláru; bežný je okrem neho aj nominatív plurálu, napr. *v tom čase tam bývajú silné hmly, veľké horúčavy*, ďalej genitív singuláru, napr. *bolo Silvestra, dnes je Petra a Pavla*, alebo iné nepriame pády najmä s predložkami *pod, po, do, na, pred*, napr. *je po zime, je pod mrakom, je mu na zadusenie, bolo pred Vianocami, bolo okolo Jána*.

Výrazným a, povedali by sme, aj nápadným znakom viet rozoberaného typu je ich slovosled: na prvom mieste stojí sponové sloveso a na druhom neslovesná, predikatívna časť. V tejto podobe treba slovosled vo vetách typu *je hmla* pokladať za bezpríznačkový, opačné poradie častí je naproti tomu príznačkové. Príznačkovosť slovosledu sa prejavuje pri zvukovej realizácii vety napr. *Hmla je!* umiestnením vetného dôrazu na začiatočnú mennú časť vetného základu, pričom je tento dôraz často sprevádzaný expresívnym priebehom vetnej melódie s výrazným melodickým zlomom medzi neslovesnou a slovesnou časťou tohto základného vetného člena. V písanej podobe sa expresívny priebeh vetnej melódie signalizuje výkričníkom na konci vety; veta má teda podobu zvolacej vety. Základný nepríznačkový slovosled sa zachováva vo všetkých paradigmatických variáciách tohto typu viet: *Je hmla. — Bola veľká hmla. — Nebude nijaká hmla. — Keby bola hmla, nepôjdeme. — Začína byť hmla.*

Z veľkej významovej váhy, ktorú má podstatné meno v stavbe tohto typu vetného základu, vychodí v obsahovej rovine týchto viet ich prevažne konštatívny ráz. S ním je v súhlase oznamovací spôsob, v ktorom najčastejšie vystupujú takéto vety, pričom, pravdaže, nie je vylúčený ani podmieňovací spôsob. Podmieňovacím spôsobom sa vyslovuje napr. želanie, túžba a pod., ktoré sa takisto zmestia do široko chápaného konštatovania.

Vo viacerých prácach citovaných na začiatku tohto príspevku, resp. v ďalších prácach sa o vetách rozoberaného typu píše ako o jednočlenných; tak je to u J. Ružičku (1956, s. 13), u Š. Peciara (1958, s. 31), u R. Mrázka (1959, s. 88), u R. Zimeka (1959, s. 123), v Morfológii slovenského jazyka (1966, s. 371), kde sa výslovne píše, že „sponu máme nielen v prísudku dvojčlenných viet“. Iní autori nehodnotia vety tohto typu jednoznačne. Napr. E. Paulíny v Slovenskej gramatike (1981, s. 257—260) preberá takéto typy viet v rámci „formálne dvojčlenných vetných syntagiem“, ktoré sú náprotivkom „fakticky dvojčlenných vetných syntagiem“ a rozumie nimi (sčasti) jednočlenné vety. V časti Predikáty s adverbium uvádza takéto typy 1. *Je teplo.* 2. *Je popoludní.* 3. *Je pod mrakom.* 4. *Bolo počuť hlasy.* 5. *Treba odísť.* O vetách 2. typu

vraší, že sa v nich vyslovuje časový údaj, a zaraďuje k nim príklady *Je prvého mája*. — *Je siedmeho novembra*. — *Je po polnoci*., ako aj príklady *Je pondelok*. — *Je jar*. — *Je žatva*. — *Je poludnie*. — *Je noc*. V prvej skupine príkladov ide podľa E. Paulinyho „zreteľne o formálnu dvojčlennú vetnú syntagmu“, t. j. o jednočlennú vetu, kým v druhej skupine, v ktorej vidí istú prekážku v jestvovaní zhody slovesného tvaru so substantívom v rode a čísle, „akoby šlo o fakticky dvojčlennú vetnú syntagmu. Tento typ je zreteľne prechodný“ (op. cit., s. 260). Aj M. Grepl a P. Karlík (1986, s. 177) preberajú takéto prípady ako bezpodmetové sponové vety, ktorých menný základ tvorí predikatívum (stavová príslovka), pričom ako „funkčné predikatíva“ môžu v týchto vetách vystupovať aj predložkové výrazy so stavovým významom (napr. české *Už je po dešti*. — *Je mi nanic*. — *Bratovi bylo do pláče*. — *Je mi na vrhnutí*.). Zaraďujú sem podľa významu aj „prípady typu *Jsou žně* (= je doba žní); *Jsou prázdniny*; *Jsou vánoce* apod. s nominativy jakožto formálnymi „podměty“; skutočnými podměty by byly, kdyby *jsou* bylo možno chápat za verbum existentiae.“ Jednoznačné riešenie nepredkladá ani F. Miko (1962, s. 118—119): substantívum v spojení so slovesom *byť* (vo vetách typu *je mráz*) hodnotí ako rámcovo-obsahový nominatív, ktorý má podľa autora k slovesu dvojité vzťah. „Je v prvom rade k nemu podmetom (rámcová platnosť: *mráz je, trvá*). Pretože sloveso má len všeobecný stavový význam, je substantívum súčasne jeho obsahovým doplnením, súc akoby mennou časťou zloženého prísudku (obsahová platnosť: *je mráz — mrzne*)... Celkove sa väzba chýli k obsahovej platnosti, ako tomu nasvedčujú prípady zmeravenia nominativu v stavovú príslovku: *bolo zima, škoda, tma, hanba, hriech, koniec, žiaľ*).“ Autori syntaxe slovenčiny pre vysoké školy J. Oravec a E. Bajzíkova (1982, s. 62—63) problematiku rozoberajú v našom príspevku vlastne obchádzajú, keď v časti o jednočlenných slovesno-menných vetách vravia, že „aj prisponové výrazy (obsahová časť vetných základov) v jednočlenných vetách sú iné ako v dvojčlenných vetách. Nie sú to substantíva, adjektíva (vôbec slová s gramatickým rodom a zhodou), ale predovšetkým príslovky a iné výrazy príslovkového rázu“. Viacej pozornosti vetám typu *je hmla* nevenujú.

V súvisе so statusom sponového slovesa *byť* bola v päťdesiatych rokoch v českej a slovenskej jazykovede diskusia o tom, či sponové sloveso *byť* má alebo nemá lexikálny význam a či je jeho funkcia verbalizačná alebo čisto predikačná, resp. predikatizačná. J. Ružička v zásadnom príspevku *Sporné otázky slovenskej morfológie* (1956, s. 3—19), nadväzujúc najmä na Šmilauerovo a Kopečného syntetické spracovanie českej skladby z r. 1947, resp. 1952, prichodí k záveru, že „možno slovesu *byť* nielen ako plnovýznamovému vo vetách typu *Vzduch je všade, Niet vody, Janko nie je doma*, ale aj ako sponovému slovesu vo vetách typu *Železo je kov, Janko je malý* pripísať význam existencie, i keď je tento význam oslabený.“ (Ružička, 1956, s. 14) V nadväznosti na Ružičkovo

stanovisko M. Marsinová (1956, s. 52) takisto vraví, že „sloveso *byť* ako súčasť menného prísudku dvojčlennej vety vyjadruje číru existenciu bez ohľadu na časovú vymedzenosť jej začiatku, trvania a konca“. Podobne vymedzuje význam sponových slovies *byť*, *bývať*, *bývavať* J. Ružička v samostatnom príspevku venovanom problematike pomocných slovies (Ružička, 1957, s. 279).

S Ružičkovým riešením vyslovil nesúhlas Š. Peciar v dôkladnom článku o funkciách slovesa *byť* (Peciar, 1958, s. 31—32). Zdôrazňuje tradičné chápanie spony ako čisto gramatického prostriedku s predikatizačnou a verbalizačnou (kategorizačnou) funkciou a Ružičkove vývody o tom, že aj sponové sloveso *byť* má lexikálny význam, nepokladá za presvedčivé. Podľa Š. Peciara o lexikálnom význame pri sponovom slovese nemôže byť reč. „Tvary sponového slovesa *byť* vyjadrujú trvanie niečoho (čo je vyjadrené neslovesným výrazom) v čase (to je práve vlastnosť slovies) a tým umožňujú neslovesným výrazom vyjadrovať vo vete slovesné gramatické kategórie“ (Peciar, 1958, s. 32). Tvary slovesa *byť* majú podľa Š. Peciara vo výrazoch *je tma*, *je mladý* verbalizačnú a v prísudku zároveň predikatizačnú funkciu, ktorá je čisto gramatická. Preto tvary sponového slovesa *byť* nepokladá za osobitný člen syntagmy, to však neznačí, že by spona *byť* bola stratila povahu slovesa. Dôležité je Peciarovo konštatovanie, že „verbalizačná funkcia slovesa *byť* má zmysel len v oblasti usúvzťažnenia čiže v rámci vety“ (op. cit., s. 32).

Na konferencii o otázkach slovenskej skladby r. 1958 (materiál vyšiel v Jazykovedných štúdiách IV r. 1959) venovali osobitnú pozornosť sponovému slovesu *byť* R. Mrázek a R. Zimek; obidvaja zdôraznili čisto predikačnú, resp. predikatizačnú úlohu spony, ktorá sa nestotožňuje s predstavou lexikálneho významu spony *byť*. R. Mrázek (1959, s. 85) vychádza z toho, že spona vedno s fázovými a modálnymi slovesami nevyjadruje samostatný dej; sú to iba súčasť prísudku. „Sloveso *esse* väčšinou žiadny lexikálny obsah nemá; funguje len jako explicitní ukazovatel predikace a jejích gramatických kategorií. Má pak povahu spony a je součástí jmenného prísudku se sponou.“ „Pojem spona bych vyhradil zásadně jen pro sloveso *esse*, pokud nemá žádný lexikální význam“ (op. cit., s. 86). R. Zimek pripomína potrebu vidieť významovú stránku sponových slovies diferencovane, „vzít v úvahu sémantickou stupňovitost od nulovosti tzv. čisté spony k přibývajícím významovým odstínům ostatních sponových, resp. polosponových sloves“ (Zimek, 1959, s. 124). Primárnou funkciou spony je predikatizovať neslovesný výraz; „považuji za opodstatněné mluvit při charakteristice spony o její funkci predikatizační jakožto základní funkci“ (ibid.).

Pre náš ďalší výklad vyplýva z predchádzajúcej časti príspevku predovšetkým poznatok o tom, že sa takmer všeobecne uznáva v jazykovednej literatúre fungovanie sponového slovesa *byť* vo vetách typu *je hmla*, ako aj poznatok, že sponové sloveso v tomto spojení s podstatným menom, resp. predikatívom nesie

slovesné gramatické prvky predikátu ako gramaticky aj sémanticky vetotvorného prvku dvojčlennej i jednočlennej (slovesnej) vety. Ide tu o analytický typ predikátu, v ktorom sa gramatické prvky predikačného aktu vyjadrujú na osobitnom pomenovaní (a lexikálnosémantické prvky predikačného aktu takisto na osobitnom pomenovaní). Syntakticky tu ide o zložený vetný člen, t. j. o zložený prísudok alebo o zložený vetný základ.

Pravdaže, ak na jednej strane zdôrazňujeme v tomto bode symetrickosť vo výstavbe predikátu dvojčlennej a jednočlennej vety, žiada sa poukázať aj na rozdiely medzi analytickým predikátom so sponou *byť* v dvojčlennej a v jednočlennej vete. Nemáme tu na mysli ani tak rozdiely vo frekvencii a vo významovej náplni jednotlivých slovných druhov vystupujúcich v mennej, resp. neslovesnej zložke takéhoto analytického predikátu. Ide nám tu skôr o dištinkciu danú tým, že kým v dvojčlenných vetách tohto typu je spona naozaj sponou (t. j. aj v etymologickom zmysle slova), lebo spája neslovesnú časť prísudku dvojčlennej vety s podmetom takejto vety, v jednočlenných vetách o takéto spájanie nejde, lebo vetný základ jednočlennej vety nemá nijaké gramatické alebo sémantické východisko — vetný základ je takýmto východiskom, takýmto gramatickým a sémantickým jadrom jednočlennej vety sám a v tom je ekvivalentný celému spojeniu podmetu s prísudkom, t. j. dvojčlennému gramatickému a sémantickému jadru. Ak sa za najdôležitejšie prvky predikácie, predikačného aktu pokladajú gramatické kategórie času a spôsobu (bez nich sa predikácia určitým slovesom nemôže zaobísť), resp. časové a spôsobové zaradenie príznaku vyjadreného predikátom, je zjavné, že tieto dve gramatické kategórie má predikát dvojčlennej a jednočlennej vety spoločné. V tom zmysle možno gramatické kategórie času a spôsobu realizované na tvaroch predikátu pokladať za predikačné, a keďže vo vetách typu *Otec je pracovitý. — Je hmla.* sa tieto kategórie realizujú na osobitnom pomenovaní, t. j. na spone, resp. na jej tvare, môžeme úlohu spony v takýchto vetách označiť za predikačnú (dáваме prednosť tomuto termínu, lebo vyjadruje vzťah k predikácii, resp. ku kategóriám, ktoré realizujú predikáciu). Ak berieme do úvahy spomínaný vlastný význam spony, ktorý sa uplatňuje v dvojčlennej vete, treba medzi predikačné kategórie zaradiť aj gramatickú kategóriu osoby, ktorá je vlastným signálom predikácie, prisúdenia predikovaného príznaku východiskovej entite v dvojčlennej vete. Takto sa diferencujú predikačné kategórie v jednočlennej a v dvojčlennej vete; prvé možno označiť ako vetnozkladové, druhé ako prísudkové.

V nadväznosti na tento výklad pokladáme za potrebné vymedziť pojmy a termíny používané v súvisi s vetotvorným aktom a ich systematiku. Základný je pojem a termín aktualizácia — je to akt usúvzťažnenia znakových jazykových prostriedkov s výsekom skutočnosti, o ktorom sa má vo vete vypovedať. Je to vetotvorný akt. Aktualizáciou sa rozumie vetotvorný akt v každom jazykovom útvare, ktorý hodnotíme ako vetu. Veta je ucelený gramaticko-sémantický útvar

nesúci informáciu a určený na komunikáciu. To značí, že za vetu pokladáme nielen útvary vybudované na určitých slovesných tvaroch v predikáte (dvojčlennej i jednočlennej vety), lež aj útvary vybudované na neslovesných slovných druhoch, najmä na menách a na neurčitých slovesných tvaroch vo vetnom základe jednočlennej vety. Najzávažnejším rozdielom medzi týmito dvoma skupinami útvarov je jestvovanie alebo nejestvovanie aktualizačných kategórií, ktoré sú adekvátnym formálnogramatickým vyjadrením aktualizácie ako veto-tvorného aktu. Útvary vybudované na určitých slovesných tvaroch v predikáte, t. j. v gramatickom a sémantickom základe vety, sa vyznačujú prítomnosťou aktualizačných kategórií, kým útvary vybudované na neslovesných slovných druhoch a na neurčitých slovesných tvaroch vo vetnom základe jednočlennej vety sú charakteristické neprítomnosťou aktualizačných kategórií času a spôsobu. V nich aktualizačné prostriedky suplujú situačné prostriedky. V útvaroch vybudovaných na určitých slovesných tvaroch v predikáte dvojčlennej alebo jednočlennej vety má aktualizácia podobu predikácie a gramatické prostriedky, ktorými sa predikácia realizuje, sa volajú predikačné kategórie. Sú to gramatické kategórie. Predikáciou vo vlastnom zmysle slova je taká aktualizácia, pri ktorej sa uvedený akt usúvzťažnenia realizuje tak, že sa predikátový príznak prisudzuje, predikuje istej východiskovej entite vyjadrenej pomenovaním s úlohou gramatického podmetu dvojčlennej vety. Predikácia v užšom zmysle slova je teda aktualizácia v dvojčlennej vete a predikačné kategórie zahŕňajú aktualizačné kategórie a gramatickú osobu ako signál prisúdenia predikátového príznaku entite v gramatickom a sémantickom východisku dvojčlennej vety.

Ako sme už naznačili, osobitným typom aktualizácie je aktualizácia situačnými prostriedkami. Tie sa uplatňujú ako náhradné, ale jediné aktualizačné prostriedky tam, kde z jazykových dôvodov nemôžu byť prítomné vlastné aktualizačné prostriedky, ktoré majú povahu gramatických kategórií. Situačné prostriedky sú mimojazykové a nemajú teda kategoriálnu povahu. Uplatňujú sa pri neslovesných jednočlenných vetách, ktoré majú ráz rozličných nápisov na tabuľkách alebo tabuľkách (napr. *Oznamy. — Základná škola. — Slovenská akadémia vied. — Jesenského ulica.*), nadpisov diel a ich častí (napr. *Červené víno. — Slovník slovenského jazyka. — Predhovor. — Koncert pre husle a orchester D dur.*), výzev, upozornení, varovaní a pod. (napr. *Pozor! — Oheň! — Otec! — Váza! — Telefón. — Dvere!*) v konkrétnom ľudskom prostredí. Situačným prostriedkom, ktorý nám pomáha istý jazykový prejav identifikovať ako vetu, je predovšetkým miesto, prostredie, v ktorom sa nápis, nadpis ako veta realizuje: je to priečelie budovy, brána, dvere, tabuľa, obal literárneho, hudobného a pod. diela, časopisu, novín, písomného a pod. materiálu atď. Vety tohto typu sú prevažne informačné, oznamovacie. Ďalším prostriedkom je spôsob realizácie takej vety; ide tu napr. o formu tabuľky na budove, vytlačený alebo napísaný nadpis, resp. názov literárneho, hudobného, výtvarného alebo iného diela

a pod. Situačným prostriedkom býva aj silný vonkajší alebo vnútorný popud ako motív pohnutej citovej reakcie, ako je živelná pohroma, pád človeka alebo predmetu na zem, zazvonenie telefónu, silná bolesť a pod.

2. V druhej časti nášho výkladu sa sústreďíme na rozbor významu substantívnych prvkov konštituujuúcich v spojení so sponovým slovesom *byť* vety typu *je hmla* a na tvaroslovnú charakteristiku týchto substantívnych prvkov. V doterajšej literatúre sa významová náplň substantívnej zložky vetného základu vo vetách typu *je hmla* charakterizuje rozdielne; jej systematický a vyčerpávajúci opis, ako sme už povedali, nejestvuje. V našej klasifikácii rozlišujeme pri substantívach a im na roveň postavených výrazoch sedem skupín: 1. substantíva označujúce rozmanité poveternostné javy a ich dôsledky; 2. substantíva vyjadrujúce roky a cyklicky sa opakujúce časti roka (ročné obdobia, štvrťroky), storočia a iné väčšie, resp. neurčité časové úseky; 3. substantíva pomenúvajúce mesiace, dekády, týždne a dni roka; 4. substantíva a im na roveň postavené vlastné mená označujúce sviatky, pamätné dni a mená v kalendári; 5. substantíva pomenúvajúce časti dňa, najmä cyklicky sa opakujúce; 6. číslovky a číslovkové výrazy vyjadrujúce číselné údaje o čase počas dňa; 7. substantíva ako pomenovania rozličných ľudských alebo spoločenských situácií a ich hodnotenia. Z tohto výpočtu vidno, že vo väčšine skupín výrazov, ktoré tvoria substantívum, prípadne mennú zložku vetného základu vo vetách typu *je hmla*, máme do činenia s enumeratívne vymenovateľnými substantívami, resp. číslovkami (aj keď pri číslovkách a číslovkových výrazoch je pomenovateľných situácií a variácií najviac), iba pri 7. skupine máme pred sebou aj významom, aj rozsahom veľký a najmenej určitý, počtom vlastne neobmedzený súbor substantív. Z každej skupiny uvedieme relevantné, resp. typické príklady.

(1) Poveternostné javy sa vyjadrujú vetami *je dážď, je veľký sneh, je hmla, je chlad, je zima* (= chladno), *je slnko, je vietor, je vetrík, je búrka, je hrmavica, je víchrica, je metelica, je víchor, je pokoj, je mráz, je mrázik, je srieň, je inovať, sú mraky, sú mračná, je mrak, je opar, je para, je horúčava, je horúčosť, je pálava, je lejak, je lejavica, je mokrota, je mokrina, je člapkanica, je blato, sú zore, je tíš, je tíšina*; prípady so závažným (najčastejšie zhodným) prívlastkom: *je pekné (horúce, chladné, nepríjemné, surové . . .) počasie; je horúci (letný, studený, sychravý . . .) deň; je čerstvý (osviežujúci, teplý, chladný . . .) vzduch*. Okrem týchto prípadov, v ktorých má substantívum tvar nominatívu (singuláru, zriedkavejšie i plurálu), treba uviesť aj výrazy s predložkami *pod, pred, po* + substantíva toho istého významového okruhu: *je pod mrakom, je pred búrkou, je po búrke . . .* Neuvádžame tu osobitne substantíva, ktoré vznikli slovnodruhovým prechodom z prídavných mien a ich tvar je homonymný so zodpovedajúcou predikatívou príslovkou: *je teplo, je sucho, je vlhko, je ticho, je chladno . . .*

Osobitnú pozornosť si zasluhuje významová stránka substantív vystupujúcich v mennej zložke vetného základu rozoberaných viet. Pri porovnávaní

jednočlenných viet typu *je hmla, je slnko* s paralelnými dvojčlennými vetami typu *vzduch je všade okolo nás, voda je na každom kroku*, v ktorých máme do činenia s plnovýznamovým slovesom *byť*, vyjadrujúcim jestvovanie alebo výskyt, zisťujeme, že s osobitným postavením sponového slovesa vo vetách typu *je hmla* je v súhlase významová stránka substantíva: tak ako sponové sloveso nevyjadruje význam jestvovania alebo výskytu, lež má iba postavenie oporného bodu, oporného prvku vyjadrujúceho gramatické kategórie času a spôsobu nevyhnutné na vetnú platnosť mennej zložky vetného základu, nemá tu ani podstatné meno *hmla, slnko* význam prírodného úkazu, resp. vesmírneho objektu, lež význam poveternostných pomerov, poveternostnej situácie. Veta *je hmla* neznačí totiž, že hmla sa vyskytuje, je prítomná a pod.; táto veta má význam „je hmlisto, je hmlisté počasie“. Rovnako ani veta *je slnko* nemá význam „slnko jestvuje, vyskytuje sa“, lež význam „je slnečno, je slnečný svit, slnko svieti, vydáva slnečné lúče“. Táto sémantická aj funkčná blízkosť substantív vystupujúcich ako menná zložka vetného základu v týchto vetách so zodpovedajúcimi predikatívnymi príslovkami (*je hmla = je hmlisto, je slnko = je slnečno* atď.) do istej miery podporuje vetnozákľadové hodnotenie spojení sponového slovesa so substantívom. Tento záver sa nám núka zo syntaktickofunkčného hľadiska. Z lexikálnosémantického hľadiska sa, pravda, žiada povedať, že ak konštatujeme vo vetách typu *je hmla, je slnko* význam poveternostných pomerov, a nie poveternostného úkazu, resp. vesmírneho objektu, neznačí to, že by sme tu pri podstatných menách *hmla, slnko* postulovali osobitný lexikálny význam. Podľa nášho názoru treba spomenutý význam poveternostných pomerov pri slovách *hmla, slnko* pri ich lexikografickom spracovaní hodnotiť iba ako významový odtienok vyplývajúci z fungovania týchto slov vo vetách typu *je hmla, je slnko*. Pravdaže, na druhej strane sa žiada pri uvedení takýchto spojení v slovníku v rámci príslušného významu uviesť zároveň príslušný výklad, t. j. *je hmlisto, je slnečno*.

Na úplnejšiu charakteristiku viet typu *je hmla* treba uviesť ešte tieto štyri fakty: 1. Popri základnom sponovom slovese *byť* sa v týchto vetách používajú aj slovesá *bývať, bývať*, napr. *v novembri bývajú veľmi veľké hmly, za mojej mladosti bývali/bývali tuhé zimy*. 2. Slovesná zložka tohto vetného základu sama môže byť zložená, keď ide o vyjadrenie rozličných fáz vo vývine konštatovaného poveternostného javu alebo keď ide o rozmanité modálne odtienky vyplývajúce z postoja hovoriaceho. V prvom prípade sa používajú fázové slovesá, napr. *začína byť zima, večer prestáva byť taká pálava, neprestáva byť spara*, v druhom prípade sa používajú modálne slovesá, napr. *ešte môže byť zima, akurát musí byť člapkanica, zajtra má byť zasa mráz*. 3. Substantívna zložka vetného základu môže byť rozvitá príslovkovým určením času, miesta a spôsobu (to najčastejšie, zriedkavejšie aj inými druhmi príslovkového určenia), napr. *dnes je vonku veľmi zima*, čo signalizuje vysoký stupeň predikatívnosti

substantívnej zložky, no z druhej strany sa žiada zdôrazniť, že substantívum je oveľa častejšie rozvité zhodným prívlastkom, čím sa, ako sme už povedali, potvrdzuje substantívna povaha mennej zložky tohto typu vetného základu. 4. Vety tohto typu nemajú nejakú výraznú štýlovú charakteristiku, to značí, že sa rovnako často používajú vo všetkých štýloch spisovného jazyka, čo, pravdaže, neznačí, že napr. odborný štýl meteorológov si v takýchto prípadoch nemôže tvoriť iné spôsoby vyjadrovania danej skutočnosti. Napokon sa žiada pripomenúť, že uvedené charakteristiky platia v podstate aj pri ostatných skupinách substantív, resp. mien podľa významu.

(2) Roky a cyklicky sa opakujúce časti roka, storočia a iné väčšie časové úseky sa vyslovujú vetami *je rok tisíc deväťstoosemdesiatosem, je rok tisíc deväťstoosemdesiaty ôsmy, je začiatok roka, je leto, je koniec leta, je jeseň, je zima* (= zimné ročné obdobie), *je predjarie, je podjeseň, je žatva, je zber obilnín, sú prázdniny; je čas žatvy, je začiatok žatvy, je čas zberu úrody, je čas prázdnin, je obdobie prázdnin, je koniec prázdnin* (prípady so všeobecným menom ako jadrovým výrazom vyžadujúcim si obligátny nezhodný prívlastok); *je prvý kvartál, je prvý štvrťrok* (substantívum v základe si vyžaduje obligátny zhodný prívlastok); *je dvadsiate storočie, bol koniec devätnásteho storočia, je obdobie vedecko-technickej revolúcie, je vek atómu* (aj tu si základové substantívum vyžaduje záväzný zhodný alebo nezhodný prívlastok). Okrem týchto prípadov, v ktorých má základové substantívum tvar nominatívu singuláru alebo zriedkavejšie plurálu, patria sem výrazy s predložkami *po* a *pred*, napr. *je po zime, je pred zimou, je po žatve, je pred prázdninami*.

(3) Mesiace, dekády, týždne a ich časti a dni roka a týždňa ako menšie cyklicky sa opakujúce časové jednotky sa vyjadrujú vetami typu *je január, je máj; je prvá dekáda mája, je koniec mesiaca, je koniec decembra, je posledná dekáda druhého štvrťroka; je dvadsiaty štvrtý týždeň roka, je začiatok týždňa, je stred týždňa; je dvadsiaty štvrtý december, je dvadsiateho štvrtého decembra, je pondelok, je piatok; je deň, v ktorý si pripomíname . . . , sú dni, keď . . . , je koniec dňa* (vo väčšine prípadov si základové substantívum svojím všeobecným významom vyžaduje obligátny zhodný alebo nezhodný prívlastok, prípadne aj prívlastok vyjadrený vedľajšou vetou).

(4) Sviatky, pamätné dni a dni označené menami v kalendári a ich časti sa vyslovujú vetami *sú Vianoce, je Veľká noc, je Silvester, je Silvestra, je Nový rok, je koniec Vianoc; je dvadsiaty ôsmy október, výročie založenia ČSR, je dvadsiateho ôsmeho októbra, výročie založenia ČSR, je ôsmy marec, Medzinárodný deň žien, je prvý jún, Medzinárodný deň detí, je prvý máj, Sviatok práce; je Anny, je Petra a Pavla, je Vavrinca*. Tak ako v predchádzajúcom bode aj tu z podstaty pomenovania dňa v roku, resp. pamätného dňa vychodí, že základný výraz je rozvítý, využíva sa tu teda viacslovné pomenovanie. Pri označovaní dní menami v kalendári sa meno používa spravidla v genitíve, nominatív je zriedkavý.

Okrem toho sa používajú aj pády s predložkami *pred, po, okolo*, napr. *je po Vianociach, je pred Jánom, bolo okolo Veľkej noci*.

(5) Časti dňa sa vyjadrujú vetami *je ráno, je večeráno, je predpoludnie, je poludnie, je popoludnie, je predobedie, je obed, je poobedie, je podvečer, je prítmie, je večer, je noc, je deň, je svetlo, je vidno, je tma, je pološero, je šero, je polnoc, je hodina duchov, je nočná hodina, je neskorá hodina, sú raňajky, je desiata, je obed, je olovrant, je večera, je čas raňajok, obeda, je čas, keď sa podáva večera*. Substantíva typu *hodina, čas* so všeobecným významom si vyžadujú obligátny zhodný alebo nezhodný prívlastok, prípadne prívlastkovú vedľajšiu vetu. Substantívum vystupuje v tvare nominatívu singuláru alebo zriedkavejšie plurálu, okrem nominatívu sa aj tu stretáme s niektorými nepriamymi pádmi substantíva v spojení s predložkami *pred, po, okolo*, napr. *je pred polnocou, je po polnoci, bolo okolo polnoci, je po vyučovaní, je po zvonení, je po pracovnej smene, po šichte*.

(6) Číselné údaje o čase v priebehu dňa vyjadrujú vety *je päť (hodín), je tri štvrte na dvanásť, je štvrt na osem, je pol šiestej, je sedem (hodín) tridsať (minút)*. Okrem týchto číslovkových výrazov (prípadne v spojení s označením *hodina*, resp. aj *minúta*) sú veľmi časté aj výrazy s predložkami *po, pred, okolo* a *o*, najmä pri vyjadrení času s presnosťou na minútu, napr. *je po ôsmej, je pred deviatou, je krátko po pol siedmej, je pred pol druhou, je desať minút po tretej, je o päť minút šesť, je o päť minút pol šiestej*. Výrazy s predložkou *okolo* vyjadrujú približný čas: *je okolo pol dvanástej*.

(7) Rozmanité ľudské alebo spoločenské situácie a ich hodnotenie sa vyjadruje vo vetách typu *je bieda, je nedostatok, je dostatok všetkého, je príležitosť uniknúť, je ešte len začiatok cesty, je koniec (so všetkým), je vojna, je prímerie, je pokoj, je mier, bola bitka, bude súboj, duel, s tebou je križ, je núdza o osivo, je záujem o ľudové piesne, je najvyšší čas začať*. Popri jednoduchých výrazoch sa tu používajú aj rozvité výrazy, niekedy aj s platnosťou frazeologickej jednotky. Okrem nominatívu substantíva sa v tejto skupine vyskytuje aj najbohatšia skupina substantív v nepriamych pádoch s predložkami *po, pred, do, na*, napr. *je po vysielaní, je po návšteve, je po zápase, je po programe, je po príležitosti, je po nádeji, je po ňom; je pred návštevou* (prezidenta Fínskej republiky u nás), *je pred výbuchom, je pred odletom* (našej delegácie na zasadnutie OSN); *je mi do plaču, je mu do smiechu, nie je mu do žartu; je tu na nevydržanie, je mi tu na zadusenie, je mi na vracanie*.

3. Napokon poukážeme na paradigmatické vzťahy viet typu *je hmla* s inými príbuznými typmi viet. Na prvom mieste sa žiada uviesť predovšetkým vzťahy so syntakticky aj lexikálnosémanticky najbližším typom *je hmlisto*, v ktorom neslovesnú zložku vetného základu obsahuje predikatívna príslovka, ako aj s typom *je zahmlené*, v ktorom sa sponové sloveso *byť* spája vo vetnom základe s trpným príchastím príslušných dokonavých slovičiek. Blízko k typu viet *je hmla* majú aj jednočlenné menné vety typu *Hmla. — Slnko. — Koniec. — Noc. —*

Jeseň. — *Pol šiestej.*, v ktorých vetnom základe vystupujú rovnaké mená a menné výrazy, ale bez sponového slovesa *byť*. Uvedené rozdielne typy viet sú spojené synonymickými vzťahmi, ktoré sú podmienené lexikálnosémantickou totožnosťou alebo blízkosťou základového slova, resp. výrazu.

Voľnejšie synonymické vzťahy viažu vety typu *je hmla* aj s dvojčlennými vetami, v ktorých, pravdaže, vystupuje gramatický aj sémantický subjekt. Tak jednočlennej vete *Dnes je hmla.* zodpovedá dvojčlenná veta *Dnes máme hmlu.* a podobne sú zviazané dvojice, prípadne aj trojice viet *Je vietor.* a *Fúka vietor.*, *Je slnko.* a *Slnko svieti.* — *Slnko vydáva slnečné lúče.*, *Je dážď.* a *Prší dážď.*, *Je žatva.* a *Prebieha žatva.*, *Je január.* a *Máme január.*, *Bude súboj.* a *Bude sa konať súboj.* Atď.

4. Na záver nášho rozboru môžeme konštatovať, že vety s uvedenými substantívami, resp. im na roveň postavenými výrazmi predstavujú v spisovnej slovenčine osobitný a výrazný vetný typ vybudovaný na spojení sponového slovesa a vymedzenej substantívnej, resp. mennej zložky vo vetnom základe jednočlennej vetvy. Spojenie spony a neslovesnej časti utvára jednotný celok fungujúci ako zložený vetný člen (t. j. zložený vetný základ). Vety typu *je hmla* tvoria pevnú súčasť syntaktického systému slovenčiny a v jazykových prejavoch rozličného druhu majú dosť vysokú frekvenciu. Ich zapojenosť v syntaktickom systéme slovenčiny je podopretá aj paradigmatickými vzťahmi so syntakticky, sémanticky aj lexikálne blízkymi vetnými typmi jednočlennými aj dvojčlennými.

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava, Nálepková 26

Bibliografia

GREPL, M. — KARLÍK, P.: Skladba spisovné češtiny. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1986. 475 s.

MARSINOVÁ, M.: Sémantický rozbor sponových slovies. Slovenská reč, 21, 1956, s. 51—54.

MIKO, F.: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962. 265 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

MRÁZEK, R.: Predikace, predikát, přísudek. In: Jazykovedné štúdie. IV. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 81—88.

ORAVEC, J. — BAJZÍKOVÁ, E.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 269 s.

PAULINY, E.: Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému.) Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.

PECIAR, Š.: Funkcie slovesa *byť* v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, 23, 1958, s. 20—34.

RUŽIČKA, J.: Sporné otázky slovenskej morfológie. Slovenská reč, 21, 1956, s. 3—19.

RUŽIČKA, J.: K problému pomocných slovies. Slovenská reč, 22, 1957, s. 269—281.

ZIMEK, R.: Tři poznámky. (1. K otázce predikátu, 2. K otázce recipročně determinativního syntagmatu spona + připojený výraz. 3. K charakteru pomocných sloves.) In: Jazykovedné štúdie. IV. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 123—125.

СИНТАКТИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЙ ТИПА *Je hmla*

Резюме

Автор ставит своей задачей анализировать и систематически описать синтаксическую суть предложений типа *Je hmla*, смысловое содержание и объем их конституирующих субстантивных компонентов и их формальную характеристику, равно как парадигматические отношения данных предложений к родственным с ними одно- и двусоставным предложениям.

Главным членом односоставных предложений типа *Je hmla* является сочетание связочного глагола *byť* в форме 3-го лица с существительным определенных семантических групп. Построенный таким образом член предложения называется составным: это аналитический тип предиката, функционирующего в односоставном глагольном предложении, т.е. составная основа предложения.

Автор обращает внимание на характер связки *esse* и характеризует ее как признаками, свойственными ей в односоставных и двусоставных предложениях, так и признаками, специфичными для нее в односоставных предложениях. Суть предложения он видит в акте образования предложения, т.е. в актуализации, которая им определяется как соотношение знаковых средств языка с отрезком действительности, о котором в предложении должно сообщаться, имеющим информационную, или же коммуникативную цель. Адекватным формально-грамматическим выражением актуализации являются актуализирующие категории времени и наклонения. Последние употребляются в предложениях, построенных на определенных формах глагола в предикате. В предложениях же, построенных на неглагольных частях речи, актуализирующие категории замещаются ситуативными средствами.

Во второй части статьи автор сосредоточивает внимание на анализе значения субстантивных компонентов, конституирующих вместе со связочным глаголом *esse* предложения типа *Je hmla* и на морфологической характеристике этих субстантивных компонентов. Классифицируя с семантической точки зрения существительные и однородные с ними выражения, он приводит семь групп: 1. климатические явления и их последствия, 2. существительные, обозначающие годы и циклически повторяющиеся части года (времена года, четверти года), столетия и другие, большие или неопределенные отрезки времени, 3. существительные и совпадающие с ними по значению имена собственные, означающие праздники, памятные дни и имена в календаре, 5. существительные, именующие части дня, главным образом те, которые циклически повторяются, 6. числительные и обороты, выражающие числовые данные о времени в течение дня, 7. существительные — наименования разных состояний человека или общества и их оценки.

Морфологическая характеристика субстантивных компонентов в сочетаниях типа *Je hmla* показывает, что имя существительное выступает чаще всего в форме именительного падежа единственного или множественного числа, далее в форме родительного падежа (при обозначении дней именами в календаре) и в некоторых предложных падежах (главным образом с предлогами *pred, po, okolo, pod, nad, do, na*).

При парадигматическом включении предложений типа *Je hmla* в систему типов предложений мы имеем в виду прежде всего синонимические отношения рассматриваемого типа к близким в синтаксическом и лексико-семантическом отношении односоставным типам *Je hmlisto*. — *Je zahmlené*. — *Hmla.*, и к двусоставному типу *Máme hmlu*.

Предложения типа *Je hmla* в синтаксической системе современного словацкого литературного языка представляют частый и своеобразный тип предложения, употребляемый в разных сферах коммуникативной практики.

MIKROSYSTÉM SLOVENSKEJ A RUSKEJ LEXIKY V LEXIKOLOGICKEJ, LEXIKOGRAFICKEJ A KONTEXTOVEJ KONFRONTÁCII

ELLA SEKANINOVÁ

Azda najcharakteristickejšou črtou metodológie vedy o jazyku v 20. storočí je úsilie o nájdenie jej vlastnej podstaty. Jazyk ako objekt skúmania jazykovedy je veľmi zložitý fenomén a možno ho skúmať z rozličných aspektov a s rozličnými cieľmi. V dôsledku styčných plôch s inými vedami prenikali často do jazykovedy črty vlastností týchto vied a ich terminológia. Takéto postupy majú rôzny pôvod ešte v nedávnej minulosti, keď mala vedúcu úlohu logika, ktorú neskôr vystriedal vplyv psychológie, fyziológie, sociológie, estetiky a iných vied. Boli tendencie vidieť v jazyku čisto semiotický systém, ba dokonca pod vplyvom rozšírenia matematických metód považovať jazykovedu za exaktnú, nie spoločenskú vedu.

Súbežne s týmito tendenciami a rozličnými smermi je však evidentné úsilie jazykovedy nájsť si svoju vlastnú podstatu, postaviť sa na vlastné nohy (Zvegincev, 1962, s. 9). Tento proces súvisí aj s rozvojom štruktúrnych metód skúmania jazyka. No tu vznikli problémy s formalizáciou semaziologickej roviny jazyka, čoho krajným prejavom bolo úsilie vylúčiť význam z rámca vlastných lingvistickej javov. Ako vieme, ďalší vývin uviedol smerovanie danej problematiky na pravú mieru a význam ako aj celá lexikálnosémantická rovina jazyka sa dostala do sféry skúmania lingvistiky, ba aj deskriptívnej. Boli vypracované tri špeciálne technické postupy, umožňujúce podrobiť sémantiku všestrannému synchrónnemu skúmaniu (uvádzame podľa Ullmanna, 1962), a to:

1. Spracúvanie ideografických slovníkov vyvolalo potrebu vypracovať akési všeobecné zásady klasifikácie významov slova, čo však neprinieslo nič významné pre synchrónnu sémantiku.

2. Nový prístup k problému synchrónnej sémantiky bol vypracovaný koncom 20. a začiatkom 30. rokov J. Trierom a inými prívržencami teórie sémantických polí. Sémantické pole sa určuje ako zmyslovo tesne súvisiaca oblasť slovníka, vnútri ktorej určujú rozličné prvky hranice jednej oblasti oproti druhej a pokrývajú sféru pojmu ako v mozaike. Táto teória sa však dá aplikovať iba na tie sféry, ktorých prvky sú prísne systematizované, nehodí sa na opis menej

systematizovaných štruktúr. Vyčíta sa jej i to, že podľa nej možno skúmať iba jednotlivé oblasti slovnej zásoby, a nie slovnú zásobu vcelku.

3. Ak prvá z uvedených metód, zasahujúca celý materiál, je apriórna a druhá je ohraničená z hľadiska obsiahnutia celého materiálu, tak tretia metóda, síce menej rozpracovaná a dôsledná ako dve predchádzajúce, má aspoň tú prednosť, že prekonáva ich ohraničenosť. Jej cieľom je odhaliť charakteristické črty a tendencie v sémantickej štruktúre jazyka porovnávaním jedného jazyka s inými jazykmi a rozličných historických fáz tohože jazyka (Ullmann, 1962, s. 19—21). Poukazuje sa tak na ciele porovnávacieho skúmania jazykov. Názor, že univerzálne porovnanie ako postup môže spôsobiť prevrat nielen v metóde, ale v jazykovede vcelku, vyslovil J. Vendryes (1946).

Pojem „analytického porovnania“ osvetlil B. Trnka (1929) ako procedúru synchronného štruktúrneho porovnávania (podobne aj ďalší členovia Pražského lingvistického krúžku V. Mathesius a N. S. Trubeckoj). Tento problém zaujal dôležité miesto u dánskych štrukturalistov, najmä u L. Hjelmsleva (1946), ktorý pripisuje veľký význam porovnávaniu v synchronnej konfrontácii jazykových štruktúr, t. j. v lingvistickej typológii.

O opodstatnenosti a účelnosti porovnávacieho skúmania jazykov sa dnes už nepochybuje, práve naopak, takéto skúmanie sa stáva veľmi aktuálnym a aplikuje sa na všetky jazykové roviny. Zvýšený záujem o synchronne porovnávacie skúmanie jazykov vo svetovej jazykovede za posledné tri desaťročia je podmienený rozvojom a zdokonaľovaním metodológie lingvistických výskumov.

Na tomto mieste chceme ako prvú nastoliť otázku samotného názvu oblasti jazykovedy zaoberajúcej sa porovnávaním jazykových javov na synchronnej osi. Na rozdiel od historicko-porovnávej jazykovedy, skúmajúcej javy na diachrónnej osi, používajú sa viaceré názvy: konfrontačná lingvistika, kontrastívna porovnávací lingvistika, synchronná jazykovedná komparatistika, komparatívna jazykoveda, v ruštine сопоставительное, сравнительное, контрастивное, конфонтиативное, компаративное языкознание a iné.

V súvislosti s touto otázkou V. P. Neroznak (1987, s. 10) píše, že „v rámci synchronného porovnávania jazykov sa črtá niekoľko výskumných postupov, a to vlastný typologický, charakterologický, porovnávací alebo kontrastívny a teoreticko-prekladový“. Objektom typologických výskumov sú jazykové systémy, ktorých štruktúry sa porovnávajú bez ohľadu na ich genetic-kú príslušnosť. Ich cieľom je zaradenie jazykov k určitým typom, klasifikácia samotných jazykových javov a odhalenie jazykových univerzálií ako všeobecných jazykových zákonov. Etalónom typologického porovnávania je metajazyková veličina (invariant), vyvoditeľná z konfrontácie systémových vzťahov, vlastností, príznakov, množstva jazykov. Pojem invariantnosti možno považovať za ústredný v procedúre akéhokoľvek porovnávania (historického, typologického, kontrastívneho; op. cit., s. 13). Ďalej V. P. Neroznak uvádza, že

v procese vyčlenenia samostatnej metódy porovnávacej (kontrastívnej) analýzy jazykov z komplexu typologických výskumov sa sformoval osobitný spôsob synchronného porovnávacieho skúmania jazykov — lingvistická charakterológia. Nadväzuje na predstaviteľov Pražskeho lingvistického krúžku (V. Mathesius, V. Skalička), podľa ktorých metodika charakterológie spočíva v tom, že bádateľ pri analýze materiálu podľa vopred zadaného súpisu v súlade s cieľom lingvistického skúmania odhaľuje súbor podstatných charakteristík, t. j. príznakov a črt. Zavádzajú sa pojmy hodnoty a synchronných vzťahov.

Porovnávacia lingvistika (podľa V. P. Neroznaka totožná s kontrastívnou) má na rozdiel od typológie a charakterológie do činenia s párovým porovnávaním jazykových systémov na všetkých rovinách nezávisle od genetickej alebo typologickej príslušnosti týchto jazykov s cieľom odhaliť ich štruktúrnu a funkčnú osobitosť, zhody a rozdiely. Autor uvádza, že v zahraničnej lingvistike sa vyskytli pokusy rozhraničiť v rámci porovnávacej jazykovedy dva smery: vlastnú kontrastívnu lingvistiku, ktorá má skúmať rozdiely (kontrasty) v jazykových veličinách, a konfrontačnú lingvistiku, orientovanú na skúmanie medzijazykových zhôd. Takéto oddeľovanie považuje právom za neopodstatnené, pretože zhody a kontrasty v porovnávaných jazykoch dialekticky vzájomne súvisia a majú sa skúmať podľa neho v rámci kontrastívnej analýzy, ktorej kľúčovým pojmom je pojem jazykového kontrastu (op. cit., s. 16).

S tvrdením o takomto delení porovnávacej jazykovedy chceme polemizovať. Nestretli sme sa s rozdeľovaním na kontrastívnu lingvistiku, skúmajúcu rozdiely, a konfrontačnú — skúmajúcu zhody. Nepokladáme však za adekvátne ani kontrastívnu lingvistiku za povolanú skúmať zhody a rozdiely. Kontrastívna lingvistika sa zameriava na rozdiely (kontrasty) a konfrontačná (alebo komparatívna) lingvistika ako nadradená skúma zhody aj rozdiely. Takýmto smerom sa uberá výskum i ustalať názov pre synchronne porovnávanie jazykov.

Už r. 1969 sa na sympóziu v Mannheime, venovanom porovnávaciemu skúmaniu gramatickej stavby jazykov uviedlo, že kontrastívnu gramatiku treba považovať za súčasť jazykovej komparatistiky, ktorú možno nazývať aj konfrontačným opisom jazyka (Probleme der kontrastiven Grammatik, 1969, s. 7). L. Zabrocki (1969, s. 51) píše výstižne: „Kontrastívna gramatika tvorí iba jednu časť konfrontačnej gramatiky. Konfrontačná gramatika nepatrí do aplikovanej lingvistiky, ale tvorí (ako vôbec typologická jazykoveda) bázu, ktorá nám umožňuje skúmať jazyky z celkom nového hľadiska.“

Konfrontačné a typologické štúdium jazykov sú si blízke, no nie totožné a je potrebné rozhraničiť pole pôsobnosti i ciele každého z nich.

Autor štúdie o celosystémovej a konkrétnej typológii V. A. Rodionov (1989, s. 17) zaraduje do rámca konkrétnej typológie typológiu podsystémov, charakterológiu a porovnáváciu čiže kontrastívnu lingvistiku. To značí, že takisto stotožňuje porovnáváciu lingvistiky s kontrastívnou v rámci vyčlenené-

ho typu typológie a charakterizuje ju predovšetkým faktom, že sa v nej nerozhraňujú lingvistické (v rámci toho sociolingvistické a psycholingvistické), metodické a psychologické aspekty.

Podľa J. Filipca (1986, s. 21) medzijazyková konfrontácia je svojimi východiskami bilaterálna, ale svojimi cieľmi multilaterálna a typologická; pre charakteristiku jazykových typov sú nevyhnutné obsahové aj sémantické parametre: „Jazykový typ je selektívna konfigurácia typických črt zo všetkých jazykových rovín podľa miery ich štruktúrovanosti“ (ibid.). Na určenie jazykového typu sú dôležité výsledky systematického výskumu a opisu celého jazykového systému. Pritom modely, pomocou ktorých sa opisujú jednotlivé roviny jazykového systému, musia byť rôzne, adekvátne týmto rovinám.

Na potrebu detailne skúmať lexikálnu rovinu v rámci aspektivej typológie alebo typológie podsystémov upozorňuje V. A. Golovin (1986, s. 16). Ako aktuálnu otázku nastoľuje určenie statusu tzv. lexikálnej typológie. Uvádza, že aj napriek značným úspechom dosiahnutým v oblasti synchronno-porovnávacieho skúmania slovnej zásoby bádatelia doteraz neprišli k jednotnému názoru na možnosti typologickej analýzy lexiky, osobitne v lexikálnosémantickej rovine. Ako vieme, samotný pojem typológie vznikol pri aplikácii na formálnu, a nie obsahovú stránku jazyka a predpokladá predovšetkým skúmanie fonologických, morfológických a syntaktických osobitostí porovnávaných jazykov. Popri jestvujúcich ťažkostiach typologickeho skúmania lexikálnosémantickej roviny v súčasnosti sa považuje za zákonité zohľadňovať pri typologickej analýze aj slovnú zásobu jazyka.

Pri určovaní cieľov konfrontačnej jazykovedy sa často uvádza, že medzi jej úlohy patrí zisťovanie medzijazykových zhôd a rozdielov, ktoré sa môžu stať základom pre typologické zovšeobecnenia. Podobné hodnotenie podľa G. P. Neščimenkovovej (1987) neprávom ohraničuje úlohy a tým aj znižuje status porovnávacej jazykovedy, keďže ju predstavuje ako akúsi pomocnú disciplínu aplikačného charakteru, ktorá sa v podstate zaoberá empirickou katalogizáciou medzijazykových zhôd a rozdielov. Medzi úlohy porovnávacej jazykovedy skutočne nepatrí typologická klasifikácia jazykov, avšak skúmanie zhôd a rozdielov medzi jazykmi nie je samoučelné, ale je to cesta k prehĺbenému poznaniu jazykových zákonitostí, medzi nimi aj univerzálií.

Podstatu porovnávacieho skúmania jazykov možno podľa G. P. Neščimenkovovej (op. cit., s. 63) charakterizovať ako „systémovo-funkčné porovnanie izofunkčných fenoménov, nezávisle od toho, k akej rovine jazykového systému patrí. Procedúra porovnávania sa zakladá na jednotnom princípe: porovnávané objekty sa skúmajú ako fungujúce systémy, ktoré sa porovnávajú na základe príznakov relevantných pre vnútornú organizáciu a fungovanie týchto systémov. Takže porovnávaníu predchádza vnútro-systémová analýza, odhaľujúca podstatné systémové zákonitosti, ktoré sa potom využijú ako základ pri porovnávaní v medzijazykovej konfrontácii“.

V. G. Gak (1987, s. 37) vyslovuje názor, že medzi mnohými klasifikáciami, do ktorých vyúsťuje konfrontačné skúmanie jazykov, je najpodstatnejšie jeho rozdelenie na štruktúrnu a funkčnú typológiu. Ak štruktúrna porovnávaná lingvistika skúma osobitosti organizácie porovnávaných jazykov, ich tvarov, tak úlohou funkčného porovnávacieho skúmania jazykov je odhaliť zákonitosti výstavby rečových aktov v danom jazyku v porovnaní s iným. Autor prichádza k záveru, že to je, zrejme, konečným cieľom porovnávacieho skúmania jazykov.

Názory na miesto porovnávaní v lingvistickej analýze sa postupne zjednocujú. Priznanie univerzálnosti porovnávaní ako všeobecnolingvistickeho postupu a jeho špecializovaná aplikácia v rámci jednotlivých lingvistických disciplín priviedli ku konštituovaniu porovnávej jazykovedy v širšom zmysle slova. Tak napríklad S. D. Kacnelson (1983, s. 10) poukazuje na zdôvodnenú potrebu zjednotenia typológie i porovnávací-genetickej jazykovedy v rámci jednotnej disciplíny — lingvistickej komparatistiky. Podľa nášho názoru je označenie lingvistická komparatistika (analogicky s literárnou komparatistikou) veľmi adekvátne, vhodné aj pre konfrontačný výskum súčasných jazykov, no typológiu treba vyčleňovať osobitne v súlade s vyššie uvedenými charakteristikami. Ukazuje sa, že terminológia a pojmový aparát porovnávej lingvistiky zatiaľ nie sú zjednotené, sú v štádiu svojho konštituovania.

Uvedené závery možno aplikovať na všetky oblasti jazykovej komparatistiky, teda aj na konfrontačnú lexikológiu. Je zrejmé, že lexikálnosémantický systém nemožno skúmať ako celok, pretože je to otvorený systém, ktorý obsahuje veľké množstvo rôznorodých lexikálnych jednotiek a stále sa dopĺňa. Možno ho však skúmať prostredníctvom analýzy čiastkových systémov. Za najviac vyhovujúcu metódu skúmania lexiky sa považuje metóda polí — lexikálnych, sémantických alebo konceptuálnych.

Cesta k analýze čiastkových systémov lexiky a ďalej lexikálneho systému ako celku vedie cez analýzu lexikálneho významu lexém ako základných jednotiek lexiky. Vychádzajúc z určenia lexikálneho významu u V. V. Vinogradova (1977, s. 65), A. A. Ufimcevo (1986, s. 153) ho charakterizuje ako „jazykom spracované realizovanie istého pojmu, jeho zahrnutie do určitého systému kategoriálnych príznakov s rôznym stupňom zovšeobecnenia, čo sa prejavuje v hyperhyponymických štruktúrach a empirických zoskupeniach slov“.

Problematike určenia lexikálneho významu sa venuje aj V. Blanár (1984, s. 42), ktorý vysvetľuje lexikálny význam ako „vnútorne členenú celosť intenzionálnych, kvalitatívnych prvkov (sémantických príznakov, elementárnych zmyslov); je to odraz skutočnosti vo vedomí hovoriacich jazykovo stvárnený formou lexémy a cez túto lexému vzťahom k iným jednotkám jazyka“. Súčasne uvádza viaceré typy lexikálneho významu: denotačný, signifikačný, štruktúrny, pragmatický a slovtvorný (op. cit., s. 43). V. Blanár (1987, s. 119) ďalej prehlbuje závažnú problematiku typov lexikálneho významu.

V našej koncepcii za vlastný lexikálny význam považujeme signifikačný význam (pojmový obsah), zodpovedajúci obsahu lexémy ako lexikálnej jednotky. Ostatné vyčlenenia súvisia so skúmaním zložiek lexikálneho významu z rozličných aspektov i použitia lexémy v reči.

Uvedomujúc si platnosť dialektickej jednoty jazyka a reči ako základného princípu jazykovedy, aj pri zdôrazňovaní primárneho pôsobenia funkcie reči pokladáme za adekvátne pri skúmaní problematiky lexikálneho významu vychádzať z charakteristiky systémového znaku J. Horeckého. J. Horecký (1986, s. 69) považuje systémový znak za označované v schéme komunikačného jazykového znaku a istým spôsobom štruktúrovaného v rámci lexikálnosemantického systému. Nevyčleňovali by sme však osobitne systémový a komunikačný znak, iba ich funkcie v rámci systému a komunikácie. Komunikačný znak, ako píše i J. Dolník (1986, s. 31), tvorí konkrétnu realizáciu abstraktného systému znakov v jazykovej komunikácii. Nominatívnu funkciu nemožno oddeľovať od komunikácie, pretože „po prvé, obsah jazykových jednotiek sa realizuje iba v procese verbálneho styku, a po druhé, komunikácia je prvé a jediné predurčenie jazyka ako prostriedku objektivizácie myslenia“ (Jazykovaja nominacija, 1977, s. 144).

A. A. Ufimcegová (1986, s. 82) považuje virtuálny a aktuálny slovný znak za dve modifikácie slova, pričom poukazuje na skutočnosť, že tieto modifikácie sú determinované samotným psychologickým mechanizmom ľudského jazyka. Autorka zdôrazňuje závažnosť dialektického vzájomného pôsobenia modifikácií virtuálneho a aktuálneho slovného znaku, čím sa podľa nej potvrdzuje téza, že v lexike prísne pôsobí zákonitosť „výmeny úloh“ a „výmeny miest“ medzi konkrétnymi, aktuálnymi použitiami slova v reálnej reči, ktoré sú „prvopodstatou“, a zovšeobecnenými, virtuálnymi znakmi, ktoré, hoci sú geneticky odvodené od predchádzajúcich, stávajú sa základom, ich sémantickým substrátom.

Za najcharakteristickejšie vlastnosti lexikálneho významu A. M. Kuznečov (1987, s. 72) považuje jeho systémovo-štruktúrnú zakotvenosť, stabilitu v jazyku a súčasne jeho smerovanie k stále sa meniacej mimojazykovej substancii. Autor uvádza, že správna cesta je kdesi vprostriedku, lebo je jasné, že význam slova nemožno skúmať bez zamerania na denotatívno-pojmovú oblasť, no nemožno ho tiež skúmať bez rozlišovania toho, čo je v jazykovom význame z vonkajšieho sveta a čo z jeho vnútornej štruktúry, čo sa už stalo náležitou jazykového vedomia nositeľov jazyka a čo naďalej zostáva v náplni mimojazykového pojmového obsahu. Tento fakt sa tiež musí zohľadňovať v jazykovednom (no nie jazykovom) vedomí semaziológa, najmä pri porovnávaní, lebo objektívny obsah mimojazykovej reality je väčšinou čosi všeludské a univerzálne, a preto má najväčšie predpoklady stať sa svojho druhu tertium comparationis pri výskumoch v rámci kontrastívnej semaziológie.

Pri hľadaní ciest na odhalenie podstaty lexikálneho významu má teda svoju úlohu konfrontačné štúdium sémantickej stránky lexikálnych jednotiek, pretože tieto jednotky sú v rozličných jazykoch konštituované rôzne. Vlastný lexikálny (predmetný) obsah v slove sa prejavuje v jazyku rôzne, pozostáva z absolútnych a relatívnych veličín (Ufimceva, 1974, s. 63). Pričom absolútnym, všeobecným v individuálnom obsahu slova je historicky utvorený a spoločnosťou priznaný nominatívny lexikálny význam, na základe ktorého sa slovo stáva jednotkou lexikálneho systému daného jazyka a nemusí sa zhodovať s lexikálnou jednotkou iného jazyka.

Na skutočnosť, že poznať špecifickosť systémov slovnej zásoby jednotlivých jazykov nie je možné bez externého pohľadu na tieto systémy, bez ich vzájomného porovnávania, poukazuje J. Filipec (1983, s. 91). V. Barnet (1983) skúma vzťah konfrontačného prístupu k špeciálnym metódam jazykového opisu. Poukazuje na to, ako tieto metódy modifikujú základné pojmy jazykového porovnávania, a to pojmy *tertium comparationis* a ekvivalencia.

Tertium comparationis chápe ako hĺbkovú štruktúru J. Horecký (1974, s. 56). Takéto chápanie dáva V. Blanár (1988, s. 80) do širších súvislostí, píše, že „jazykové stvárnenie odrazu objektívnej skutočnosti vychádza zo zákonitostí daného jazyka, ale kognitívne základy odrazových prvkov smerujú k univerzáliám“ — a dodáva, že „do veľkej miery univerzálny ráz týchto kognitívnych prvkov odôvodňuje okolnosť dôležitú pre porovnávaciu lexikológiu, že totiž myšlienkový obsah ako prvok hĺbkovej štruktúry predstavuje *tertium comparationis*“.

Tertium comparationis chápeme ako logicko-obsahovú kategóriu obsahového plánu jazyka, ako metajazykové vyjadrenie toho, čo tvorí podstatu a cieľ porovnávania vo výrazovom pláne porovnávaných jazykov (Sekaninová, 1988 a; 1988 b). V našom príspevku poukážeme na aplikáciu konfrontácie čiastkového systému ruskej a slovenskej lexiky, a to sloviess označujúcich spôsoby slovesného deja, pri vytýčení za *tertium comparationis* „perduratívny spôsob slovesného deja“.

Perduratívny spôsob slovesného deja (Sekaninová, 1980, s. 89), vyjadrujúci strávenie určitého času označenou činnosťou, je charakterizovaný predponami *про-, непе-, от-* v ruštine a predponou *pre-* v slovenčine v spojení s určitými typmi slovesných základov a objektom označujúcim určitý časový úsek. R. G. Karunc (1987, s. 63) píše o slovesách dlhotrvajúceho ohraničeného spôsobu deja (длительно-ограничительного способа действия). S predponou *про-* sú to:

(a) rôznosmerné pohybové slovesá, napr. *проберать, проходить, проехать, проплавать; prebehať, prechodiť, preplávať*;

(b) slovesá zvuku a reči; *прогremеть, прогудеть, прожурчать, прозвенеть, пропеть, просвистеть, прошелестеть, проплакать, пролягать, прочирикать*,

проговорить, прошептать; *prehrmotáť, prekričať, preplakať, preštebotať, prevravieť, prerevať*;

(c) slovesá jestvovania: прожить, пробыть, прогостить, процвести; *prežiť*;

(d) slovesá označenia polohy v priestore: просидеть, пролежать; *presedieť, preležať*;

(e) slovesá stavu: проспать, проболеть, прободрствовать; *prespať, preboľieť, prechorieť, prebdiť*;

(f) slovesá s významom „byť zamestnaný nejakou prácou“: проработать, прочитатъ, прописать, проиграть, прогладить, прокопать, пропахать, проплясать, протанцевать; *pretancovať*.

S predponou *nepe-* v spojení so slovesami odvodenými od substantív označujúcich časový úsek: перезимовать, переночевать, передневать, перелетывать; *prezimovať, prenocovať*.

S predponou *ot-* sú to slovesá ako отгостить, отлежать, отсидеть, отстрадать, отстоять, отоспать, ktoré v tejto súvislosti nie sú natoľko zaujímavé, preto im ďalej nevenujeme pozornosť.

Na slovesné lexémy zoskupené na základe vytýčeného tertium comparationis, ktorým je v našom prípade perduratívny spôsob slovesného deja, sa pozrieme ďalej z hľadiska ekvivalentácie.

Ekvivalentáciou nazývame špecifický spôsob konfrontačného podania lexiky dvoch jazykov, uplatňovaný najmä v dvojazyčnej lexikografii (Sekaninová, 1988 b). Pri tomto postupe sa ukazuje evidentne skutočnosť, že javy a predmety objektívnej skutočnosti ako denotáty môžu mať v rozličných jazykoch zhodné alebo nezhodné pomenovania. Odlišnosť lexiky jedného jazyka od lexiky druhého jazyka, označujúcej — ako sa môže zdať — univerzálne kategórie predmetného sveta a jazykového myslenia, spočíva v tom, že cestou nominatívneho rozčlenenia a zobrazenia objektívneho sveta, ako aj v dôsledku syntaktickej a sémantickej derivácie sa ustanovuje idioetnickosť lexikálnych jednotiek (Ufimceva, 1986, s. 152).

Úlohou ekvivalentnej metódy aplikovanej pri konfrontácii lexiky dvoch jazykov je postihnúť a vyjadriť v dvojazyčnom lexikografickom diele skutočný stav, do akej miery sa obsahová i formová stránka lexém východiskového jazyka zhodujú alebo nezhodujú s lexémami cieľového jazyka. Deje sa tak cez ekvivalent lexémy východiskového jazyka v cieľovom jazyku (Sekaninová, 1973; 1988 b).

Ekvivalentáciou sa určujú ekvivalenty zadaného súboru lexém ako realizácie semém monosémických jednotiek alebo sústavy semém polysémických jednotiek jedného jazyka v druhom jazyku. J. Filipec (1985, s. 203) poukazuje na jestvovanie slovných, nadslovných, vetných, textových a štylistických ekvivalentov.

Эквивалентия единиц вычлененного часткового системы словес обозначающих перидуративный способ словесного деяя является следованной:

При лексикальной конфонанции вычлененные группы (а), (б), (с), (д) являются в целом в руском и словенском согласуются до их квантитативное обмеднение в словенском. Словеса введенные в группе (е) являются в словенском иные эквиваленты, согласуются с иба *протанцевать, проплясать (pretancovať [celú noc] ap.)*. Словенские эквиваленты русских словес зараненные до введенных выннамовых групп (по дла 3. звязку Велкого руско-словенского словника) сунтакето:

(а) *проходить (prechodit', chodit' (nejaký čas): весь день он проходил по своим делам prechodil celý deň za svojimi záležitosťami; проехать (precestovať, cestovať, ísť (nejaký čas): п-али на машине три часа cestovali al. išli autom tri hodiny; проплыть (plaviť sa, plávať (nejaký čas): он всю жизнь п-ал матросом на океанском пароходе plavil sa celý život ako námorník na oceánskom parníku;*

(б) *проговорить (rozprávať sa, zhovárať sa, prerozprávať (nejaký čas): приятели п-или всю ночь priatelia sa rozpravali al. prerozpravali celú noc; прогреметь (hrmieť (nejaký čas): гром п-ел всю ночь celú noc hrmelo; прогудеть (húkať, hučať (nejaký čas): гудок п-ел с минуты siréna húkala asi minútu; пролаять (prebrechať, brechať, štekať, havkať (nejaký čas): собака п-яла всю ночь pes brechal celú noc; пропеть (spievať (nejaký čas): дрозды п-ели до самых сумерек drozdy spievali až do súmraku;*

(с) *прожить (prežiť, stráviť niekde (nejaký čas): п. несколько дней на даче prežiť al. stráviť niekoľko dní na chate; прогостить (byť na návšteve, byť hosťom (nejaký čas): п. у кого-л. неделю byť u niekoho na návšteve celý týždeň; процвести (kvitnúť (nejaký čas): георгины п-ели все лето georgíny kvitli celé leto;*

(д) *просидеть (presedieť, sedieť (nejaký čas): п. всю ночь над работой presedieť celú noc nad prácou; пролежать (preležať, ležať (nejaký čas): п. полгода в больнице preležať al. ležať v nemocnici pol roka; п. в горячке неделю ležať v horúčke týždeň;*

(е) *проработать (pracovať (nejaký čas): она п-ала на клинике год pracovala na klinike rok; проварить (variť (nejaký čas): п. обед все утро variť obed celé predpoludnie; прогладить (hladiť, žehliti (nejaký čas): весь день она п-ила белье celý deň hladila bielizeň; проиграть (prehrať sa, hrať sa (nejaký čas): дети весь день п-али в комнате deti sa celý deň prehrali al. hrali v izbe; прокопать (kopat' (nejaký čas): п. целый день kopat' celý deň;*

(ф) *проспать (prespať, spať (nejaký čas): я п-ал двадцать часов подряд spal som dvadsať hodín v jednom kuse; прободрствовать (prebdiť, bdiť (nejaký čas): п. всю ночь prebdiť celú noc.*

Предложенная лексикологическая и лексикографическая конфонанция вычлененного часткового системы русской и словенской лексики является на уровне конфонанции элементов языковых систем. Ночи знаем, что эти элементы являются лексикальными единицами

takto vyčlenené sú ako stavebný materiál čakajúci na svoju realizáciu na stavbe, je toto vyčlenenie nevyhnutné, pretože určuje a triedi základnú zásobu jazykových prostriedkov.

Výskum jazykového systému považujeme za prvú etapu jazykového výskumu. No keďže jazyk sa utvára a existuje predovšetkým na komunikáciu, treba skúmať zákonitosti fungovania slov nielen v jazyku, ale aj v reči, v komunikácii. V. G. Gak (1977, s. 8) píše: „Nech by bola slovná zásoba jazyka akokoľvek pestrá, slová v nej nežijú izolovane, ale vstupujú do určitých vzťahov medzi sebou, ktoré spresňujú ich funkcie a význam.“ Svojrásnosť rečového aktu spočíva nielen v možnej modifikácii jazykových prostriedkov, ale predovšetkým v ich výbere a kombinovaní. Úlohu funkčnoporovnávacej lingvistiky vidí v porovnávaní prostriedkov vyberaných hovoriacimi (rôznymi jazykmi) pri realizácii týchže typových komunikatívnych úloh v zhodných situáciách (op. cit., s. 37). Na to, aby jazyk ako zložitý semiotický systém plnil svoju základnú úlohu — byť prostriedkom na formovanie abstraktného myslenia a na komunikáciu — jestvovanie nominatívnych znakov, akými sú slová ako názvy v slovníku, je nevyhnutné, ale nepostačujúce. „Prechod od jazyka k reči sa uskutočňuje pomocou početných znakových mikrosystémov, a to znakov zástupcov, ukazovateľov, formantov, spájajúcich slová, i rôzneho druhu operátorov (logických, pragmatických“ (Jazykovaja nominacija, 1977, s. 41). Medzi týmito dvoma javmi, akými sú slovo v slovníku a slovo v reči, je „medzioblasť transponujúca slovníkové lexémy v celej zložitosti a globálnosti ich zmyslového obsahu do rozčlenených hodnôt pomocou paradigmatických vzťahov a syntagmatických spojení v lexikálnosémantickom systéme jazyka“ (Ufimceva, 1974, s. 60).

Ak sa porovnávajú obsahovo zhodné výpovede v dvoch jazykoch, možno zistiť, že sa rozlišujú nielen tým, že isté slová alebo konštrukcie nejestvujú v druhom jazyku, ale aj tým, že rovnaké slová a konštrukcie sa v týchto jazykoch používajú rôzne. Môžeme však stanoviť zákonitosti a určiť pravidlá výberu jazykových prostriedkov pri stavbe obsahovo ekvivalentných výpovedí v rôznych jazykoch? Tieto pravidlá sa vzťahujú na oblasť reči, nie jazyka, pretože sa týkajú používania jazykových prvkov. Pravidlá reči sa formulujú ako istý návod, charakterizujú prvky jazyka predovšetkým zo stránky ich použiteľnosti (Gak, 1977, s. 10). Takáto úloha je zložitá v rámci výskumu jedného jazyka a ako ju riešiť pri lexikálnej konfrontácii?

V. G. Gak (op. cit., s. 11) vyslovuje pochopiteľnú požiadavku na konfrontačnú lexikológiu: „... aby sme hlbšie postihli osobitosti francúzskych slov, treba ich porovnávať s ruskými nielen na úrovni jazyka, ale aj na úrovni reči, nielen v pláne pasívnej gramatiky, t. j. analýzy textu, ale aj v pláne aktívnej gramatiky, t. j. analýzy spôsobov vyjadrenia daného významového odtienku; treba skúmať vzťah vyjadrovacích prostriedkov k opisovanej situácii s cieľom odhaliť tie aspekty, ktoré sa najplnšie a dôsledne odrážajú vo francúzskom

jazyku.“ Pri plnej podpore tejto požiadavky treba konštatovať, že takéto ciele nespĺňa zatiaľ žiadna nám známa konfrontačná lexikológia.

Nech by konfrontačná analýza vychádzala z akýchkoľvek východísk, nevyhnutnou požiadavkou ostáva požiadavka systémovosti: „Teória a metodika porovnávacej analýzy nastoľuje prísnu požiadavku systémovosti synchronného porovnávania, podľa ktorého porovnávaníu nepodliehajú náhodne vybrané jazykové fakty, ale len fakty jedného radu, tvoriace systém“ (Neroznak, 1987, s. 23).

Ani lexikografické paralely, založené na zhode sémantického jadra semém, realizovaného v adekvátnych lexémach predstavujúcich ekvivalenty, nepoukazujú vždy na ich reálnu úlohu v reči. Náznak úsilia zadosťučiniť tejto požiadavke sa prejavuje v lexikografických exemplifikáciách, čím však nemožno vyčerpať všetky možnosti použiteľnosti lexémy i jej ekvivalentu v druhom jazyku.

Pri konfrontácii lexiky mikrosystémov ako lexikálnosémantických polí, skupín a radov lexém, ako aj tematických zoskupení, sa možno orientovať na lexikologické a lexikografické údaje, ale treba ísť i ďalej a hľadať ekvivalenciu kontextov odrážajúcich rečové akty. Aby sme hlbšie postihli osobitosti lexém vyčleneného čiastkového systému predstaveného sumou sloviess označujúcich perduratívny spôsob slovesného deja, porovnávame tieto lexémy v kontextoch a ich prekladoch. Chceme tak poukázať na vzťah vybraných jazykových prostriedkov k opisovanej situácii s cieľom odhaliť tie aspekty, ktoré sa odrážajú a uplatňujú v každom z porovnávaných jazykov.

Konfrontovaním jazykových jednotiek v rámci zadaného textového úseku v dvoch jazykoch sa uskutočňuje kontextová čiže prekladová ekvivalentácia. Orientácia prekladu na originál má obsahový charakter, nie formálny. Úsilie podať čo najplnohodnotnejšie východiskovú informáciu tvorí základnú osobitosť prekladu, ktorá podmieňuje jeho komunikatívnu rovnocennosť s originálom. „Ekvivalentnosť“ — píše A. D. Švejcer (1988, s. 95) — „to je vzájomný vzťah medzi prvotnými a druhotnými textami (alebo ich segmentmi)“. Pritom plná ekvivalentnosť, zasahujúca sémantickú aj pragmatickú rovinu, ako aj všetky relevantné druhy funkčnej ekvivalentnosti, je idealizovaným konštruktom. To však neznamená, že plná ekvivalentnosť v skutočnosti vôbec nejestvuje. Prípady plnej ekvivalentnosti sa spravidla vyskytujú v pomerne nezložitých komunikatívnych podmienkach v textoch s pomerne úzkym diapazónom funkčných charakteristík. Čím sú podmienky kladené na text zložitejšie a protirečivejšie, čím je funkčné spektrum prekladaného textu širšie, tým je menšia pravdepodobnosť utvoriť text, ktorý by predstavoval zrkadlový obraz originálu, ide o „paradoxy prekladu“.

Autorovo konštatovanie možno aplikovať aj na vyčleňovanie ekvivalentov vymedzeného čiastkového systému. Uvedieme slovesné lexémy skúmaných skupín v kontexte ako lexikografickej exemplifikácii i s kontextovým ekvivalentom:

(a) Základ tejto skupiny slovies tvoria rôznosmerné slovesá pohybu, napr. Целый день Оленин проходил в лесу на охоте (Л. Толстой). Celý deň prechodil (al. strávil) Olenin v lese na poľovačke. — Двадцать лет проплавал капитан (Карунц). Dvadsať rokov strávil (al. prežil) kapitán na lodi (al. plavbou).

(b) Základom druhej skupiny sú slovesá zvuku a reči; uvedieme ich v kontexte i s kontextovým ekvivalentom: Всю ночь проскулила Павлина, сидя на своей лежанке (А. Толстой). Pavlína preľňukala celú noc sediac na svojom lôžku. — Колокольчик прозвучал немного и опять замер, словно оборвался (Чехов). Zvonček chvíľu zvonil a opäť stíchol, akoby sa odtrhol. — Отец вспыллил и целый обед проворчал (Вяземский). Otec vzbíkol a vrčal počas celého obеду.

(c) Slovesá jestvovania s predponou *про-* poskytujú nasledovný obraz ekvivalencie: Я человек мягкий, слабый, век свой провел в глуши (Тургенев). Som človek mäkký, slabý, celý svoj život som prežil v zapadákovе. — Долго он [Базаров] у нас прогостит? (Тургенев). Dlho sa [Bazarov] zdrží u nás na návšteve? — Три дня прогостил Паншин у Варвары Павловны (Тургенев). Tri dni bol Panšin hosťom Varvary Pavlovny.

(d) Základom ďalšej skupiny sú slovesá označujúce polohu, ktoré utvárajú s predponou *про-* takéto kontexty: Я всю ночь просидел на уступе скалы (Полонский). Celú noc som presedel na výčnelku skaly. — Пол часа пролежали казаки, перебрасываясь ленивыми фразами (Шолохов). Pol hodiny kozáci ležali a lenivo sa pritom rozprávali.

(e) Osobitnú skupinu s predponou *про-* tvoria slovesá stavu: У матери от дыму и непривычки заболели глаза и проболели целый месяц (Аксаков). Matka nebola zvyknutá na dym, rozboleli ju oči a boleli ju celý mesiac. — Он был совершенная противоположность своему старшему брату, ... пробедствовавшему два первые года в университете (Достоевский). Bol úplným protikladom svojho brata, ... ktorý sa s biedou pretĺkol dva prvé roky na univerzite. — Большой пробредил всю ночь (Тургенев). Chorý blúznil celú noc.

(f) Najväčšie zastúpenie v ruštine majú slovesá s významom „byť zamestnaný nejakou prácou“, ktoré s predponou *про-* utvárajú perduratívny spôsob slovesného deja, zatiaľ čo v slovenčine sú obdobné slovesá zriedkavé. Uvedieme ich v kontextoch a s ekvivalentmi: Так мы пробеседовали с час, о чем, не помню (Тургенев). Tak sme debatovali asi hodinu, už si ani nepamätám, o čom. — К несчастью, мы не туда попали и, если бы не провожатый, мы проблуждали бы целую ночь (Гончаров). Nanešťastie sme zabľúdili, a ak by sme nemali sprievodcu, blúdili by sme celú noc. — Он и говорит, что всю, мол, войну провоевал, цел остался (Федин). Vraví, že bojoval počas celej vojny

a zostal celý. — Он часочек проплясал, коровушку потерял (Песня). Hodinku tancoval a prišiel o kravičku.

Vyčlenením sloviess s predponou *pro-* v ruštine a *pre-* v slovenčine, ktoré v spojení s určitými typmi slovesných základov označujú perduratívny spôsob slovesného deja, sme si určili tertium comparationis obsahového plánu pre konfrontáciu vo výrazových plánoch ruštiny a slovenčiny. Lexikologická konfrontácia ukázala, že slovesá uvedeného typu utvárajú určité významové skupiny podľa slovesných základov, ktoré sú v zásade zhodné v ruštine i slovenčine, no majú rôzne kvantitatívne zastúpenie i štylistické zaradenie. Lexikografickou konfrontáciou čiže ekvivalentáciou sme zistili, že v ruštine sú uvedené typy oveľa početnejšie, najmä v niektorých skupinách — napr. v skupine (f) — a že slovenské ekvivalenty netvorí slovesá uvedeného typu. Kontextová konfrontácia čiže prekladová ekvivalentácia ukazuje, že vybraný typ sloviess sa v ruštine a slovenčine zhoduje iba vo veľmi málo prípadoch, že ekvivalentom ruského predponového slovesa je v slovenčine zväčša bezpredponové sloveso a nastáva aj zmena slovesného vidu. Výsledky kontextovej konfrontácie spätne ovplyvňujú a spresňujú lexikologickú konfrontáciu.

Pri konfrontácii sloviess označujúcich perduratívny spôsob slovesného deja nejde v našom prípade o výsledky týkajúce sa konkrétneho spôsobu deja; na skúmanom materiáli sme chceli poukázať na metodologické možnosti pri konfrontačnom skúmaní vyčleneného lexikálneho mikrosystému, na miesto jeho jednotiek v ňom i na ich pôsobenie v kontexte, a tým na ich realizáciu v reči v oboch konfrontovaných jazykoch.

*Jazykovedný ústav E. Štúra SAV
Bratislava, Nálepková 26*

Bibliografia

- BARNET, V.: K probleme jazykovej ekvivalentnosti pri sraivnenii. In: Sopotaviteľnoje izučeni-je grammatiki i leksiki ruskogo jazyka s češkim i drugimi slavianskimi jazykami. Red. A. G. Širokova — V. Hrabě. Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1983, s. 9—29.
- BLANÁR, V.: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava, Veda 1984. 216 s.
- BLANÁR, V.: Vergleichende Semasiologie. Wiener Slavistisches Jahrbuch. 33. Red. J. Vinter. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften 1987, s. 112—122.
- BLANÁR, V.: Porovnávanie lexikálno-sémantických systémov v príbuzných jazykoch. In: Československá slavistika 1988. Red. J. Petr. Praha, Academia 1988, s. 77—88.
- DOLNÍK, J.: Teoretické zobrazenie komunikatívnej platnosti slova. Jazykovedný časopis. 37, 1986, s. 29—38.
- DOROTJAKOVÁ, V. — FILKUSOVÁ, M. — KUČEROVÁ, E. — MALÍKOVÁ, M. O. — SEKANINOVÁ, E.: Velký rusko-slovenský slovník III. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965. 1032 s.
- FILÍPEK, J.: Problémy konfrontační synonymiky v současných slovanských jazycích. In: Československá slavistika 1983. Red. J. Petr. Praha, Ústav pro jazyk český ČSAV 1983, s. 91—99.
- FILÍPEK, J.: Problematika konfrontace v lexikální zásobě. Slovo a slovesnost, 46, 1985, s. 201—214.

- FILIPEC, J.: Konfrontace a typologie. *Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 21—25.
- GAK, V. G.: Sopostavitel'naja leksikologija. Moskva, Izdatel'stvo Meždunarodnyje otnošenija 1977. 264 s.
- GAK, V. G.: K probleme sopostavitel'no-tipologičeskogo analiza rečevogo akta i teksta. In: Sopostavitel'naja lingvistika i obučenije nerodnomu jazyku. Red. V. N. Jarceva. Moskva, Nauka 1987, s. 37—48.
- GOLOVIN, V. A.: K voprosu o napravlenijach sopostavitel'no-tipologičeskogo analiza leksiki (na materiale germanskich jazykov). In: Sopostavitel'nyj analiz jazykovych jedinic. Red. E. J. Kurljand. Barnaul, Barnaulskij ordena Trudovogo Krasnogo znamenija gosudarstvennyj pedagogičeskij institut 1986, s. 16—27.
- HJELMSLEV, L.: La comparaison en linguistique structurale. In: *Acta linguistica*. 6. 1946, s. 144—147.
- HORECKÝ, J.: Ku konfrontačnému výskumu slovnej zásoby. *Československá rusistika*, 19, 1974, s. 55—57.
- HORECKÝ, J.: Zložky a dimenzie jazykového znaku. *Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 64—71.
- Jazykovaja nominacija (Obščije voprosy). Red. B. A. Serebrennikov — A. A. Ufimceva. Moskva, Nauka 1977. 359 s.
- KARUNC, R. G.: Leksikografičeskaja razrabotka glagolov vremennyh sposobov dejstvija v tolkovych slovariach russkogo jazyka. Taškent, Izdatel'stvo FAN Uzbekskoj SSR 1987. 100 s.
- KACNELSON, S. D.: Lingvističeskaja tipologija. *Voprosy jazykoznanija*, 29, 1983, č. 3, s. 10—15.
- KUZNECOV, A. M.: Osnova dlia konfrontativnoj semasiologii. In: Sopostavitel'naja lingvistika i obučenije nerodnomu jazyku. Red. V. N. Jarceva. Moskva, Nauka 1987, s. 64—72.
- NEROZNAK, V. P.: O trioch podchodach k izučeniju jazykov v ramkach sinchronogo sravnenija (tipologičeskij — charakterologičeskij). In: Sopostavitel'naja lingvistika i obučenije nerodnomu jazyku. Red. V. N. Jarceva. Moskva, Nauka 1987, s. 5—26.
- NEŠČIMENKO, G. P.: O nekotorych aspektach derivacionnogo sinteza pri sopostavitel'nom izučenii slavjanskich jazykov. In: Sopostavitel'noje izučenije slovoobrazovanija slavjanskich jazykov. Red. G. P. Neščimenko. Moskva, Nauka 1987, s. 62—73.
- Probleme der kontrastiven Grammatik. Red. H. Moser. Düsseldorf, Pädagogischer Verlag Schwann 1969. 192 s.
- RODIONOV, V. A.: „Ceľnosistemnaja tipologija“ vs. „Častnaja tipologija“. *Voprosy jazykoznanija*, 37, 1989, č. 1, s. 16—30.
- SEKANINOVÁ, E.: Význam lexikálnej jednotky z konfrontačného aspektu. In: Slovo a slovník. Red. J. Ružička — I. Poldauf. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 113—120.
- SEKANINOVÁ, E.: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. Bratislava, Veda 1980. 200 s.
- SEKANINOVÁ, E.: Východiská a ciele skúmania lexiky konfrontačnou a ekvivalenčnou metódou. *Slavica Slovača*, 23, 1988 (a), s. 225—238.
- SEKANINOVÁ, E.: Z konfrontácie čiastkového systému slovenskej a ruskej lexiky. In: *Československá slavistika* 1988. Red. J. Petr. Praha, Academia 1988 (b), s. 89—98.
- ŠVEJČER, A. P.: Teorija perevoda. Status, problemy, aspekty. Moskva, Nauka 1988. 215 s.
- TRNKA, B.: Methode de comparaison analytique et grammairre comparée historique. In: *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*. 1. Prague 1929, s. 33—38.
- ULLMANN, S.: Deskriptivnaja semantika i lingvističeskaja tipologija. In: *Novoje v lingvistike II*. Red. V. A. Zvegincev. Moskva, Izdatel'stvo inostrannoj literatury 1962, s. 17—44.
- UFIMCEVA, A. A.: Tipy slovesnych znakov. Moskva, Nauka 1974. 206 s.
- UFIMCEVA, A. A.: Leksičeskoje značenije. Princip semiologičeskogo opisania leksiki. Moskva, Nauka 1986. 240 s.
- VENDRYES, J.: La comparaison en linguistique. In: *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*. 42. 1946, s. 1—18.
- VINOGRADOV, V. V.: Russkij jazyk (Grammatičeskoje učenie o slove). Moskva-Leningrad, Gosudarstvennoje učebno-pedagogičeskoje izdatel'stvo Ministerstva prosvěšenija RSFSR 1947. 784 s.
- ZABROCKI, L.: Grundfragen der konfrontativen Grammatik. In: *Probleme der kontrastiven Grammatik*. Red. H. Moser. Düsseldorf, Pädagogischer Verlag Schwann 1969, s. 31—52.

МИКРОСИСТЕМА СЛОВАЦКОЙ И РУССКОЙ ЛЕКСИКИ В ЛЕКСИКОЛОГИЧЕСКОМ, ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОМ И КОНТЕКСТУАЛЬНОМ СОПОСТАВЛЕНИИ

Резюме

Научная разработка методологии сопоставительного изучения языков принадлежит к актуальным вопросам современного языкознания.

При сопоставительном изучении языков следует исходить из общеизвестного факта, что сегментирование окружающей нас действительности и выражение этого языковыми средствами в отдельных языках не одинаковы. Целью синхронного-сопоставительного (конфронтативного) анализа языков является выявление их общих и различных черт на основе единого метаязыка, выступающего в качестве *tertium comparationis*, или одного из исследуемых языков, выступающего в качестве эталона для сопоставления.

В статье подвергаются сопоставлению лексемы, объединённые в микросистемы на основании общего семантического признака семем, реализацией которых они являются. Такой микросистемой является и лексико-семантическая группа глаголов, обозначающих пердуративный способ глагольного действия, характеризованный приставками *pro-*, *pere-* и *ot-* в русском языке и приставкой *pre-* в словацком.

Применение методов исследования в рамках конфронтации при помощи эталона сопоставления всеобщей когнитивной системы и эквивалентации в рамках системы (преимущественно в двуязычных словарях), как и реализации значений лексических единиц в зависимости от контекста и в целом тексте направлено к общей цели — показать функционирование единиц языка в их связности в языковой коммуникации в исходном (русском) языке и их эквивалентов в целевом (словацком) языке.

DISKUSIE

SÉMANTICKÉ ROLY SLOVENSKÝCH SLOVIES

EMIL PÁLEŠ

Úvod

V štúdií sa naznačuje možnosť automatického priradovania sémantických rol vetným členom v závislosti od valenčných vlastností centrálného slovesa. Hoci štúdiá vznikla pri pokuse vytvoriť exaktné pravidlá umožňujúce počítaču nára- bať s jazykom, domnievame sa, že získané výsledky budú zaujímavé aj z ling- vistickeho hľadiska.

Chápanie vety, základné pojmy

Naše chápanie vety je nasledovné: Sloveso vyjadrujúce dej (činnosť) považujeme za centrum vety. Okolo neho sú potom združené jednotlivé participanty (aj aktanty), ktoré sa na deji rôznym spôsobom zúčastňujú (participujú). Sú to tie vetné členy, ktoré prichádzajú do priameho styku s verbom finitom. (Niektoré z nich si vyžaduje vlastný valenčný systém slovesa, kým iné vyjadrujú iba rozličné sprievodné okolnosti a môžeme ich pridávať k ľubovoľnému typu sloves.) Participanty môžu byť vyjadrené (rozvitými) podstatnými menami, ale aj príslovkami, prídavnými menami, infinitívom, vedľajšími a samostatnými vetami.

Z hľadiska sémantiky každý participant vo vete vystupuje v určitej sémantickej role (sémantickom páde). Napríklad vo vetách

- (1) *Karol otvoril dvere kľúčom.*
- (2) *Za pomoci kľúča sa Karolovi podarilo otvoriť dvere.*
- (3) *Kľúč v Karolových rukách ľahko otvoril dvere.*
- (4) *Dvere boli otvorené Karolom.*
- (5) *Dvere boli otvorené kľúčom.*

vystupujú okolo centrálného slovesa *otvoriť* tri hlavné participanty — *Karol*, *dvere*, *klúč*. Napriek syntaktickým odlišnostiam uvedených viet *Karol* vystupuje vždy v role agensa — aktívneho pôvodcu činnosti, ktorou zasahuje pasívny objekt (*dvere*). *Kľúč* má v (1) — (5) úlohu nástroja (inštrumentu), ktorým sa činnosť vykonáva. Roly jednotlivých participantov sú nezávislé od povrchovej

štruktúry vety, preto sa sémantické pády často nazývajú aj „hlbkové pády“. Táto vlastnosť je dôležitá v súvislosti s počítačovými aplikáciami. Počítač nesmie priradiť rozličným participantom rovnakú rolu — napr. kľúču a Karolovi vo vetách (4), (5)! — lebo ich bude nesprávne zamieňať. Na druhej strane Karolovi vo vetách (1) — (5) nesmie priradiť odlišné roly, aj keď vystupuje v rôznych gramatických pádoch.

Pod významovou analýzou vety rozumieme izolovanie jednotlivých participantov vo vete a priradenie správnej sémantickej roly každému z nich (vnútornou štruktúrou jednotlivých participantov sa tu nezaobráame).

Sémantické pády

Ako prvý krok treba zvoliť vhodnú množinu sémantických pádov, teda pádov charakterizovaných významovými prvkami. Dôvody, pre ktoré sme zvolili navrhnutý pádový systém, nie sú celkom subjektívne. Voľbu toho-ktorého pádu sa pokúsime doložiť aj syntaktickými alebo sémantickými vlastnosťami, ktorými sa daný pád môže (alebo nesmie) prejavovať v povrchovej štruktúre vety.

Návrh systému sémantických pádov pre slovenský jazyk

Materiálne procesy

agens, procesor, produktor, elementív, statuál,
objekt, paciens, rezultant, modifikant, deštruktant,
benefaktor, materiál, inštrument, realizátor

Verbálne procesy

editor, adresát, formatív, tematív

Percepčné procesy

perceptor, fenomenál

Mentálne, kognitívne procesy

kognizant, fenomenál

Citové, emocionálne procesy

afektor, evokátor

Atributívne procesy

atributant, atributív, kvalifikátor

Ekvatívne procesy

identifikant, identifikátor

Fakultatívne pády

priestorové: lokatív, destinatív, originatív, viál,
terminál, exlokatív

časové: temporál, iniciál, finál, frekventál, duratív, perspektív
zreteľové, dôvodové a pod.: kauzatív, konzekvent, motivant,
kondicionál, koncesív, respektív

ostatné: sociatív, substituíal, sukcesív, posesív

miera: mesuratív

K pôvodu sémantických pádov

Sémantické pády ako agens, paciens, objekt, inštrument a pod. používame v podobnom (nie rovnakom) zmysle ako Bémová (1979), Hajičová — Sgall (1987). Pády pre kognitívne procesy, atributívne a ekvatívne vety boli inšpirované angloamerickou literatúrou (napr. Winograd, 1983) alebo pochádzajú (napr. benefaktor) od Ch. Fillmora (Šefránek, 1983). Názvy pádov procesor, produktor, nositeľ stavu a realizátor sme prebrali od E. Tibenskej (1988), ale chápeme ich (okrem realizátora) odlišne. Ostatné pády a ich názvy sú naše pôvodné.

Pri časových a miestnych príslovkových pádoch využívame namiesto jediného lokatívu a jediného časového určenia bohatú škálu pádov (6 miestnych, 6 časových). Domnievame sa, že zavedenie lokatívu bolo dosť ovplyvnené štruktúrou anglického jazyka, kde sa na priestorové špecifikácie pýtame jediným zámenom *where* (a predložkami). Naproti tomu v slovenčine — ako pádovo bohatšom jazyku — existuje práve šesť priestorových (aj časových) opytovacích zámen. Preto voľbu šiestich sémantických pádov pokladáme za prirodzenú.

Materiálne procesy

AGENS Ags

Životný pôvodca cieľavedomej činnosti, entita aktívne pôsobiaca na inú, pasívnu entitu (môžbyť aj na seba), prípadne vytvárajúca túto entitu. Na rozdiel od iných koncepcií pokladáme cieľavedomosť za nevyhnutnú charakteristiku agensa. Agensom sa teda môžu stať živé bytosti, ale aj právne subjekty, organizované inštitúcie zahrnujúce živých ľudí, v krajnom prípade inteligentný automat (ak ho antropomorfizujeme). Zdôvodňujeme to tým, že pri neživých entitách sa nemožno pýtať na motív, účel činnosti ani na nástroje, ktoré by cieľavedomo používali, kým pri agense áno. Syntaktickou vlastnosťou je, že vety s agensom možno transformovať do pasívnej podoby (čo nemôžeme urobiť s procesorom alebo produktorom).

Ags Obj Obj Ags
Sused kúpil dom. → *Dom bol kúpený susedom.*

Ags Obj
Vodič vedie autobus.

ELEMENTÍV Ele

Neživotný pôvodca deja, najčastejšie prírodná sila, živel, predmet, ktorý z vlastnej energie aktívne pôsobí na pasívny objekt. Prírodná sila v elementíve nie je cieľavedomá (ako agens) a ani za ňou nestojí cieľavedomý agens (ako za inštrumentom), ktorý by ju používal ako nástroj. Preto sa pri elementíve nepýtame na dôvody, ale iba na príčiny. Vety s elementívom možno transformovať do pasívnej podoby.

Ele Dtk Dtk Ele
Vietor rozbil okno. → *Okno bolo rozbité vetrom.*

Ele Mdf Mdf Ele
Rieka vymieľa koryto. → *Koryto bolo vymleté riekou.*

PROCESSOR Pro

Entita, ktorá obracia svoju činnosť na seba samu, jej činnosť nie je zameraná na vonkajší objekt, paciens. Procesor môže meniť svoju polohu alebo rôznym spôsobom modifikovať seba samého. (Zatiaľ) nerozlišujeme medzi životným a neživotným procesorom. Charakteristikou vetných štruktúr s procesorom je nemožnosť ich transformácie na pasívnu podobu.

Ags Mdf Mdf
Sedliak kosí (trávu). → *Tráva je kosená.*

Pro
Pretekár beží. →

Pro Pro Des
Janko s Marienkou idú do lesa.

PRODUKTOR Pdk

Entita (živá alebo neživá) produkujúca nejaké zmyslovo vnímateľné produkty, pričom sama zostáva nezmenená. Činnosť produktora je intranzitívna — nezasahuje žiaden objekt. Nemožno tvoríť pasívne konštrukcie s produktorom.

Pdk Pdk Pdk
Slnko svieti. Otec kričí (spieva). Mačka mňauká.

Pdk
Ruže voňajú.

Produktor býva často aj nositeľom vlastnosti (záleží na tom, ako vetu chápeme):

Kým prvý rozhovor pokladáme za zmysluplný, o druhom to povedať nemožno. V slovese *rozbiť* je okrem informácie o zmene stavu aj informácia o tom, že zrkadlo už prestalo existovať (ako zrkadlo). Predstavme si, že náš počítač-lingvista pracuje nad nejakým univerzom objektov. Ak nebude rozlišovať horeuvedené kategórie (Rez, Dtk, Mdf), nevyhnutne stratí prehľad o tom, že v jeho univerze niektoré objekty už zanikli, resp. nepochopí, že tam nejaké nové vznikli. Tretí prípad (Mdf) implikuje, že daný objekt bude pôsobiť v univerze ďalej, treba však zmeniť jeho vlastnosti.

PACIENS Pac

Rola príbuzná s objektom alebo modifikantom. Používame ju pri slovesách, ktoré povinne vyžadujú životný priamy objekt, lebo vyjadrujú vyvolávanie mentálnych procesov vlastných iba človeku.

Ags	Pac	Ags	Pac
<i>Veliteľ demoralizuje mužstvo.</i>		<i>Brat rozveselil sestru.</i>	

INŠTRUMENT Ins

Neživá entita, nástroj, prístroj, prostredníctvom ktorého agens vykonáva svoju činnosť.

Ags	Obj	Ins
<i>Stolár pribíja klince kladivom.</i>		

Neživá entita (ak nejde o elementív) je inštrumentom aj vtedy, ak vystupuje ako vetný subjekt (a agens je zamľčaný).

Ins	Des
<i>Kladivo udrelo do nákovy. (Ags = kováč)</i>	

REALIZÁTOR Rea

Entita, ktorá priamo, t.j. sebou uskutočňuje aktívnu činnosť vyjadrenú predikátom. Realizátorom môže byť živá, obyčajne je ňou však neživá entita, technická pomôcka, stroj, prírodná sila: tento pád sme prebrali od E. Tibenskej (1988) bezo zmeny. Ide o významovú kategóriu na prechode medzi agensom a inštrumentom. Hoci sa realizátor veľmi podobá inštrumentu, líši sa od neho vlastnou aktivitou a schopnosťou byť subjektom vo vete.

Ags	Obj	Rea	Rea	Obj
<i>Družstevníci naplnili voz (obilím). Obilie naplnilo voz.</i>				

Ags	Obj	Ins
<i>Družstevníci naložili voz lopatami. *Lopaty naložili voz.</i>		

Zdá sa, že automatické rozlíšenie inštrumentu od realizátora bude patriť k ťažším problémom:

Mdf	Rea	Rea	Mdf
<i>Vojaka trafili guľkou. (Ins = puška) Gulka trafila vojaka.</i>			

Dtk Ins
*Vojaka zastrelili gulkou. *Guľka zastrelila vojaka.*

MATERIÁL Mat

Prírodná látka, polotovar, stavebný materiál, súčiastky, z ktorých agens konštruuje (elementív vytvára) novú entitu (rezultant).

Ags Rez Mat Ags Rez Mat
Sklár brúsi ornamentey do skla. Sused postavil dom z tehál.

Ags Mat Rez
Chlapec zo stavebnice poskladá, čo sa mu bude páčiť.

BENEFAKTOR Ben

Entita, ktorá síce nie je dejom zasahovaná priamo — stojí mimo, ale činnosť je určená pre ňu, na jej úžitok (škodu).

Ags Obj Ben Ags Obj Ben
Syn daroval kvety matke. Otec kúpil hračku pre deti.

Verbálne procesy

EDITOR Edi

Autor, pôvodca verbálneho produktu, obyčajne osoba (inštitúcia), od ktorej správa, reč, písomný prejav vychádza.

ADRESÁT Ads

Osoba, inštitúcia, entita, ktorej je verbálny produkt určený — prijímateľ vysielanej informácie.

FORMATÍV Frm

Forma písaného alebo hovoreného verbálneho produktu. Z množiny správa, referát, prednáška, list, depeša, oznam, rozprávka, bájka, román, fejtón, pieseň a pod.

TEMATÍV Tem

Obsah verbálneho produktu (o čom sa hovorí, píše).

Edi Frm Ads
Peter píše list priateľovi.

Edi Frm Tem
Agentúra TASS oznámila správu o vzlietnutí J. Gagarina.

Vzhľadom na to, že sémantický pád ekvivalentný nášmu formatívu nikto (po-
kiaľ vieme) neuviedol, žiada sa krátko poukázať na rozdiel medzi formou
a témou (obsahom) verbálnych produktov: Forma nehovorí (skoro) nič o obsa-
hu, naopak, obsah možno vyjadriť rôznymi formami.

Osobitnou množinou uvedených sémantických pádov (Edi, Ads, Frm, Tem)

sa darí opísať verbálne procesy výstižnejšie, než keby sme mali používať tú istú pádovú množinu (agens, paciens atď.) pre všetky typy procesov v univerze. Podobný postup aplikujeme aj ďalej.

Percepčné procesy

PERCEPTOR **Per**

Živá (aj neživá) entita vnímajúca (snímajúca) jav reálneho sveta pomocou zmyslových (senzorických) orgánov.

FENOMENÁL **Fen**

Zmyslovo vnímateľný jav sveta, ktorý je vnímaný, odrážaný percepčným procesom perceptorom. Na rozdiel od objektu, modifikantu a pod. fenomenál zostáva činnosťou perceptoru úplne nedotknutý.

Per Fen
Dievča zacítilo vôňu ruží.

Per Dur Fen
Tycho de Brahe roky pozoroval pohyb Marsu.

Kognitívne procesy

KOGNIZANT **Kog**

Živá bytosť schopná mentálno-kognitívnych procesov, vykonávajúca (v sebe) takýto proces.

FENOMENÁL **Fen**

Nedotknutá, myslením odrážaná entita; ten istý fenomenál ako pri percepčných procesoch. Rozdiel je v činnosti kognizanta, ktorý nevníma, ale spracúva (poznáva, rozoberá).

Mod Fen Kog Fen
Treba poznávať nové krajiny. Faust sa zamyslel nad životom.

Fen Kog
Sústred sa na prácu, Jožko!

Citové procesy

AFEKTOR **Afe**

Živá bytosť prežívajúca citový stav, emočný proces vyvolaný evokátorom.

EVOKÁTOR

Evo

Jav univerza vyvolávajúci city, emócie u afektora.

Dôvody, prečo odlišujeme Evo a Fen, sú dva: Po prvé evokátor nemusí byť celkom pasívny, vyvoláva — evokuje citový stav afektora. Po druhé pri citových procesoch často splyva pozorovaný jav (fenomenál) s príčinou (kauzatív), ktorá citový proces vyvoláva.

Evo

plakať pre niečo (príčina aj objekt plaču)

Afe

Evo

Chlapec sa zľakol psa. Prečo sa zľakol? Lebo uvidel psa.

Kog

Fen

Newton neuvažoval trenie telies. Prečo neuvažoval trenie? (Nevedno).

Atributívne procesy

ATRIBUTANT

Ant

Nositeľ vlastnosti; ľubovoľná entita, ktorej pripisujeme nejakú vlastnosť — atribút.

ATRIBUTÍV

Abt

Predikát, vlastnosť, ktorú prisudzujeme atributantu. V roli atributívu vystupuje nie podstatné, ale prídavné meno (resp. iné adjektívium).

KVALIFIKÁTOR

Kva

Hodnotiaci, ten kto prisudzuje atribút atributantu. (Nieкто iný môže prisudzovať iný atribút.)

Ant

Abt

Kva

Ant

Abt

Zem je guľatá. Zdá sa mi (ona) pekná.

Ant

Kva

Abt

Swamiho Maharišiho všetci pokladali za svätého.

Ekvativné procesy

IDENTIFIKANT

Ift

Ľubovoľná entita dávaná do vzťahu rovnosti, ekvivalencie s identifikátorom alebo vystupujúca vo funkcii, v role označovanej identifikátorom.

IDENTIFIKÁTOR

Ifr

Entita vo vzťahu rovnosti (faktorovej rovnosti) s identifikantom, alebo meno

roly, triedy, do ktorej je identifikant zaraďovaný. V druhom prípade vzťah nie je symetrický a Ift s Ifr nemožno ľubovoľne zamieňať.

Ift Ifr Ift Ifr
Pole je komutatívne teleso. Komutatívne teleso je pole.

Ift Ifr
*Dr. Cimrman sa stal riaditeľom. *Riaditeľ sa stal Dr. Cimrmanom.*

Ift Ifr
Povýšili ho na kapitána.

Fakultatívne (doplňkové) sémantické pády

LOKATÍV Lok
Kde; miesto, kde sa dej odohráva.

DESTINATÍV Des
Kam; smerovanie, priestor, kam dej smeruje.

ORIGINATÍV Ori
Odkiaľ; pôvod, priestor, odkiaľ dej prichádza.

VIÁL Via
Kadiaľ; trasa, kadiaľ dej prechádza.

TERMINÁL Ter
Pokiaľ; miesto, pokiaľ dej trvá. Terminál na rozdiel od destinatívu vyjadruje, že dej trval po celom priestore až po dotyčné miesto.

EXLOKATÍV Exl
Odkiaľ; odkade dej trvá (duálny k Ter).

Ori Via
Vyjdite z lesa a pokračujte po poľnej ceste až po medovníkovú chalúpku.

TEMPORÁL Tmp
Kedy; časový moment, interval, kedy sa dej odohráva.

INICIÁL Inc
Odkedy; začiatok deja, ktorý trvá.

FINÁL Fin
Dokedy; koniec deja, ktorý trval.

FREKVENTÁL Fre
Ako často.

SOCIATÍV Soc

Sprievodná okolnosť, ktorou je obohatená výpoveď, ale nemožno ju zaradiť pod nijaký iný sémantický pád.

Ags Rez Soc
Ivan to dokázal bez cudzej pomoci.

SUKCESÍV Suk

Pôvod.

Pro Lok Suk Obj Suk
Opevnenie tu zostalo po Rimanoch. Zdedil dom po otcovi.

POSESÍV Pos

Entita vo vlastníctve nejakej osoby (organizácie). Tento pád by sme teoreticky nemuseli zavádzať, lebo posesívne konštrukcie sa dajú transformovať na nominálne frázy:

Pos Fen Fen
vidieť bratovi ruku → *vidieť bratovu ruku*

Pos Fen Fen
vidieť niekomu do karát → *vidieť niekoho karty*

Obj Pos Obj
záujmy u týchto ľudí → *záujmy týchto ľudí*

SUBSTITUÁL Sub

Substitučný význam; osoba (inštitúcia), ktorá sa nechá zastupovať, v mene (vo funkcii) ktorej koná činnosť niekto druhý.

Tmp = Knd Ben Obj Sub
Až stretneš Miriam, daj jej pusu aj za mňa.

MESURATÍV Mes

Miera; meracia jednotka, príslovka miery alebo inak vyjadrená (obrazne) miera, kvantita deja.

Mes Ags Mes Obj
Napadlo veľa snehu. Nazbierali sme kilo gaštanov.

Mes
Milovať z celej duše.

MODUS Mds

Spôsob; príslovka spôsobu alebo iné vyjadrenie spôsobu, akým prebieha dej.

Mds Pro Mds
Dobre sa poznáme. Kozmická loď letí veľkou rýchlosťou.

Na opísanie procesu (deja) vo vete je nevyhnutné určiť aj ďalšie prvky, ktoré špecifikujú sloveso (hoci to už nie sú sémantické pády).

MODÁL Mod

Voluntatívna modálnosť; modálne sloveso vyjadrujúce potrebu, možnosť alebo nevyhnutnosť deja vyjadreného hlavným slovesom.

FÁZA Faz

Fázové sloveso spresňujúce fázu deja vyjadreného hlavným slovesom.

Mod Kog Faz Mod
Mal by si sa začať učiť. Možno bude pršať.

VERIFIKATÍV Ver

Istotná, persuzívna modálnosť, vyjadrená hodnotiacimi časticami ako *azda, iste* a *pod*.

NEGATÍV Neg

Zápor slovesa; nadobúda booleovské hodnoty *áno — nie*.

ČAS

Gramatická kategória; slovesný čas (prítomný, minulý, budúci).

VID

Gramatická kategória; slovesný vid (dokonavý, nedokonavý).

SPÔSOB

Gramatická kategória; spôsob oznamovací, opytovací, rozkazovací, podmieňovací, želací.

Príklady analýzy viet

Otec vystrúhal deťom konika z ebenového dreva.

Veta: materiálny proces; konštruktívny

Akcia: *vystrúhať*

Negatív: *áno* Čas: *minulý*

Vid: *dokonavý* Spôsob: *deklaratív*

Agens: *otec*

Benefaktor: *deti*

Rezultant: *koník*

Materiál: *ebenové drevo*

Keď vodič zbadal červené svetlo, začal prudko brzdiť.

Veta: materiálny proces

Akcia: *brzdiť*

Fáza: *zачať* Modus: *prudko*
Čas: minulý Vid: nedokonavý
Negatív: áno Spôsob: deklaratívny

Processor: (*vodič*)

Temporál: Veta: percepčný proces

Akcia: *zbadat'*

Negatív: áno Čas: minulý Vid: dokonavý

Perceptor: *vodič*

Fenomenál: *červené svetlo*

Zložitejší prípad s podmetovou vetou a infinitívnym predmetom:

Kto prehrá, pôjde umyť kuchyňu.

Veta: translačný proces

Akcia: *ísť*

Negatív: áno Čas: budúci

Vid: dokonavý Spôsob: deklaratívny

Progresor: = procesor Vety: všeobecný materiálny proces

Akcia: *prehrať*

Processor: neurčený

Motivant: Akcia: *umyť*

Objekt: *kuchyňa*

Automatická extrakcia významu

Človek priraduje participantom ich sémantické roly intuitívne a ľahko (aj to nie vždy!). Ak ho však požiadame, aby explicitne formuloval pravidlá, algoritmus, podľa ktorého to robí, dostaneme ho do vážnych ťažkostí — známka, že cesty nášho myslenia nie sú ešte prebádané.

Nech veta, ktorú máme analyzovať, prešla už morfológickou a syntaktickou analýzou, t. j. máme k dispozícii izolované vetné členy so všetkými gramatickými charakteristikami. Napr.:

Otec : podst. meno, sg., nom., mask., vzor hrdina

pije : sloveso, prít. čas, nedok. vid, vzor žuť

čiernu : príd. meno, akostné, akuz., fem.

kávu : podst. meno, sg., akuz., fem., vzor žena

podmet : *otec*

prísudok : *pije*

predmet : *čiernu kávu*

Našou úlohou je sformulovať explicitné pravidlá a algoritmus, podľa ktorého je počítač schopný mechanicky priradiť sémantické roly jednotlivým participantom. Aké gramatické a syntaktické znaky je nevyhnutné a postačujúce brať do úvahy, aby sme dokázali rozhodnúť o role participanta?

V prvom rade je to predložka a (gramatický) pád participanta. Tak napríklad

vypíšeme sémantický pád, ktorý s daným slovesom vytvárajú. Pretože vlastnosti druhotných predložiek sú invariantné vzhľadom na slovesá, stačí sa zaoberať predložkami *za, o, po, na, v, nad, pod, pred, medzi, s, cez, pre, k, proti, bez, od, do, z, u, Ø* (\emptyset = prázdna predložka; ak je aktant viazaný prostým pádom bez predložky). Z kombinácií, ktoré tieto predložky vytvárajú, bývajú príslovkové určenia (nie všetky) nezávislé od vlastností slovíes a netreba ich pri každom intenčnom rámci vypisovať. Napr. *V + lokál* je príslovkové určenie miesta, ktoré možno pridať prakticky ku každému slovesu; nie je špecifickou vlastnosťou slovesa, keď skúmame jeho intenciu.

Príklad: intenčný rámec slovesa *premiestňovať*

\emptyset	+	nom. ak.	= Ags (živ.), Ins (inštr.), Ele (prír.) = Obj
		dat.	= Ben, Pos (ak Obj je vo vlastníctve Pos)
		inštr.	= Ins (inštr. a v nom. je Ags), Mds (abstr.), Via (konkr.)
<i>za</i>	+	ak. inštr.	= Des, Sub (živ.) = Via
<i>o</i>	+	ak.	= Mes (dĺžková jednotka)
<i>po</i>	+	ak.	= Ter
		lok.	= Via
<i>na</i>	+	ak. lok.	= Des = Ins (inštr.)
<i>pod, nad, pred</i>	+	ak.	= Des
<i>s</i>	+	inš.	= Ags (živ.), Soc (abstr.), Ins (inštr.)
<i>cez</i>	+	ak.	= Via
<i>pre</i>	+	ak.	= Ben
<i>k</i>	+	dat.	= Des
<i>bez</i>	+	gen.	= Ins (inštr.), Soc (abstr.)
<i>od, z</i>	+	gen.	= Ori
<i>do</i>	+	gen.	= Des
		veta	
<i>čo</i>	+	predm.	= Obj

Predložkové pády, ktoré v intenčnom rámci nie sú uvedené (a nie sú ani spoločné všetkým slovesám), sloveso nevytvára. Nad prvou čiarou uvádzame obligátne, pod ňou fakultatívne pády. Pod druhou čiarou sú spojky s typom vedľajšej vety, ktorá môže pri slovese nahrádzať niektorý vetný člen. Kým neprítomnosť obligátneho pádu pri slovese sa pociťuje ako chybná formulácia, z fakultatívnych pádov si môžeme (a nemusíme) vyberať. (K obligátnym pádom nemusia patriť len hlavné vetné členy, ale aj iné, napr. modus pri slovese *správať sa ako*.)

Iný príklad: intenčný rámec verbálnych procesov typu *hovoríť*:

∅	+ nom.	= Edi
	dat.	= Ads
	ak.	= Frm
	inšt.	= Ins (inšt.), Mds (abstr.)
<i>za</i>	+ ak.	= Sub (živ.)
<i>o</i>	+ lok.	= Tem
<i>s</i>	+ inšt.	= Edi (živ.), Ins (inšt.)
<i>cez</i>	+ ak.	= Ins (inšt.), Via (konkr.)
<i>pre</i>	+ ak.	= Ben
<i>k</i>	+ dat.	= Ads (živ.), Tem
<i>proti</i>	+ dat.	= Res
<i>do</i>	+ gen.	= Des
<i>z</i>	+ gen.	= Ori
<i>že, čo, či, kto</i>	+ predm. veta	= Tem
<i>aby</i>	+ predm. veta	= Mot

Ak je k jednému predložkovému pádu uvedených na pravej strane viacero sémantických rol, rozhodujeme sa podľa podmienky v zátvorke — participant musí mať určitú sémantickú črtu, aby mu daná rola mohla byť priradená (napr. životnosť, abstraktnosť, schopnosť slúžiť ako nástroj a pod.).

Zavedieme reláciu ekvivalencie na množine slovíe: Dve slovesá sú ekvivalentné vtedy a len vtedy, ak majú totožný intenčný rámec. Vzťah je zrejme reflexný, symetrický a tranzitívny, tvorí teda ekvivalenciu a definuje rozklad množiny slovíe na disjunktné triedy.

Výsledky a záver

Podľa uvedenej metódy sme vypísali a systematizovali slovesá z Krátkeho slovníka slovenského jazyka (okolo 9 000). Dostali sme 126 slovesných tried ekvivalencie, do ktorých sa dostane veľká väčšina slovenských slovíe. Množstvo slovíe sa vymyká systematizácii svojimi ojedinelými vlastnosťami. Väčšinou ide o slovesá s predložkovými pádmí, ktoré vznikli z názornej, obraznej predstavy (napr. *slieďiť za dakým*), alebo archaizmy; prinajlepšom z nich možno utvoriť triedy s malým počtom slovíe.

Z technických príčin nemôžeme uviesť všetkých 126 intenčných rámcov. Dajú sa zreteľne rozdeliť do niekoľkých skupín: na procesy materiálne (konštruktívne, deštruktívne, modifikačné), kognitívne, citové, verbálne, percepčné, reci-

pročné, ďalej slovesá **pohybu, pozičné, stavové** (zmeny stavu) a slovesá tvoriace jednočlenné vety.

*Matematicko-fyzikálna fakulta UK
Katedra algebry a teórie čísel
Bratislava, Mlynská dolina*

Bibliografia

BĚMOVÁ, A.: Syntaktické vlastnosti prefigovaných sloves. In: Explizite Beschreibung der Sprache und automatische Textbearbeitung V. Praha, MFF KU 1979.

HAIČOVÁ, E. — SGALL, P.: Automatické zpracování přirozeného jazyka. [Skriptum.] Bratislava, SVŠT EF 1987. 87 s.

ORAVEC, J. — BAJZÍKOVÁ, E. — FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk — morfológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 231 s.

PÁLEŠ, E.: Sapfo (Sense Apprehending Frame Operator). Systém pre komunikáciu v prirodzenom jazyku. 1. Morfológia, lexikálna sémantika, SRL. 2. Algoritmy syntakticko-sémantickej analýzy, programová realizácia. [Diplomová práca.] Bratislava, Matematicko-fyzikálna fakulta UK 1989. 260 s.

ŠEFRÁNEK, J.: Fillmorova pádová gramatika. [Pracovný materiál.] Bratislava, ÚVTVŠ 1983. 12 s.

TIBENSKÁ, E.: Návrh na špecifikáciu subjektového participanta v Slovníku slovenského jazyka. [Pracovný materiál.] Bratislava, Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 1988.

WINOGRAD, T.: Language as a cognitive process. Vol. 1 — Syntax. I. Reading, M. A., Addison — Wesley 1983.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ РОЛЫ СЛОВАЦКИХ ГЛАГОЛОВ

Резюме

Представлена работа касается двух проблем, возникнувших как частичные задачи при машинной обработке естественного языка -- семантическом анализе словацких предложений.

Первая задача: найти подходящую систему семантических падежей, способную хорошо выразить шкалу возможных семантических отношений между центральным глаголом и актантами предложения. Предлагаем здесь 66 падежей с определенными синтаксическо-семантическими свойствами.

Вторая задача: дать эксплицитный алгоритм способный присоединить актанту его роль в предложении. По результату нашего эксперимента роль актанта зависит от предлога, грамматического падежа и лексикальной семантики актанта. Систематическое изучение семантических свойств глаголов позволило нам разбить словацкие глаголы до 120 групп с похожими свойствами. Так называемые интенционные рамки этих групп возможно использовать также как правила автоматического определения семантических ролей актантов.

SEMANTIC ROLES OF THE SLOVAK VERBS

Summary

This work concerns two problems, arising by algorithmic semantic analysis of Slovak sentences. The first one: to construct a system of semantic cases, able to express adequately the semantic relations between central verb and its participants. A set of 66 cases is proposed. The second problem: to give an explicit algorithm for assigning appropriate role to each participant in the sentence. The result of systematic exploration of the Slovak verb's semantic structure are the 120 groups (or „valency-types“) of verba. So called „intention-frames“ to each of these groups can serve also as automatic rules for determining semantic roles of each participant in the sentence.

ROZHLADY

PRÍSTUPY KU SKÚMANIU LEXIKÁLNEHO VÝZNAMU

JURAJ DOLNÍK

Cieľom tohto príspevku je podať prehľadný výklad o hlavných líniách súčasného skúmania lexikálneho významu, poukázať na kľúčové aspekty tohto javu z hľadiska súčasných lingvistických výskumov, prispieť k formovaniu otázok, ktoré vyplývajú zo súčasného stavu poznania, a dať podnet pre ďalšie skúmanie sémantiky slova v nadväznosti na doterajšie výdobytky.

V našej lexikologickej literatúre sa všeobecne prijíma už klasická definícia lexikálneho významu, v ktorej sa ako jeho určujúce vlastnosti uvádzajú odrazovosť, a teda jeho zviazanosť so skutočnosťou prostredníctvom vedomia, recipročná spojenosť s lexikálnou formou a formálna stvárnenosť, súvzťažnosť s inými jednotkami lexikálnej roviny čiže systémovosť a jeho aktualizovateľnosť v kontexte (porov. určenie lexikálneho významu v troch reprezentatívnych dielach: Němec, 1980, s. 19; Blanár, 1984, s. 42; Filipec — Čermák, 1985, s. 49). Do tohto určenia lexikálneho významu sa premieta dialektikomaterialistický gnozeologický prístup k ideálnym objektom, systémový princíp vedeckého nazerania na skúmané objekty, idea, že za jazykový fakt sa považuje to, čo je zakotvené v jazykovej forme, a téza o dialektickej jednote jazyka a reči. V svetle súčasných koncepcií lexikálneho významu a prístupov k nemu, ako aj na pozadí súčasnej jazykovednej paradigmy si treba klásť otázky, ktoré odhalia súčasnú poznávaciu hodnotu tohto teoretického uchopenia lexikálneho významu a súčasne nám pomôžu ujasniť si, či spomínané faktory, ktoré sa premietli do určenia tohto významu, sú dostačujúce, resp. adekvátne. V tomto článku si takéto otázky nekladíme, lebo sa obmedzujeme na prehľadný výklad prístupov, ale sa usilujeme o to, aby sme prispeli k ujasneniu poznávacích predpokladov na ich kladenie a hľadanie odpovedí na ne.

Pri sledovaní vývinu novodobého poznávania lexikálneho významu pozorujeme dva základné prístupy ku skúmaniu tohto javu, ktoré súvisia s užším a širším vymedzovaním predmetu jazykovedy. S užším chápaním je spätý objektívny prístup, ktorý spočíva v tom, že sa odhliada od konkrétneho individuálneho nositeľa jazyka, takže sa lexikálny význam skúma nezávisle od toho,

ako je včlenený do štruktúry individuálneho vedomia, ako ho subjekt „prežíva“ v komunikácii a pri poznávaní. Subjektívny prístup, ktorý je spojený so širším poňatím predmetu jazykovedy, je zameraný na spoznávanie lexikálneho významu ako štruktúrneho komponentu lexikálnej pamäti jednotlivca a jeho fungovania v komunikačných a poznávacích procesoch (o objektívnom a subjektívnom prístupe ku skúmaniu skutočnosti porov. Vardul, 1977, s. 11—18). Pri tomto prístupe sa prekračujú hranice predstavy o „čistej“ lingvistike a predpokladá sa začlenenie jazykového výskumu do interdisciplinárneho rámca.

Objektívny prístup je spätý so štrukturalistickou teoreticko-metodologickou koncepciou jazyka, ako aj s odrazovou koncepciou lexikálneho významu, v ktorej sa síce prihliada na to, čo je ontologickým základom významu slova, ale podstata tohto významu sa vidí v jeho systémovosti. Štrukturalistické chápanie významu presne vystihujú Hjelmslevove termíny obsahová forma a obsahová substancia: obsahová forma stvárnjuje zmysel (myšlienku ako amorfnú, neanalyzovanú veličinu) na obsahovú substanciu (Hjelmslev, 1972, s. 53—65). Význam (obsahová substancia) sa teda dá skúmať iba ako formovaný, resp. štruktúrovaný zmysel. Toto gnozeologické východisko vedie k metodologickej téze, že skúmanie lexikálneho významu spočíva v analýze štruktúry lexikálnosémantického systému. V známych tézach Pražského lingvistického krúžku (U základů pražské jazykovědné školy, 1970, s. 57) je základný teoreticko-metodologický štrukturalistický princíp skúmania lexikálneho významu implicitne prítomný v jeho explicitnom vymedzení, podľa ktorého význam slova je určený jeho miestom v lexikálnom systéme a určenie jeho miesta je podmienené poznaním štruktúry tohto systému. J. Trier (1934) extrémne zdôrazňoval tento princíp, keď zvyrazňoval absolútnu závislosť slova od jeho vzťahov v slovnej zásobe a jeho význam skúmal výlučne na rovine paradigmatických hodnôt.

Do spomínaného štrukturalistického princípu sa premietlo úsilie o odstránenie známej Saussurovej antinómie vyplývajúcej z toho, že v obsahovej stránke slova odhalil hodnotu ako vnútrojazykový jav a význam ako jav určený mimojazykovým vzťahom. F. de Saussure (1977, s. 144—150) len naznačil riešenie tejto antinómie, a to tak, že hodnotu považoval za element významu, za jav, ktorý je závislý od významu, avšak dodal, že sa ťažko dá zistiť, čím sa význam odlišuje od hodnoty. V. A. Zvegincev (1967, s. 111—123) sa pokúsil o vyriešenie tejto otázky pomocou dichotómie jazyka a reči: Hodnoty tvoria semaziologickú stránku jazyka, kým význam patrí do oblasti reči. Vzťah medzi nimi je taký, že hodnota je zastúpená vo význame ako jazykové modelovanie rečovej informácie. Mimojazykový faktor je bezprostredne prítomný iba vo význame (teda len v reči). Riešenie v rámci jazyka ponúka koncepcia, podľa ktorej systémový význam slova zahŕňa signifikát aj hodnotu (ako v Saussurovom chápaní). Pracuje sa tu s pojmami diferenčných a integrálnych príznakov. Hodnota je určená diferenčnými príznakmi, kým signifikát utvárajú diferenčné

a integrálne príznaky. Napríklad (zjednodušený) signifikát slovesa *ísť* tvoria integrálne príznaky „pohybovať sa“, „nohami“ plus diferenčné príznaky „na zemi“, „bez pomocných prostriedkov“ (Stepanov, 1975, s. 37—45). Diferenčné príznaky predstavujú poznatky, ktoré vyplývajú z opisu významu slova v rámci (čiastkového) systému, a integrálne príznaky vyplývajú z praktického ovládania jazyka (z toho, čo vieme o slove mimo jeho vzťahov k iným slovám). Vidíme tu náznak spojenia objektívneho a subjektívneho prístupu.

Vo väčšine súčasných prác o lexikálnom význame sa saussurovská antinómia mlčky považuje za pseudoprobém. Lexikálny význam sa chápe ako hierarchicky organizovaný systém komponentov, ktoré predstavujú vlastnosti a vzťahy označovaného objektu. Tieto vlastnosti a vzťahy sa premietajú do lexikálneho významu prostredníctvom psychického odrazu. Pri objektívnom prístupe sa skúma, ako sú sémanticky relevantné vlastnosti a vzťahy zafixované vo forme slova. Príkladnou ukážkou je práca I. Němca (1980), ktorá je motivovaná úsilím o úplnú objektivizáciu komponentov lexikálneho významu (lexikálna forma stvára obsah vedomia na lexikálny význam; Hjelmsovova obsahová forma nachádza v nej objektivizovanú oporu). Odpovedá sa tu na otázku, ako označuje slovo pojem. („O spojení slova a pojmu je v lingvistike rozšírená . . . téza, že vzťah slova a pojmu formuje lexikálny význam“; Filozofické otázky jazykovedy, 1979, s. 46.) V pozadí je mathesiovská myšlienka, že lexikálne jednotky svojou sémantickou zložkou prislúšný výsek skutočnosti vždy nejak „štylizujú“, pričom jazykovedca musí zaujímať povaha a spôsob tejto „štylizácie“ (Daneš, 1974, s. 142; zo širšieho hľadiska rozoberajú otázku významu Sgall — Panevová, 1976). Iným príkladom je koncepcia systémového jazykového znaku J. Horeckého (1983, s. 49—51 a 54—57; porov. onomaziologickú a onomatologickú štruktúru v signifikante), hoci sa tu znak osvetľuje z pomenúvacieho hľadiska. Spoločnou vlastnosťou opisov lexikálneho významu založených na objektívnom prístupe je idea, že jazykovo relevantné sú len tie príznaky, ktoré plnia systematizačnú a diferenčnú funkciu. Hodnota a význam tu splývajú: pojmový význam tvorí štruktúra komponentov, ktoré ho odlišujú od iných lexikálnych významov. Jazykové poznatky sa odlišujú od vecných poznatkov, sú to jazykovo, systémovo relevantné vecné poznatky (Viehweger a kol., 1977, s. 286). Z tohto chápania lexikálneho významu sa vyvodzuje lexikografická zásada, že výklad významu má zodpovedať minimálnej, resp. vlastnej (pravej) definícii, pri ktorej sa berú do úvahy len jazykovo relevantné sémantické príznaky (na rozdiel od redundantnej definície).

Z hľadiska nominačno-klasifikačnej funkcie slova relevantnosť sémantických príznakov spočíva v tom, že prostredníctvom nich sa identifikujú pomenované objekty. Úsilie o vysvetlenie sémantického rozvíjania, obohacovania slova však upriamuje pozornosť aj na klasifikačne irelevantné príznaky, na potenciálne semy, do ktorých sa premietajú vedľajšie vlastnosti alebo vzťahy označovaných

objektov (porov. napr. Gak, 1972, s. 271; Blanár, 1984, s. 44). Na základe potenciálnych sém, ktoré sa aktualizujú v kontexte, sa konštituuju významové odtienky a nové významy (Gak, 1976, s. 87—89). K nim sa priradujú asociačné, resp. konotačné prvky, ktoré sa viažu na kultúru a tradíciu daného jazykového spoločenstva a ktoré sú oporou pri výklade prenesených významov slov (Apre-sian, 1974, s. 67—69).

Treba si uvedomiť, že potenciálne, resp. asociačné, konotačné príznaky sú klasifikačne irelevantné z hľadiska prvotnej nominácie, ale sú relevantné pri druhotnej nominácii, lebo plnia systemizačnú a diferenčnú funkciu ako konštitučné prvky druhotného významu. Aj tu sa teda pohybujeme na rovine objektívneho prístupu. Hranica medzi objektívnym a subjektívnym prístupom sa markantne prejavuje pri vymedzovaní lexikálneho významu v pomere k obsahu vedomia. S. D. Kacnel'son (1986, s. 20—25) stotožnil konceptuálny obsah významu slova s formálnym pojmom, ktorý obsahuje len identifikačné prvky (teda len tie, ktoré sú nevyhnutné na vyčlenenie a spoznanie označovaného objektu). Prvky, do ktorých sa premietajú ďalšie vlastnosti a vzťahy označovaného objektu, patria do obsahového pojmu. Autor zdôrazňuje, že ide vlastne o dve časti toho istého pojmu (formálnu a obsahovú časť), t. j. o jazykovú a mimojazykovú časť. Ak sa explicitne pracuje s dialektickomaterialistickým filozofickým pojmom odrazu, lexikálny význam sa stotožňuje s jedným z typov odrazu, a to s priemerným, t. j. interindividuálnym odrazom, ktorý vyplýva z prechodu od individuálneho odrazu ku komunikačne podmienenému odrazu a ktorý má povahu komunikačného invariantu. Priemerný odraz, tvoriaci lexikálny význam, sa oddeľuje od spoločenského, skupinového, individuálneho aj vedeckého odrazu (Lorenz — Wotjak, 1977, s. 164—170). V našej koncepcii sme diferencovali medzi významovým (lexikálnym) pojmom, ktorý reprezentuje kognitívne minimum, a obsahom slova ako jeho kognitívnu potenciou (Dolník, 1982).

Prechod od objektívneho k subjektívnemu prístupu pozorujeme pri tých koncepciách, pri ktorých sa vyzdvihuje vzdialenosť, resp. až jednota klasifikačne relevantných a klasifikačne irelevantných prvkov. M. V. Nikitin (1983, s. 24—25) rozlišuje v súhrnnom obsahu lexikálneho významu jadro, ktoré označuje ako „intenzionál“, a perifériu, ktorú nazýva „implikacionál“. Implikačné príznaky sa viažu na „intenzionál“ odlišnou silou a podľa toho sa triedia na záväzné, silne pravdepodobné, slabé (voľné) a záporné. V závislosti od toho, ktorá časť lexikálneho významu daného slova sa explikuje iným slovom, sa mení informačná funkcia výpovede (vychádza sa tu zo všeobecne prijímaného poznatku, že sémantické komponenty slova sa v syntaktickom pláne materiálne prejavujú prostredníctvom spätateľnosti; závislý prvok slovného spojenia sa považuje za realizáciu sémantického komponentu nadradeného slova; Plotnikov, 1975, s. 76). V tejto koncepcii je skrytá predstava, že komponenty lexikál-

neho významu sú organizované tak, aby hovoriaci ľahko utváral (explikáciou týchto komponentov) výpovede rozličnej informačnej hodnoty (náznakov k subjektívnemu prístupu). Kým status mimointenzionálnych príznakov v tejto koncepcii nie je celkom jasný (porov. napr. Nikitinov výrok, že „implikacionál“ tvorí skôr „silové pole“ sémantiky slova ako časť jeho vlastného významu, hoci, ako sme uviedli, implikačné príznaky zaradil do súhrnného obsahu lexikálneho významu), E. M. Vereščagin — V. G. Kostomarov (1980) v svojej teórii slova jednoznačne pripisujú príznakom tohto druhu jazykovú povahu. V ich terminológii seméma slova sa skladá z lexikálneho pojmu a z lexikálneho okolia, periférie („pozadia“; v origináli „leksičeskij fon“), ktoré zahŕňa aj neverbálne komponenty. Tvrdenie o jazykovej povahe lexikálnej periférie podopierajú „asociačným“ argumentom. Argumentujú takto: Asociačné experimenty odhaľujú rovnorodý súhrn slov-asociatov, z ktorých môžeme vyvodzovať poznatky o označovanom objekte. Podľa výsledkov experimentov ide o poznatky rovnakej povahy. Niektoré z nich majú identifikačnú, resp. klasifikačnú funkciu (tvoria lexikálny pojem) a majú jasnú jazykovú povahu. Avšak ani tie ďalšie poznatky, ktoré sa prejavujú pri experimentoch, sa neodlišujú od pojmových, takže aj im treba pripísať jazykovú povahu. Seméma (lexikálny pojem + lexikálne okolie) je formou jestvovania spoločenského vedomia v jazyku. Jej komponenty jestvujú v individuálnom vedomí v neverbálnej podobe (aj túto tézu zdôvodňujú), verbálnu formu nadobúdajú až v reči. Hovoriaci ich spája so slovami pri tvorení výpovede. Táto teória lexikálneho významu, ktorá — podľa nášho názoru nezaslúžene — nenašla primeraný ohlas v jazykovednej literatúre, sa včleňuje do mohutného prúdu usmerneného na objasnenie spôsobu a formy zviazanosti jazyka s poznatkami človeka o svete.

Do rámca týchto koncepcií zapadá aj výklad D. A. Cruseho (1986, s. 15 —20) o lexikálnom význame, v ktorom sa zdôrazňuje, že každý pokus o určenie hraníc medzi významom slova a „encyklopedickými“ poznatkami o referente tohto slova je arbitrárny. V tomto poňatí sa význam slova odráža v jeho kontextových vzťahoch, ktoré chápe ako úplnú množinu normálnych (t. j. gramaticky a sémanticky prijateľných) vzťahov, do ktorých slovo vstupuje vo všetkých mysliteľných kontextoch. V kontexte sa vlastne explikuje sémantická zložka slova, takže význam slova sa dá modelovať ako útvar, ktorý je konštituovaný z významov iných slov (z toho by vyplývalo — ale autor sa vyhýba tejto úvahe —, že sémantické zložky majú verbálnu reprezentáciu v individuálnom vedomí). Sémantické zložky nemajú rovnaký status, rozlišujú sa kritériálne, očakávané, možné, neočakávané a vylúčené zložky, ktoré sa dajú určiť pomocou logicko-lingvistických testov (porov. s Nikitinovou klasifikáciou implikačných príznakov). Zdôrazňuje sa, že táto koncepcia zodpovedá intuitívnemu chápaniu lexikálneho významu. Prejavuje sa tu tendencia k subjektívnemu prístupu.

Tendencia k subjektívnemu prístupu sa prejavuje vtedy, keď sa (implicitne alebo explicitne) kladie otázka, či získané údaje o lexikálnom význame sú psychologicky reálne, a miera subjektívnosti narastá (alebo klesá) v závislosti od toho, do akej miery bádateľ abstrahuje od tých faktorov individuálneho vedomia, ktoré sú relevantné v konkrétnych rečovo-myšlienkových a poznávacích procesoch. V rámci metódy komponentovej analýzy sa táto tendencia ukazuje pri uplatňovaní introspekcie a lingvistického experimentu. Tieto postupy sa odôvodňujú presvedčením, že primárne sémantické údaje o slove treba získať z intuitívnych sémantických úsudkov nositeľov materinského jazyka, pričom je dôležité, že experimentátor môže cieľavedome usmerňovať intuitívne usudzovanie respondentov. Už sa nazhromaždilo dostatočné množstvo empirických aj teoretických poznatkov zo sémantického testovania (porov. napr. Leech, 1970; Bendix, 1971; Labov, 1978). Do tejto súvislosti patrí aj metóda komponentovej syntézy. Ide o jednu z metód preverovania výsledkov komponentovej analýzy lexikálneho významu. Vychádza sa z toho, že opis lexikálneho významu pomocou sémantických komponentov (a teda aj lexikografický výklad) má z hľadiska reálneho nositeľa jazyka povahu hypotézy, ktorú treba overiť (potvrdiť, modifikovať alebo vyvrátiť) pomocou vhodnej metódy. Komponentová syntéza zobrazuje schopnosť nositeľa jazyka syntetizovať (zreprodukovat) celostný lexikálny význam na základe jeho sémantických komponentov (ide o „sémantickú hádanku“: riešiteľ úlohy hľadá náležitú lexému k opisanej komponentovej štruktúre). Pomocou nej sa optimalizuje lexikografický výklad, a to v tom zmysle, že ho maximálne približuje k intuitívnym poznatkom reálneho nositeľa jazyka o lexikálnom význame (Kuznecov, 1986).

Spomínané širšie koncepcie lexikálneho významu (Nikitin, Vereščagin-Kostomarov, Cruse), ako aj lingvistické experimenty približujú jazykovedný výskum sémantiky slova k psychologickým a psycholingvistickým výskumom, ale aj k skúmaniu kognitívnych vied. Čím viac sa jazykovedec približuje k čisto subjektívnemu prístupu k lexikálnemu významu, tým viac sa včleňuje do interdisciplinárneho výskumu. Dostáva sa k otázkam, ktoré sa dotýkajú subjektívneho slovníka, uloženia sémantických jednotiek a prvkov v sémantickej, resp. lexikálnej pamäti, ich aktivizácie v rečovo-myšlienkových a poznávacích procesoch, úlohy poznatkov v týchto procesoch, poznávania informačnej bázy človeka (porov. napr. Issledovanije rečevogo myšlenija v psiholingvistike, 1985, s. 150-171; Maršálová, 1980; state v zborníku Novoje v zarubežnoj lingvistike, 1983). Otázka lexikálneho významu sa stáva všeobecnolingvistickou problematikou, ktorá sa zaraďuje do problematiky poznávania kognitívno-komunikačných procesov (o tom, že lingvistika je kompetentná riešiť úlohy spojené s týmito procesmi, porov. napr. Kacnelson, 1984).

Pod vplyvom istých filozofických a logických výkladov o prirodzenom jazyku lingvistický pohľad na sémantiku slova (ale najmä vety) sa rozšíril zavedením

pojmu presupozícia. Aj zavedenie tohto pojmu **signalizuje** subjektivizáciu prístupu k lexikálnemu významu. Presupozícia je spojená s otázkou, aká podmienka musí byť splnená, aby použitie istej vety bolo zmysluplné (t. j. aby veta bola pravdivá, resp. nepravdivá), resp. aby sa istá veta uplatnila v niektorej zo svojich komunikačných funkcií. Ukázalo sa, že istá presupozícia sa neviaže na celú vetu, ale len na istú lexikálnu jednotku, čiže sa stretávame s lexikálnou presupozíciou ako jedným z typov presupozícií. Zo spomínaných otázok, s ktorými je presupozícia spojená, vyplýva, že sa lexikálna presupozícia intuitívne (t. j. v predteoretickom zmysle) chápe ako sémantická zložka slova (pravda, aj tu sa vedú spory, či ide o jazykový alebo mimojazykový jav), ktorá predstavuje samozrejmy, vopred daný poznatok, o ktorý sa hovoriaci opiera pri použití slova. V lexikálnom význame mnohých slov (najmä sloviess) sa rozlišuje presupozičná a tvrdená (vlastná významová) zložka. Toto členenie lexikálneho významu je v súlade s predstavou o základnej črte rečovej činnosti, podľa ktorej naše výpovede, tvrdenia či otázky vždy nadväzujú na niečo, čo je vopred dané v našom vedomí (pozadím tejto predstavy je téza, že hovorenie je pokračovaním v nejakej predchádzajúcej činnosti; Hörmann, 1976, s. 165—166).

V súvisе s lexikálnymi presupozíciami sú najznámejšie príklady Ch. J. Fillmora (1969); napr. ukazuje, že sloveso *obviňovať* je späté s presupozíciou, do ktorej sa premieta fakt, že skutok, za ktorý je niekto obviňovaný, sa hodnotí ako zlý. Ukázalo sa, že je výhodné chápať ako presupozície selekčné obmedzenia lexikálnych jednotiek (čiže sémantické črty ich valenčných partnerov). Pretože tieto obmedzenia majú všeobecný aj špecifický charakter, rozlišujú sa všeobecné a idiosynkratické presupozície; napr. so slovesami *očakávať*, *dúfať*, *obávať sa* je spätá všeobecná presupozícia „X (subjekt deja) má vlastnosť + človek“, pričom napr. sloveso *obávať sa* obsahuje idiosynkratickú presupozičnú zložku „X cíti, že Y je zlý“ (Kiefer, 1978, 350—351). E. Hajičová (1975, s. 63—68) preskúmala mnohé z príkladov na presupozície a zistila, že mnohé prípady (medzi nimi aj Fillmorove) nezodpovedajú operačnému kritériu presupozície (podľa tohto kritéria presupozícia je tá zložka, ktorej sa nedotýka negácia), a preto pri nich nejde o presupozíciu, ale o alegáciu, ktorá sa operačne určuje tým, že z negácie danej vety nevyplýva ani A, ani negácia A (pri negácii ide o potenciálnu možnosť tvrdeného v kladnej vete). Aj v našom modeli explikácie lexikálneho významu (Dolník, 1978) má presupozícia svoje miesto: rozlišujú sa štyri typy presupozícií, a to všeobecná (generalizačná) a idiosynkratická a v rámci nich inherentná a kontextová. Lexikografi tiež spoznali dôležitosť presupozičných zložiek pri mnohých slovách a prijali zásadu, že vo výklade lexikálneho významu treba sústavnejšie zachytávať túto zložku (Lexikografický kolektív ÚJČ, 1975, s. 89). Žiada sa však dôkladne preskúmať celú problematiku presupozícií v súvisе so všestranným rozborom lexikálneho významu.

K ďalšiemu posunu hľadiska na lexikálny význam došlo pod vplyvom critic-

kej analýzy tradičného chápania jeho klasifikačnej funkcie. V logicky orientovanej lexikálnej semaziológii sa lexikálny význam stotožňuje s denotačnými podmienkami. Inak povedané, lexikálny význam zahŕňa príznaky, ktoré sú vlastné celej triede označovaných objektov (porov. termín nominatívno-klasifikačná funkcia slova), t. j. tieto príznaky slúžia ako kritériá pre zaraďovanie objektov do danej triedy. Hoci bolo známe, že sa tým skutočnosť značne schematizuje, predsa sa pri opise lexikálneho významu vychádzalo z predpokladu, že treba udať určujúce (kritériálne) vlastnosti, ktoré vymedzujú triedu potenciálnych objektov, čiže vlastnosti, ktoré sú spoločné týmto denotátom, a teda invariantné pri použití daného slova z hľadiska jeho označovacej funkcie. Schematizácia skutočnosti tu spočíva v tom, že denotáty mnohých slov nie sú také rovnorodé, žeby sa dali určiť spoločnými, invariantnými vlastnosťami, resp. v tom, že hranice tried denotátov sú priestupné. V logickej literatúre sa v tejto súvislosti hovorilo o extenzionálnej a intenzionálnej vágnosti jazykového výrazu. Napríklad klasik modernej logiky R. Carnap (1972, s. 294—301) poukazuje na to, že výrazy typu *človek*, *pes* sú extenzionálne vágne, lebo nositeľ jazyka sa ocitá v neistote, ak má uplatniť tieto výrazy vo vzťahu k rozličným mysliteľným bytostiam, ktoré sa dajako podobajú na človeka, psa. Súčasný filozof H. Putnam (reprodukovujeme ho podľa M. Bierwischa, 1983, s. 48) o tomto jave hovorí, že lexikálny význam nemôžeme chápať ako intenziu a súčasne ako poznatky nositeľa jazyka, a to preto, lebo hovoriaci, ktorý napr. pozná význam slova *pes*, nemusí mať presné znalosti o kritériách, pomocou ktorých sa toto zviera odlišuje od iných zvierat (čiže nepozná presne intenziu, ale napriek tomu bez ťažkostí komunikuje pomocou príslušného slova).

Bezprostredný podnet pre budovanie sémantickej teórie, v ktorej sa spomínaný fakt berie do úvahy, poskytla americká psychologička E. Roschová so svojimi spolupracovníkmi (odkaz na literatúru podáva napr. Karlsson, 1985), ktorí pri experimentálnom skúmaní triediacich schopností človeka vyzdvihli pojem prototypu. Prototyp je vzorný exemplár triedy, ku ktorému sa prirovnávajú ostatné exempláre, ktoré sa tak zaraďujú do danej triedy ako „lepšie“ alebo „horšie“ prvky triedy, pričom „lepšie“ exempláre (teda tie, ktoré sa najviac podobajú prototypu) sa rýchlejšie identifikujú ako „horšie“. Opierajúc sa o tento ústredný pojem, Ch. J. Fillmore (1983) naznačil základné črty prototypovej teórie lexikálneho významu. Základná myšlienka tejto teórie je reakciou na spomínanú schematizáciu klasifikačnej potencie slova (vo vzťahu k nej Fillmore hovorí o „evidenčnej“ teórii; v orig. „checklist theory“), pri ktorej sa opis lexikálneho významu podáva ako zoznam („evidencia“) invariantných určujúcich vlastností a príslušnosť denotátu k danej kategórii je pevne určená týmito vlastnosťami. V prototypovej teórii sa vychádza z pojmu prototypu kategórie (prototyp ako vzorový reprezentant, exemplár kategórie) a z myšlienky, že každý exemplár kategórie nemusí úplne vyhovovať kritériám prototypu,

čiže sa počíta s tým, že pri použití slova k odklonu od prototypu. L. Coleman — P. Kay (1981) pomocou experimentu zistili, že väčšina respondentov vzťahovala sloveso *klamať* na situáciu „klamania“ aj vtedy, keď im predložili opisy situácií, v ktorých chýbalo jedno z prototypových kritérií, a niektorí aj vtedy, keď chýbali dve kritériá. Popri termíne prototyp sa uplatňuje aj termín stereotyp. Spomínaný H. Putnam vymedzuje stereotyp ako súhrn poznatkov, ktorý nositeľ jazyka získava z bežných skúseností a ktorý zodpovedá reprezentácii typového exemplára istej triedy. Extenzia slova sa neurčuje pevným zoznamom kritérií, ale na základe podobnosti so stereotypom.

S tým, že istý exemplár lepšie reprezentuje danú kategóriu ako iný exemplár, súvisí, že vlastnosti, ktorými sa exempláre vymedzujú, nie sú rovnocenné. Kládne sa otázka, ktoré vlastnosti charakterizujú prototyp, čiže ktoré vlastnosti sú základné, z hľadiska hodnotovej hierarchie centrálne, dôležitejšie ako iné vlastnosti. Ako prirodzená odpoveď sa núka myšlienka, že prototypové vlastnosti sú určené empirickým poznatkom o frekvencii ich výskytu. F. Karlsson (1985, s. 259) vyslovuje prijateľnú hypotézu, že stupeň typickosti vlastnosti sa viaže na frekvenciu výskytu exemplárov. Ch. J. Fillmore (1977) považuje prototypový význam za základný obsah slova, ktorý sa pripisuje slovu mimo kontextu (v kontexte dochádza k odklonu od prototypu). Napríklad prototypový význam slovesa *písať* vymedzuje formuláciou, že niekto pohybuje istým zaostreným nástrojom po povrchu niečoho, na ktorom sa zanecháva konfigurácia stôp majúcich povahu jazykovej formy; odklon od tohto prototypu (napr. „písanie“ palcom vo vzduchu) je spätý s dodatočnými informáciami v kontexte. Fillmore nekonkretizuje vzťah medzi prototypovými a neprototypovými vlastnosťami, len proklamatívne uvádza, že prototypová teória umožňuje hovoriť o jadrovom zmysle lexémy a okrem toho aj o rozličných nerovnocenných kritériách, ktoré sa uplatňujú pri určovaní prototypu (Fillmore, 1983, s. 81). Podľa Fillmora pri používaní jazyka slová aktivizujú prototypy, a to aj vtedy, keď obsah našich výpovedí sa od nich odkláňa. Status prototypu tu nie je celkom jasný. Termín prototyp používa aj T. Winograd (1983) vo svojej teórii procesuálnej sémantiky, avšak v jeho poňatí prototyp sa zhoduje so situačným typom, ktorý je reprezentovaný otvorenou množinou vlastností. Podľa neho slovo je asociačne spojené so situačným typom a hovoriaci vyberá v komunikácii to slovo, ktorého situačný typ optimálne zodpovedá odovzdávaným informáciám. Je zrejmé, že prototyp v zmysle vzorového reprezentanta kategórie sa dá určiť na podklade situačného typu vo Winogradovom vymedzení. Prototyp tvorí kombinácia (podmnožina) tých vlastností situačného typu, ktorá určuje vzorový exemplár danej kategórie (napr. ten, ktorý je určený v kvantitatívnom zmysle podľa citovaného Karlssona, 1985).

Vyššie sme spomenuli v súvislosti s H. Putnamom termín stereotyp. Tento termín nás privádza do oblasti axiológie, k problematike hodnotenia a jeho

odrazu v jazyku (pri rozboře hodnotiacich výrazov sa pracuje s termínom hodnotiaci stereotyp; porov. E. M. Volf, 1985, s. 56—57). Pri porovnávaní a hodnotení objektov istej kategórie z hľadiska ich miesta v tejto kategórii, t. j. z hľadiska toho, ako túto kategóriu reprezentujú, objekty so stereotypnými vlastnosťami hodnotíme ako dobré čiže „normálne“ na rozdiel od tých objektov, ktoré sa odchyľujú od stereotypu (tie môžu byť v rozličnej miere dobré, „normálne“). Prototyp sa potom dá vymedziť pomocou stereotypných vlastností, t. j. ako súhrn vlastností s „normálnou“ hodnotou, kým situačný typ zahŕňa okrem prototypu množinu vlastností, ktoré sú v rozličnej miere menej „normálne“.

Skúmanie lexikálneho významu v rámci prototypovej teórie je zviazané so subjektívnym prístupom k sémantike slova, a to v spätosti s úsilím o objasnenie jazykových javov a rečových procesov v jednote s kognitívnymi javmi a procesmi. Prototypovú teóriu plodne využíva M. Bierwisch (1983) pri budovaní svojej teórie vnútorného modelu sveta, do ktorého usmerňuje extenziu jazykových výrazov. Dominantné postavenie v tomto modeli majú konceptuálne štruktúry (v tejto súvislosti sa žiada upozorniť na štúdiu J. Horeckého, 1985). Konceptuálne štruktúry ako extenzia istej lexikálnej jednotky vyplývajú z rozličných kombinácií príznakov z lexikálnej intenzie (určujú sa tak rozličné exempláre danej kategórie objektov).

Sledovanie súčasných hlavných línií poznávania lexikálneho významu ukazuje, že sa dosť výrazne presadzuje subjektívny prístup ku skúmaniu tohto javu, čo jasne súvisí s komunikačno-pragmatickým „obratom“ súčasnej lingvistiky, keď sa do centra pozornosti dostal nositeľ jazyka, jeho individuálne vedomie a v rámci neho jazykové vedomie a komunikačná kompetencia. Pozorujeme, že s posunom k subjektívnemu prístupu sa znížila úroveň presnosti a logickej súdržnosti lexikálnosémantickej teórie, pracuje sa s termínmi, ktoré sú viac alebo menej vágne a upúšťa sa od pokusov formalizovania teórie, lebo sa zdôrazňuje, že cieľom skúmania je empirické a teoretické uchopenie sémantiky lexikálnej jednotky z pozície nositeľa jazyka s čo najmenšou mierou schematizácie skutočnosti. Nazhromaždilo sa značné množstvo poznatkov o lexikálnej sémantike, ktoré treba analyzovať a zhodnotiť, objasniť vzťahy medzi koncepciami lexikálneho významu a využiť syntézu poznatkov ako základňu pre budovanie teórie, ktorou sa sémantika slova uchopí na úrovni myšlienkovej konkrétnosti. Ide o lexikálnosémantickú teóriu, ktorá v rámci adekvátnej jazykovej teórie predstavuje myšlienково-konkrétnu reprodukciu sémantiky lexikálnych jednotiek.

*Filozofická fakulta UK
Bratislava, Gondova 2*

Bibliografia

- APRESIAN, J. D.: Leksičeskaja semantika. Sinonimičeskije sredstva jazyka. Moskva, Nauka 1974, s. 57—69.
- BENDIX, E. H.: The Data of Semantic Description. In: Semantics. Red. D. D. Steinberg — L. A. Jakobovits. Cambridge (Mass.) 1971, s. 393—409.
- BIERWISCH, M.: Psychologische Aspekte der Semantik natürlicher Sprachen. In: Richtungen der modernen Semantikforschung. Red. W. Motsch — D. Viehweger. Berlin, Akademie-Verlag 1983, s. 15—64.
- BLANÁR, V.: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava, Veda 1984, s. 44—45.
- CARNAP, R.: Bedeutung und Notwendigkeit. Wien — New York 1972, s. 294—301.
- COLEMAN, L. — KAY, P.: Prototype Semantics: The English Word „Lie“. *Language*, 57, 1981, s. 26—44.
- CRUSE, D. A.: *Lexical Semantics*. Cambridge, University Press 1986, s. 15—20.
- DANEŠ, F.: K strukture slovesných významů. In: *Jazykovedné štúdie*. 17. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 142—152.
- DOLNÍK, J.: Slovný význam a jeho explikácia. *Jazykovedný časopis*, 29, 1978, s. 112—122.
- DOLNÍK, J.: Obsah, pojem a lexikálny význam. *Jazykovedný časopis*, 33, 1982, s. 109—118.
- FILIPEC, J. — ČERMÁK, F.: *Česká lexikologie*. Praha, Academia 1985, s. 49.
- FILLMORE, Ch. J.: Verbs of Judging: An Exercise in Semantic Descriptions. *Papers in Linguistics*, 1969, č. 1, s. 91—117.
- FILLMORE, Ch. J.: Topics in Lexical Semantics. In: *Current Issues in Linguistic Theory*. Red. R. W. Cole. Bloomington and London, Indiana University Press 1977, s. 76—138.
- FILLMORE, Ch. J.: Ob organizacii semantičeskoj informacii v slovare. In: *Novoje v zarubežnoj lingvistike*. 14. Red. N. N. Popov. Moskva, Progress 1983, s. 23—60.
- Filozofické otázky jazykovedy. [Z ukrajinského originálu preložil J. Doruľa.] Bratislava, Veda 1979, s. 44—56.
- GAK, V. G.: K probleme semantičeskoj sintagmatiki. In: *Problemy strukturnoj lingvistiki* 1971. Red. S. K. Šaumjan. Moskva, Nauka 1972, s. 367—395.
- GAK, V. G.: K dialektike semantičeskich otnošenij v jazyke. In: *Principy i metody semantičeskich issledovanij*. Red. V. N. Jarceva — G. V. Kolšanskij. Moskva, Nauka 1976, s. 73—91.
- HAIČOVÁ, E.: Negace a presupozice ve významové stavbě věty. Praha, Academia 1975, s. 51—68.
- HJELMSLEV, L.: *O základech teorie jazyka*. Praha, Academia 1972, s. 53—65.
- HORECKÝ, J.: Vývin a teória jazyka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983, s. 49—67.
- HORECKÝ, J.: Systém verbálneho správania. Slovo a slovesnosť, 46, 1985, s. 101—108.
- HÖRMANN, H.: *Meine und Verstehen. Grundzüge einer psychologischen Semantik*. Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag 1976. 552 s.
- Issledovanije rečevogo myšlenija v psiholingvistike. Red. E. F. Tarasov. Moskva, Nauka 1985, s. 150—171.
- KACNELSON, S. D.: Rečemyšlitelnyje processy. *Voprosy jazykoznanija*, 1984, č. 4, s. 3—12.
- KACNELSON, S. D.: Obščee i tipologičeskoje jazykoznanije. Moskva, Nauka 1986, s. 20—25.
- KARLSSON, F.: Prototypy jako modely lingvistické struktury. *Slovo a slovesnosť*, 46, 1985, s. 257—268.
- KRÁL, A.: Model rečového mechanizmu. Bratislava, Veda 1974, s. 63—66.
- KUZNECOV, A. M.: Ot komponentnogo analiza k komponentnomu sintezu. Moskva, Nauka 1986. 128 s.
- LABOV, W.: Struktura denotativnych značenij. In: *Novoje v zarubežnoj lingvistike*. 14. Red. N. N. Popov. Moskva, Progress 1983, s. 133—176.

LEECH, G. N.: On the Theory and Practice of Semantic Testing. In: *Lingua*, vol. 24. Amsterdam, North Holland Publishing Co. 1970, s. 343—364.

LEXIKOGRAFICKÝ KOLEKTÍV ÚJČ: K výkladovým postupům v jednojazyčné lexikografii. Slovo a slovesnost, 36, 1975, s. 84—91.

LORENZ, W. — WOTJAK, G.: Zum Verhältnis von Abbild und Bedeutung. Berlin, Akademie-Verlag 1977, s. 164—170.

MARŠÁLOVÁ, L.: Psycholingvistická analýza vývinu lexiky. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 216 s.

NĚMEC, I.: Jazykové ztvárnění psychického odrazu skutečnosti v lexikální význam. Slovo a slovesnost, 41, 1980, s. 26—31.

NĚMEC, I.: Rekonstrukce lexikálního vývoje. Praha, Academia 1980, s. 19.

NIKITIN, M. V.: Leksičeskoje značenie slova. Moskva, Vyššaja škola 1983, s. 24—27.

Novoje v zarubežnoj lingvistike. 12. Prikladnaja lingvistika. Red. M. A. Oborina. Moskva, Raduga 1983. 464. s.

PLOTNIKOV, B. A.: Sočetajemost' i semantika. In: *Metody izučeniya leksiki*. Red. A. E. Suprun. Minsk, Izdatel'stvo BGU V. I. Lenina 1975, s. 393—409.

SAUSSURE, F. de: Kurs obščej lingvistiki. In: *Trudy po jazykoznaniju*. Red. A. A. Cholodovič. Moskva, Progress 1977, s. 144—150.

SGALL, P. — PANEVOVÁ, J.: Obsah, význam a gramatika se sémantickou bází. Slovo a slovesnost, 37, 1976, s. 14—25.

STEPANOV, J. S.: Osnovy obščego jazykoznanija. 2. vyd. Moskva, Prosveščeniye 1975, s. 37—45.

TRIER, J.: Das sprachliche Feld. *Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung*, 10, 1934, s. 428—449.

U základů pražské jazykovědné školy. Vyd. J. Vachek. Praha, Academia 1970, s. 56—57.

VARDUL, I. F.: Osnovy opisatel'noj lingvistiki. Moskva, Nauka 1977, s. 11—18.

VEREŠČAGIN, E. M. — KOSTOMAROV, V. G.: Lingvostranovedčeskaja teorija slova. Moskva, Russkij jazyk 1980. 320 s.

VIEHWEGER, D. a kol.: Probleme der semantischen Analyse. Berlin, Akademie-Verlag 1977. 405 s.

VOELF, E. M.: Funkcional'naja semantika ocenki. Moskva, Nauka 1985, s. 56—67.

WINOGRAD, T.: K processual'nomu ponimaniju semantiki. In: *Novoje v zarubežnoj lingvistike*. 12. Red. M. A. Oborina. Moskva, Raduga 1983, s. 123—170.

ZVEGINCEV, V. A.: Teoretičeskaja i prikladnaja lingvistika. Moskva, Prosveščeniye 1967, s. 111—123.

ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ЛЕКСИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ

Резюме

В статье даётся обзор основных направлений современного исследования лексического значения. Семантически можно говорить о двух основных подходах к изучению семантики слова: об объективном и субъективном подходах. Факты показывают, что более выразительно проявляется субъективный подход, что бесспорно связано с коммуникативно-прагматическим оборотом современной синхронной лингвистики. Анализ и критическая оценка различных концепций семантики лексической единицы являются одной из познавательных предпосылок построения такой теории, которая даст мыслительно-конкретный образ лексической семантики.

KONTAKTOVÉ JAVY INDOEURÓPSKEJ A KARTVELSKEJ JAZYKOVEJ RODINY

PAVOL ŽIGO

0. Otázke príbuznosti jazykových rodín sa v ostatných desaťročiach venovalo v domácej i zahraničnej literatúre mnoho pozornosti. V súvislosti s otázkami spoločných javov viacerých jazykových rodín sa pritom používal pojem nostratická makrorodina, nostratické jazyky: H. Pedersen (1933); A. Cuny (1946) používal tento termín len vo vzťahu indoeurópskej a semitsko-hamitskej jazykovej rodiny; V. M. Illič-Svityč (1971; 1976); A. Lamprecht — M. Čejka (1974—1975). V tej istej súvislosti uvádza M. L. Palmajtis (1978, s. 51) pojem boreálna makrorodina. Pri posudzovaní jednotlivých otázok a javov presahujúcich rámec jednej jazykovej rodiny budeme používať tiež pojem boreálna makrorodina, pojem nostratická makrorodina uvádzame len pri citovaní autorov, ktorí ho používajú.

Predmetom nášho príspevku je zamyslenie sa nad genetickými a kontaktovejmi javmi indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny v oblasti lexiky. Na príbuzné, resp. responzibilné tendencie v hláskoslovnej i významovej rovine oboch jazykových rodín upozornil už v polovici minulého storočia F. Bopp (1847, s. 14); podrobný prehľad o príbuznosti jednotlivých jazykov indoeurópskej jazykovej rodiny vo vzťahu k iným jazykovým rodinám, ako aj rozsiahlu bibliografiu k tejto problematike uvádzajú A. Erhart — A. Lamprecht (1967). Dosiaľ najrozsiahlejšou prácou v oblasti skúmania spoločných znakov jednotlivých jazykových rodín je trojväzkový slovník nostratických jazykov sovietskeho lingvistu V. M. Illiča-Svityča (1971; 1976), v ktorom je spracovaný základný slovný fond jednotlivých jazykových rodín (indoeurópskej, semitsko-hamitskej, kartvelskej, drávidskej, uralskej a altajskej) na základe rekonštrukčnej historicko-porovnávacej metódy v hláskoslovnej i významovej rovine (porov. Lamprecht — Čejka, 1974—1975; Palmajtis, 1978). V trojväzkovom slovníku nostratických jazykov V. M. Illič-Svityč uvádza 353 etymologických nostratických rekonštrukcií, pričom vo vzťahu indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny sa dopracoval k 55 spoločným lexikálnym koreňom (Čejka, 1979, s. 37). Z nášho pohľadu sú však zaujímavé i také rekonštrukcie, ktoré V. M. Illič-Svityč vo svojom slovníku neuvádza, pretože nemajú boreálnu

povahu vo vzťahu k všetkým jazykovým rodinám. Porovnaním nostratických etymologických rekonštrukcií sa vo vzťahu indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny zistilo, že zo šiestich základných jazykových rodín je v kartvelskej rodine najmenej zhôd s ostatnými rodinami. A. Lamprecht — M. Čejka (1974—1975, s. 229) vyslovujú o tomto jave hypotézu, z ktorej vyplýva, že tento jav zapríčinil malý počet jazykov patriacich do tejto jazykovej rodiny. Na základe tohto malého počtu sa predpokladá i vyššia miera pravdepodobnosti zániku slova. Za svoju hypotézu argumentujú uplatňovaním opačnej tendencie v indoeurópskych jazykoch, tým, že ak niektoré slovo zaniklo v jednej z vetiev indoeurópskej jazykovej rodiny, mohlo sa to isté slovo zachovať v inej vetve tej istej (t.j. indoeurópskej) jazykovej rodiny.

1. Otázke vzťahu indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny — ako sme už uviedli — venoval pozornosť ešte F. Bopp v súvislosti s pôvodom číslovky *sedem* (kartv. *švidi*) a jej podobu rekonštruoval do formy $^{+}š^{i}d^{-}$ a spájal ju s indoeurópskou podobou $^{+}septm^{-}$ (Pok. 909). G. A. Klimov (1964, s. 216) označuje pôvod číslovky $^{+}šwid^{-}$ za rýdzo kartvelský. Na pozadí nostratických úvah H. Pedersena (1933) a H. Möllera (1911) a využitím poznatkov o zhodách indoeurópskych a semitsko-hamitských jazykov pri názvoch dobytká (ide. $^{+}tawra$, sem. $^{+}tawru$; ide. $^{+}g^{o}ou$, afroáz. g^{-}), podľa ($^{+}$ ide. *ágro*, sem. *h-d-r*), žarnova (ide. $^{+}g^{o}ern^{-}$, sem. $^{+}g-r-n$), ďalej slov *vino*, *med*, *pivo*, *klúč*, *sekera*, *hviezda*, ktoré sa kvalifikujú ako výpožičky (Erhart — Lamprecht, 1967, s. 388), pokúsime sa využitím indoeurópskych a kartvelských rekonštrukcií poukázať na kontaktové jazykové javy indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny.

K responzibilnému základu (v hláskoslovnej i významovej rovine) sa dostávame rekonštrukciou supletívnej formy osobného zámena *ja* ($^{+}eg/h/om$) vo forme $^{+}me^{-}$ (Pok. 702) v rámci indoeurópskej jazykovej rodiny a toho istého zámena v kartvelských jazykoch v podobe $^{+}me/n/$ (Kl. 132) — aj keď B. Collinder (1974) pripisuje zhodám dvanástich pronominálnych základov indoeurópskych a ugrofínskych jazykov náhodnú povahu. Pronominálny základ $^{+}me^{-}$ (ide.), resp. $^{+}me/n/$ (kartv.) je totiž v oboch sledovaných jazykových rodinách responzibilný v oblasti hláskoslovnia i sémantiky a v kartvelských jazykoch navyše prešiel aj do paradigmy objektového časovania sloviac ako afix vyjadrujúci zacielenie deja na prvú osobu (sg. aj pl.). Spoločný formálny a významový charakter pronominálneho základu $^{+}me/$ $^{+}me(n)$ — teda vo vzťahu k 1. osobe indoeurópskych a kartvelských jazykov nemožno poprieť.

Ďalším zaujímavým spoločným javom pri rekonštrukcii indoeurópskych a kartvelských slov je zhoda indoeurópskeho koreňa $^{+}prH-w/$ $^{+}prai$, $^{+}perai$ (Pok. 811—812), psl. $^{+}pъrvъ$, ind. *púrva* = *predný*, *predošlý*, *počiatočný*, lat. *prímus*, lit. *prímas*, stind. *púrvas* = *predný*, *predošlý*, *prvý* (Mch. 398) a jeho kartvelského pendantu $^{+}pir-$ (Kl. 153) vo význame „okraj, ústa“. Ku koreňu

^{+prH-w-} sa viaže celý rad hláskových i sémantických responzií (^{+preH₂-w} > ^{+praw-}; ^{+prH-w-} > ^{+prw-}; ^{+preH-M-} > ^{+prēm-}; ^{+per-k-} > ^{+prěk-}) a tento koreň sa viaže aj na radovú číslovku ^{+prv} (Ondruš, 1981 b, s. 341). V tomto význame je pôvodný indoeurópsky koreň ^{+prH-w-} responzibilný aj s kartvelským koreňom ^{+pir-} viažúcim sa na slová *počiatok*, *počiatočná hranica*, *okraj*, *predná časť* (responzibilná je i podoba radových čísloviek *prv-ý* a *pirv-el-i*). K podobnej situácii dochádza aj pri porovnaní významu „ohybný, pružný“ v súvislosti so základom indoeurópskeho ^{+draika}, ^{+dreikh-} (Pok. 276), psl. ^{+drěkъ} a kartvelskej podoby ^{+drek-/}^{+drik-/}^{+derk-} (Kl. 76), ^{+yrek-} (Pok. 206) vo význame „zhýnať, ohýbať“. Kartvelská podoba ^{+derk-/}^{+drik-/}^{+drek-} podporuje aj predpokladanú indoeurópsku metatézu ^{+derk-} > ^{+drěk-} a zaradenie tohto koreňa do responzibilného radu ^{+drk-ol-}; *drok-* > ^{+droNk-} (Ondruš, 1981 a, s. 8). K rovnakému záveru možno prísť aj porovnaním indoeurópskeho základu ^{+tek-} (> ^{+teksla} > ^{+tesla} [Pok. 1058], z toho ^{+tešq}, ^{+tesati}) a kartvelského základu ^{+tech-} (Kl. 180) vo význame „sekať, rúbať“, zriedkavo „lámať“. Významovo je tomuto základu blízky nostratický základ *quR* \wedge uvedený v spomínanom nostratickom slovníku Illiča-Svityča (1976, s. 104) viažúci sa k indoeurópskemu významu „rezať, krájať“ (v stsl. podobe ^{+črtq}, ^{+čersti}) s kartvelskej podobe ^{+ker-} vo význame „kôra“.

K ďalším spoločným prvkom indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny vedie i základ ^{+ster-} indoeurópskej jazykovej rodiny (> stsl. ^{+strěla}, sthn. *strála*, stangl. *stráel* vo význame „strela, šíp“), ktorý sa v indoeurópskych jazykoch viaže k významu „luk, šíp, oštep“, t. j. predmet súvisiaci s lovom alebo bojom (podrobnejšie Ōdincov, 1983, s. 114 n.). V kartvelských jazykoch sa podoba ^{+sar-/}^{+sr-/}^{+sir-} (z toho *asari* = *strela*, Kl. 161) spája s významom „hádzat', vrhať, strieľať“. G. A. Klimov (1964, s. 102) pritom zdôrazňuje autochtonnosť tohto základu vo vzťahu ku kartvelskej jazykovej rodine a uvádza, že niet dôvodov pokladať tento základ za prevzatý z avestského jazyka. Podobná situácia vzniká aj pri porovnaní indoeurópskeho základu ^{+gleid-} (> ^{+glъzd}, ^{+sklîzd-}, nem. *gleit* [Pok. 364; Mch. 207]) vo význame „klzať“ a kartvelského základu ^{+schl-et/}^{+schl-it/}^{+schl-t} (Kl. 167) vo význame „klzať, šmýkať sa“ s poznámkou, že ide o „zaujímavú zhodu s indoeurópskym ^{+sleidh-}“ (ibid.). Takisto sú responzibilné i základy indoeurópskeho ^{+ghegwh} = ^{+pálit'} (> ^{+žъg-}, ^{+žegq}) a kartvelského základu ^{+gz-} (Kl. 62) vo význame „zakladať oheň“. Indoeurópsky základ ^{+kel-/}^{+kol-} a kartvelský základ ^{+kl-} vo význame „vraziť niečo špicaté do niečoho“ tvoria tiež spoločnú významovú i hláskovú zhodu a podobný stav je i pri indoeurópskom základe ^{+bher/} > ^{+bořq}, ^{+borti} vo význame „zápasit', bojovať“ a kartvelskom základe ^{+brg-} (> *brdzola*, Kl. 53) vo význame „stretat' sa v boji“, a to i v prípadoch praslovanského ^{+born-} „odpor, obrana“ a kartvelského ^{+brg-} > *chabarda* v tom istom význame. K takým istým záverom možno dospieť i porovnaním indoeurópskeho základu ^{+ghwer-} a kartvelského základu

^{+c₁} *chovel* (Kl. 232) viažúceho sa na zvieru, pričom oba uvedené základy sa nachádzajú aj v rekonštruovanej nostratickej podobe u Illič-Svityča (1971, s. 237) v súvislosti s podobou ^{+g} *UjRa* viažúcou sa na ten istý význam. Ako ďalší príklad môžeme uviesť i kopulatívnu funkciu *da* v oboch jazykových rodinách.

Menej presvedčivé sú prípady indoeurópskej formy ^{+pēd-} > ^{+ped-s-jo-s} > ^{+pēs-jb} > ^{+pěšb} (vo význame „noha“, Pok. 790) a kartvelského tvaru ^{+berg} > ^{+peq} > *pech-i* = *noha* (Kl. 50) indoeurópskej podoby ^{+/s/ker-} > psl. ^{+skorǫ} = *rýchly, skorý* a kartvelskej podoby ^{+čkhar-} = *rýchly, bystrý*, indoeurópskeho základu ^{+kweit-} a kartvelského základu ^{+ɣvav-} = *kvet*, indoeurópskej podoby ^{+kwel-} (> ^{+čeladb} = *krdel, dav, zástup, príbuzenstvo*) a kartvelského *žalab-i* = *rodina, príbuzenstvo*.

Najpresvedčivejšie pôsobia vo vzťahu indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny prípady ide. ^{+ker-/+krá-} (z toho ^{+rogǫ}) a kartv. ^{+ker-/+kra-} > *rka* „roh“, „najvyššie, čo je na tele“ (uvádza aj Illič-Svityč, 1971, s. 350 v nostratickej podobe ^{+KER} \wedge). Ďalšiu dvojicu tvoria ide. podoby ^{+ǵnó-} a kartv. ^{+c₁n-} „vedieť“, „poznať“ uvádzané Illičom-Svityčom (1971, s. 236) v podobe ^{+ǵnó-}; od nostratického základu ^{+gUr} \wedge (op. cit., s. 239) možno odvodiť cez kartvelský vývinový stupeň ^{+xrek-/+xrik-} (Klímov, 1964, s. 261) podobu *chureba* „horieť“ a indoeurópsky základ ^{+gwher-} „horúci, teplý“ (Pokorný, 1959, s. 493).

Uvedené indoeurópske a kartvelské rekonštrukcie sú pozoruhodné nielen z hľadiska ich hláskových a sémantických rezponzií, ale aj z hľadiska ich miesta v základnej slovnej zásobe. V súbore prvých sto slov základného slovného fondu uvedeného v známom slovníku M. Swadesha (1960) sa z našich príkladov nachádzajú tieto korene slov:

Na prvom mieste M. Swadesh uvádza osobné zámeno *ja*. V supletívnej forme jeho rekonštruovanej podoby ^{+me} v indoeurópskych jazykoch mu v kartvelskej jazykovej rodine zodpovedá rekonštruovaná podoba ^{+me/n/-}.

Na 24. mieste Swadeshovho slovníka sa uvádza slovo *semeno*, významovo inklinujúce k indoeurópskemu koreňu ^{+tek-}, ku ktorému je kartvelským rekonštruovaným pendantom koreň ^{+tech-}; na pozadí týchto významov chápeme aj príbuznosť indoeurópskeho koreňa ^{+ker-} „rezať, štiepať“/^{+kos-} „štiepať, lámať“ (z toho aj *ces-nak*) s kartvelským koreňom ^{+tesl-} = *semeno* (Kl. 93). Pôvodné východiskové korene ide. ^{+tek-} a kartv. ^{+tech-} majú spoločný význam „rezať, štiepať“, z čoho možno odvodiť i motiváciu, prečo sa uvádza slovo *semeno* ako rezpozibilné (pri kličení sa rozštiepi).

Dvadsať siedme miesto Swadeshovho slovníka zaujíma slovo *kôra* (ide. ^{+kwer-}). V. M. Illič-Svityč (1976, s. 104) uvádza tento koreň v nostratickom pláne rekonštruovaný do podoby *quR* \wedge s tým, že koreň *quR* \wedge nemá v indoeurópskych jazykoch zastúpenie. Štúdiom uvedených problémov sme zistili, že okrem indoeurópskych a kartvelských jazykov existuje i praturecká forma ^{+kar-}, zodpovedajúca významu slova *kôra* (Dmitrijeva, 1979, s. 146). Indoeu-

rópskej forme ⁺*kwer* a kartvelskej podobe ⁺*kerk-i* zodpovedá spoločný význam „rezať, krájať“, pričom je v tomto prípade relevantný aj význam „rezať“ vo vzťahu k slovu *kôra*, pretože *kôra* sa v najstarších vývinových obdobiach spoločnosti zo stromov orezávala, okrajovala, neobsekávala.

Na 34. mieste Swadeshovho slovníka základnej slovnej zásoby nachádzame slovo *roh*, ktorého rekonštrukciou do indoeurópskej podoby dostávame formu ⁺*ker-* (Pok. 574) identickú kartvelskej rekonštruovanej podobe ⁺*kra-/ker-* (Kl. 158). Tento koreň nachádzame aj u Illiča-Svityča (1971, s. 350) v podobe *KEr* \wedge ; význam základu ⁺*ker-* v ide. jazykoch zodpovedá slovu *roh* = „najvyššie, čo je na tele“ (z toho aj ⁺*sr̥na*); rovnaký význam má uvedený základ aj v kartvelských jazykoch: *rka* = *roh*, z toho *kur-ciki* = *srna*.

Štyridsiate šieste miesto Swadeshovho slovníka patrí významu slova *noha*. Rekonštrukciou na úrovni indoeurópskej jazykovej rodiny sa dostávame ku koreňu ⁺*pēd-*, ktorému významovo zodpovedá kartvelský rekonštruovaný koreň ⁺*beq-* > ⁺*peq-* > *pech-* (Kl. 50).

Na 59. mieste uvádza M. Swadesh význam slova *poznať* (čes. *znát*), ktorému prislúcha v indoeurópskom kontexte rekonštruovaná podoba ⁺*gnó-*. V kartvelských jazykoch tomu istému významu prislúcha podoba ⁺*c₁n/can-* (Kl. 229) s poznámkou, že v gruzínčine a zanskom jazyku v koreni nie je vokál. V. M. Illič-Svityč (1971, s. 296) uvádza tento koreň v nostratickej rekonštruovanej podobe ⁺*gnó-*.

Rovnakú tendenciu nachodíme aj porovnaním indoeurópskeho koreňa ⁺*kel/+kol-* vo význame „vraziť niečo špicaté do niečoho a spôsobiť tým smrť“ (psl. ⁺*kolti*) a kartvelského koreňa ⁺*kl-* vo význame identickom indoeurópskemu významu (odtiaľ *mkleli*, *dakluli* = „vrah“; „zarezaný“). Tento význam uvádza M. Swadesh na 62. mieste svojho slovníka základnej slovnej zásoby. Zhodnú slovotvornú tendenciu pri náhodnej hláskoslovnej podobe nachádzame aj v prípade slova *popol* (83. miesto u M. Swadesha), ktoré v slovanských jazykoch vzniklo reduplikáciou koreňa ⁺*pel-*, v kartvelských jazykoch ide o rovnakú tendenciu, ktorej výsledkom je slovo *perpli* = *popol*.

Na konci prvej stovky základnej slovnej zásoby uvádza M. Swadesh na 98. mieste význam „guľatý“. Tomuto významu je responzibilné z významového hľadiska slovo *kruh*, ktoré vzniklo z ide. podoby ⁺*/s/kre/n/gh-* (Pok. 936) a v kartvelských jazykoch jej zodpovedá základ *kwer-/* > ⁺*cre* = *kruh* (Kl. 110).

2. Ak teda berieme do úvahy tri uvedené nostratické korene (*qur* \wedge . *KEr* \wedge *gnó-*), v prvej stovke základného slovného fondu dostávame porovnaním indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny 10 hláskoslovne i významovo responzibilných koreňov. Toto číslo je v porovnaní so štúdiom jazykov jednej jazykovej rodiny pochopiteľne nízke. Na základe výskumov M. Čejku (1979, s. 36—37), ktorý uvádza, že v nostratickom slovníku Illiča-Svityča je z 353 nostratických koreňov 55 etymologických zhôd v indoeurópskej a kartvel-

skej jazykovej rodine (t. j. 15,58 %), ďalšie zhody, ktoré sme uviedli vyššie vo vzťahu k základnej slovnej zásobe M. Swadesha, nevyplývajú z etymologických zhôd boreálnej povahy, ale ich treba posudzovať ako kontaktové javy indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny v najstaršom období jazykového vývinu. M. L. Palmajtis (1978, s. 56) uvádza, že v dôsledku prvotného rozpadu pôvodného afroázijsko-indoeurópsko-uralsko-drávidsko-altajského spoločenstva sa sformovali nové prajazykové spoločenstvá nachádzajúce sa vo vzťahu genetickej a kontaktovej príbuznosti. Izoglosy afroázijsko-indoeurópsko-kartvelských rekonštrukcií sa pohybujú okolo 10 % základného slovného fondu. Ak posudzujeme vzťahy indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny a vychodí nám podľa údajov M. Čejku (1979, s. 36—37) 15,58 % zhôd a ak k nim priberieme ešte zostávajúcich 7 % zhôd získaných použitím Swadeshovho slovníka základnej slovnej zásoby, ktoré sú výsledkom neskorších kontaktovej javov, ukazuje sa, že spoločné znaky týchto dvoch jazykových rodín možno vysvetliť pôsobením jazykového adstrátu, ktorý A. Erhart — A. Lamprecht (1967, s. 392) lokalizujú do okolia Stredozemného mora, a tak argumentujú spoločné črty semitsko-hamitskej, indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny, pričom popierajú genetickú príbuznosť juhokaukazských a indoeurópskych jazykov.

Zhodné alebo príbuzné jazykové javy pri rekonštrukcii slovnej zásoby indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny sa viažu k takému okruhu slov, ktorý patrí k staršej, hoci nie najstaršej etape vývinu jazyka (koreň pred lomkou je indoeurópskou rekonštruovanou podobou — citované podľa J. Pokorného —, druhý rekonštruovaný koreň, za lomkou, je kartvelský — citované podľa G. A. Klimova): ⁺preH-w-/⁺pir-; ⁺dreikh/⁺drek-; ⁺tek-/⁺tech-; ⁺ster-/⁺sar-; ⁺gleid-/⁺schlet-; ⁺gheghw/⁺gz-; ⁺kel-/⁺kl-; ⁺bher-/⁺brg-. K týmto rekonštrukciám možno priradiť aj spomínané slovo *žarnov* (ide. ⁺gwer-, kartv. ⁺γεργ), koreň ⁺pūro- (stsl. ⁺pyro „samopše“, odtiaľ slovo *pýr*), ktorý sa v kartvelských jazykoch petrifikoval v slove *puri* (gruz. *chlieb z pšenice*, pričom chlieb z prosa má podobu *mčadi*) alebo ide. koreň ⁺gwerd- (odtiaľ slovo *hrdlo*), v kartvelských jazykoch *xorx-i*. Kartvelský pôvod pripisuje G. A. Klimov aj koreňu ⁺č₁er- vo význame „zobrazovať, škriabať“ (z toho *čera* = *písať*), pričom v indoeurópskych jazykoch je známy koreň *cer-*, z ktorého vzniklo latinské slovo *cērussa* „beloba“, ktoré má svoj pôvod v gréčtine. Situáciu v oblasti pomenovania zvierat a vtákov hádam netreba podrobnejšie uvádzať. Upozornil na ňu F. Mareš (1967, s. 345 n.). Z indoeurópsko-kartvelských kontaktovej javov v tejto oblasti uvádzame aspoň niekoľko ilustračných príkladov. Indoeurópsky koreň ⁺gwou- (> ⁺gawarnъ „havran“) sa stal základom pomenovania *Corvus frugilegus* aj v kartvelských jazykoch v podobe *γoran, i'*, oproti názvu *qva* = *vrana* (porov. Gamkrelidze — Ivanov, 1984); ide. tvar ⁺gur-lí-ká/⁺gr/d/*lica* prešiel do kartvelských jazykov v pomenovaní *Streptopenia turtur* v podobe

gvriti (oproti kartvelskému koreňu *trad = holub*), ide. koreň ⁺*k'uvón* (ide. názov psa) nachádzame v Illičovom-Svityčovom nostratickom slovníku (1971, s. 361) v podobe *kuón*, v kartvelských jazykoch napriek nepatrnému hláskovému posunu ostal rezponzibilný v podobe *ccheni* pre pomenovanie *koňa* (*Equus*).

3. Pri charakteristike kontaktných javov indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny je nevyhnutné uvažovať o troch základných obdobiach. Prvé z nich — mohli by sme uvažovať o boreálnom období — je charakteristické tým, že v rámci boreálnej makrorodiny sa vyčleňovali dva makrodialekty: východoboreálny a západoboreálny (pozri Palmajtis, 1978, s. 52); k tomuto obdobiu sa viažu etymologické rekonštrukcie Illiča-Svityča. V súvislosti so vzťahmi indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny do tohto obdobia patria korene typu ⁺*berg/i* „vysoký“ (z toho ide. ⁺*bhregħ*, stsl. ⁺*bręgo*; kartv. ⁺*brge*), ⁻*KEr* „najvyššie, čo je na tele, roh“ (ide. ⁺*ker-/kra*, kartv. ⁺*ker-/kra-*), ⁺*gnó-* „vedieť, poznať“ (> ide. ⁺*gnó-*, kartv. ⁺*c₁n-*), *gUjRa* „zvíera, živý“ (> ide. ⁺*ghwer*, kartv. ⁺*c₁chowel-*).

Druhé obdobie — adstrátové — je charakteristické rozpadom východoboreálneho a západoboreálneho makrodialektu. V intenciách indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny ide o obdobie formujúceho sa mediteránneho adstrátu v priestore medzi areálom neskoršej indoeurópskej, kartvelskej a semitsko-hamitskej jazykovej rodiny. Pôsobením tohto adstrátu vzniklo medzi indoeurópskym a kartvelským protosystémom napätie, ktoré spôsobilo definitívne oddelenie týchto jazykových rodín. Nepredpokladáme pritom, že by v boreálnom období neskoršie jazykové rodiny (indoeurópska a kartvelská) mali spoločný genetický základ. Išlo tu skôr o tesné areálové kontakty, ktoré sa v neskoršom adstrátovom období oslabili. Do neskoršieho, adstrátového obdobia možno na úrovni lexikálnych rekonštrukcií zaradiť kontaktné javy typu ide. ⁺*preH-w-* a kartv. ⁺*pirwel-*, ide. ⁺*draika* — kartv. ⁺*drek-/drik-/derk-*, ide. ⁺*tek-* — kartv. ⁺*tech-*, ide. ⁺*ster-*, kartv. ⁺*sar-/sr-/sir-*, ide. ⁺*gleid-*, kartv. ⁺*sch|et-*, ide. ⁺*bher-* a kartv. ⁺*brg-*.

Tretie — geneticko-diferenciačné obdobie — je charakteristické pre tú vývinovú etapu jazykových rodín, v ktorej sa už sformovali všetky základné znaky jednotlivých jazykových rodín vo všetkých ich rovinách. Do tohto obdobia, najmä do neskorších vývinových etáp patria javy, pri ktorých slová z jednej jazykovej rodiny prechádzajú do geneticky odlišnej jazykovej rodiny. Ide o príklady typu ide. ⁺*gurlíká* → do kartvelskej rodiny v podobe *gvriti*, ide. ⁺*ghou-worn-* → do kartvelskej podoby *yo-ran/i*, resp. o také javy, keď jedno slovo preniklo z jednej jazykovej rodiny do viacerých jazykových rodín: sinobetské (tibetsko-čínske) *ča*, *ča-je* preniklo pod vplyvom reálií do indoeurópskej jazykovej rodiny (východná časť) v podobe *čaj*, do kartvelskej jazykovej rodiny v podobe *cai* (juhočínska podoba *tē* prenikla cez Malajsko po mori do západnej Európy). Podobný je aj osud mladšieho slova *kniha*, ktoré zo sinobetskej

podoby *king* preniklo do kartvelskej jazykovej rodiny v podobe *çigni* (porov. Klimov, 1983).

Príspevok o kontaktoch javoch indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny nevyčerpáva načrtnutú problematiku v jej úplnosti. Pri triedení jednotlivých responzibilných slovných základov nám išlo v prvom rade o to, aby sme poukázali na lexikálne paralely dvoch jazykových rodín a pokúsili sa určiť hranice, ktoré v historickom vývine jazykov podmieňovali spoločné alebo aspoň približné vývinové tendencie. Pochopiteľne, že takéto vývinové členenie, resp. etapy diferenciácie väčších etnických celkov má svoje úskalía v tom, že sa opiera iba o jazykový materiál (vo veľkej miere ho tvoria etymologické rekonštrukcie), ktorý by si vyžadoval dôslednejšie potvrdenie aj na základe prvkov materiálnej kultúry, napr. v oblasti archeológie. Preto náš príspevok pokladáme skôr za podnet na zamyslenie a ďalšie výskumy, než za všeobecnú a neomylnú teóriu.

Filozofická fakulta UK
Bratislava, Gondova 2

Bibliografia

- BOPP, F.: Die kaukasischen Glieder des indoeuropäischen Sprachstams. Berlin 1847.
COLLINDER, B.: Indo-Uralisch — oder gar Nostratisch? Antiquitates Indogermanicae. Innsbruck 1974, s. 363—375.
CUNY, A.: Invitation à l'étude comparative des langues indo-européennes et des langues chamito-sémitiques. Bordeaux 1946. 108 s.
ČEJKA, M.: Cesta k rekonstrukci nostratického slovníka a gramatiky. In: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, A 27, 1979, s. 35—43.
DMITRIJEVA, L. V.: Iz etimologij nazvanij rastenij v turksich, mongoľskich i tunguso-maňčžurskich jazykach. In: Issledovanija v oblasti etimologii altajskich jazykov. Leningrad, Nauka 1979, s. 135—192.
ERHART, A. — LAMPRECHT, A.: K otázce vztahu indoevropských jazyků. Slovo a slovesnost, 28, 1967, s. 385—393.
GAMKRELIDZE, T. V. — IVANOV, V. V.: Indoevropskij jazyk i indoevropejcy. Zv. 2. Tbilisi, Izdatel'stvo Tbilisskogo universiteta 1984, s. 540.
ILLIČ-SVITYČ, V. M.: Opyt sravnenija nostraticeskich jazykov. Sravnitel'nyj slovař. 1. zv. Moskva, Nauka 1971. 370 s.; 2. zv. Moskva, Nauka 1976. 156 s.
KLIMOV, G. A.: Etimologičeskij slovar kartvel'skich jazykov. Moskva, Akademija nauk SSSR 1964. 307 s.
KLIMOV, G. A.: Tri drevnich zaimstvovanija v kartvel'skich jazykach. In: Etimologija. 1981. Moskva, Nauka 1983, s. 152—157.
LAMPRECHT, A. — ČEJKA, M.: Zamyšlení nad příbuzností jazykových rodin a nad slovníkem nostratických jazyků Illič-Svityče. In: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, A 22—23, 1974—1975, s. 221—234.
MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha, Nakladatelství ČSAV 1957. 628 s.
MAREŠ, F.: K metodice etymologického bádání: Etymologie některých pojmenování ptáků onomatopoeického původu. Slavia, 36, 1967, s. 345—373.
MÖLLER, H.: Vergleichendes indogermanisch-semitisches Wörterbuch. Göttingen, Vandenhoeck and Ruprecht 1911.
ODINCOV, G. F.: Iz istorii drevnerusskich nazvanij strel. In: Etimologija 1983. Moskva, Nauka 1985, s. 114—132.
ONDRUŠ, Š.: Staroslovienske *drǫkolb fustis*, slovenské *driek* a maďarské *derék truncus*. Slavica Slovaca, 16, 1981 (a), s. 3—10.

ONDRUŠ, Š.: Sémantická motivácia základných právnych pojmov u starých Slovanov a Slovákov. In: *Studia Academica Slovaca. 10.* Red. Š. Ondruš. Bratislava, Vydavateľstvo Alfa 1981 (b), s. 329—346.

PALMAJTIS, M. L.: Prajazyk — genetičeskaja ili kontaktnaja obščnosť? Analiz slovarja V. M. Illiča-Svityča. *Voprosy jazykoznanija*, 1978, č. 1, s. 51—56.

PEDERSEN, H.: *Urverwandtschaft des Indoeuropäischen und Ugrofinnischen. Liber semisaeularis Societatis Finno-Ugricae.* Helsinki 1933 (bez udania strán).

POKORNY, J.: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch.* 2 zv. Bern — München 1959. 1183 + 495 s.

SWADESH, M.: K voprosu o povyšěnii točnosti v leksiko-statističeskom datirovanii. In: *Novoje v lingvistike. 1.* Red. V. A. Žvegincev. Moskva, Izdatelstvo inostrannoj literatury 1960, s. 223—53.

Skratky a značky

afroáz. = afroázijský

čes. = český

gruz. = gruzínsky

ide. = indoeurópsky

ind. = indický

kartv. = kartvetský, kartvetská jazyková rodina

Kl. = Klimov, G. A.: *Etimologičeskij slovar' kartvel'skich jazykov* (1964)

lat. = latinský

lit. = litovský

Mch. = Machek, V.: *Etymologičeskij slovník jazyka češského a slovenského* (1957)

nem. = nemecký

Pok. = Pokorny, J.: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (1959)

psl. = praslovanský, praslovančina

sem. = semitský, semitsko-hamitská jazyková rodina

stangl. = staroanglický

sthn. = starohornonemecký

stind. = staroindický

stsl. = starosloviensky

> = zmenilo sa na

→ = prešlo do podoby

+ = rekonštruovaný tvar

КОНТАКТНЫЕ ЯВЛЕНИЯ ИНДОЕВРОПЕЙСКОЙ И КАРТВЕЛЬСКОЙ СЕМЕЙ

Резюме

В статье исследуются генетические и контактные явления индоевропейской и картвельской семей. На основе ностратической теории Иллича-Свитыча с использованием этимологических исследований Г. А. Климова, Т. Гамкрелидзе, В. В. Иванова приводятся дальнейшие примеры общих корней бореального характера и результаты процесса перехода основ из индоевропейских языков в картвельские. Приведенные автором примеры относятся к трем основным этапам: 1. бореальному, к которому принадлежат все примеры приведенные в словаре Иллича-Свитыча; 2. адстратовому, в котором возникло между индоевропейскими и картвельскими языками в области словарного запаса определенное напряжение и взаимные совпадения корней не имеют генетический, а только ареальный характер; 3. третий — генетическо-дифференционный этап отражает процесс взаимного заимствования слов генетически принадлежащих к разным языковым семьям.

SPRÁVY A POSUDKY

PROFESOR JÁN HORECKÝ 70-ROČNÝ

8. januára 1990 sa dožíva sedemdesiatich rokov jeden z najvýznamnejších slovenských jazykovedcov, vedúci vedecký pracovník Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV profesor PhDr. Ján Horecký, DrSc. Pre spolupracovníkov, najmä pre tých, ktorí majú šťastie byť s jubilantom v užšom pracovnom kontakte, je potešujúce môcť si uvedomiť, že J. Horecký sa dožíva svojej sedemdesiatky v dobrom zdraví a v nepoľavujúcej pracovnej aktivite. V posledných rokoch bol odbremený len od niektorých funkcií vedecko-organizačného charakteru, „bremeno“, ktoré si ukladá sám a rád — každodennú, svedomitú, príkladne usilovnú tvorivú vedeckú prácu, vtelenú do početných monografií, do množstva štúdií, recenzii aj menších príspevkov popularizujúcich našu vednú disciplínu, nesie naďalej.

Isto nie je veľa vedcov, ktorých nepretržitá práca na tom istom pracovisku dosiahla úctyhodných štyridsatsedem rokov. Práve pre „takú dlhú prítomnosť“ J. Horeckého v jazykovede nie je možné zhodnotiť jeho vedecké dielo v jednom príspevku komplexne a vyčerpávajúco. Nie je to ani potrebné, veď existujú viaceré a dôkladné zhodnotenia z pera jeho o niččo starších spolupracovníkov alebo iných lingvistov napísané k Horeckého päťdesiatke, ale najmä k šesťdesiatym narodeninám (v Jazykovednom časopise, 21, 1970; 30, 1979, a v osobitnom zväzku Jazykovedných štúdií XV., 1980, z pera prof. J. Ružičku alebo v časopise Slovenská reč, 45, 1980, z pera PhDr. Š. Peciara). Vzhľadom na významnosť sedemdesiatky ako jubilea sa však nechceme obmedziť len na posledné desaťročie Horeckého jazykovednej aktivity. Rozhodli sme sa vrátiť, aj keď len nesystematicky, skôr výberovo k tým momentom z bohatého diela J. Horeckého, ktoré — z nášho pohľadu — výrazne a významne ovplyvnili dianie v slovenskej jazykovede a sú revelantné aj z hľadiska toho, čím prispela a prispieva slovenská a v Horeckého prípade možno naozaj s dobrým svedomím zároveň povedať, že aj československá jazykoveda do pokladnice poznatkov lingvistiky ako vedy (nerozlišujúcej hranice domáca — medzinárodná veda).

Už doterajší hodnotitelia svorne ocenili neobyčajnú šírku vedeckých záujmov J. Horeckého, jeho schopnosť prenikať do hĺbky teoretických problémov, rozhladenosť v odbornej literatúre, dobrú informovanosť o trendoch v súčasnej svetovej jazykovede, ako aj mimoriadne bohatú vlastnú vedeckú produkciu, rozsiahlu vedecko-pedagogickú a vedeckovýchovnú činnosť. V predchádzajúcich rokoch zastával aj významné funkcie v organizácii vedeckého života a výskumu (koordinátor hlavnej úlohy ŠPZV, podpredseda Slovenskej jazykovednej spoločnosti, podpredseda Vedeckého kolégia jazykovedy ČSAV, člen Vedeckého kolégia jazykovedy a vied o literatúre a umení a národopise SAV a pod., zo zahraničných spomeňme aspoň funkciu predsedu terminologickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov, členstvo v tomto komitáte, členstvo v CIPL, členstvo vo výbore Societas Linguistica Europaea). Osobitne sa zhodnotil vklad J. Horeckého do jednotlivých lingvistických disciplín — do fonológie, teórie a praxe odbornej terminológie, tvorenia slov, lexikológie, štylistiky, ale najmä do všeobecnej jazykovedy. Nemožno ďalej nespomenúť úsilie pri skúmaní aj sprostredkúvaní poznatkov z oblasti jazykovej kultúry, výskum problematiky normy, teórie spisovného jazyka a konfrontačného štúdia jazykov. Tento výpočet by sa mohol ešte doplniť o „aplikatívnejšie“ disciplíny — teóriu vyučovania materinského jazyka a rétoriku. Aj pri tomto širokom zábere

sa však predsa len črtá niekoľko dominantných záujmových oblastí jubilanta, o ktorých by sme sa radi zmienili podrobnejšie: teoretické otázky terminológie, derivatológia, teória spisovného jazyka, všeobecná jazykoveda (vrátane metodologických problémov jazykovedy a semiotiky, modelovania a využívania matematických metód v lingvistike).

Ak berieme do úvahy nielen československú vedu, ale aj medzinárodný kontext v dlhšom časovom rozpätí, dostalo sa azda najväčšieho uznania osobnosti J. Horeckého ako významnému teoretikovi v oblasti terminológie. Záujem o teoretické problémy späté s tvorbou a fungovaním terminologickej zložky slovnej zásoby, ktorej komunikačná závažnosť v priebehu „vedeckého času“ jubilanta neustále vzrastá, siaha do ranných začiatkov jeho pôsobenia v jazykovede. Terminologickým otázkam sú venované viaceré jubilatove články v časopise Slovo a tvar (1948–1951), ktorého pokračovateľom sa stal časopis Slovenské odborné názvoslovie (1953–1961) a po ňom Československý terminologický časopis (1962–1966; J. Horecký bol jeho hlavným redaktorom). Z veľmi intenzívnej a efektívnej práce malého terminologického oddelenia, ktoré J. Horecký viedol a ktoré spolupracovalo s radom terminologických komisií, získaval jubilant podnety pre teoretické zovšeobecnenie v podobe monografie *Základy slovenskej terminológie* (1956; kandidátska dizertácia). V početných článkoch vychádzajúcich v spomenutých časopisoch, ako aj v ďalších štúdiách publikovaných v Slovenskej reči a Kultúre slova J. Horecký rieši základné problémy teórie terminológie, ako napr. *Pojem a hranice termínu* (1956), *Obsah a forma termínu* (1974), internacionalizácia a unifikácia terminológie, významové vzťahy v sústave termínov a i. Závažnosť týchto štúdií sa prejavuje aj v tom, že viaceré z nich vyšli preložené do cudzích jazykov aj v zahraničných periodikách a zborníkoch (porov. *Sootnošenije poňatija i nazvanija*. In: *Lingvističeskije problemy naučno-techničeskoj terminologii*, 1970), *Zu Bedeutungsbeziehungen zwischen den terminologischen Benennungen* (Fachsprache, 1982), *Trešč i forma termínu* (Zagadnienia naukoznawstwa, 1982). Značný je podiel J. Horeckého na príprave významného slavistického projektu *Slovník slovanské lingvistické terminologie* I. (1977); II. (1979). Nie je nevhodné spomenúť tu aj prednáškové turné po Čínskej ľudovej republike, na ktoré bol J. Horecký pozvaný v r. 1988, aby oboznámil tamojšie odborné kruhy s československou terminologickou teóriou aj zásadami štandardizácie termínov.

Profesor J. Horecký je na Slovensku zakladateľom a priekopníkom modernej chápanej náuky o tvorení slov. Vo svojej často citovanej monografii *Slovotvorná sústava slovenčiny* (1959) sa vyrovnáva prakticky so všetkými súdobými závažnými problémami derivatológie (slovotvorná štruktúra slova, vymedzenie slovotvorného modelu či typu a pod.). Podal tu opis všetkých troch slovotvorne aj z onomaziologického hľadiska najdôležitejších slovných druhov — substantív, adjektív i slovies. Tento základný slovotvorný opis slovenčiny sa kanonizoval v dvoch vysokoškolských učebniciach *Slovenská lexikológia. I. Tvorenie slov* (1971) a v lexikológii P. Ondrus — J. Horecký — J. Furdík (1980). Inšpiratívne pôsobila aj ďalšia monografia *Morfematická štruktúra slovenčiny* (1964). Zo sedemdesiatych rokov spomeňme sériu štúdií *Sústava deverbatívnych adjektív* (1972), *Sústava desubstantívnych substantív v spisovnej slovenčine* (1974), *Systém deverbatívnych adjektív* (1974) a ďalšie, v ktorých v súlade s trendom uplatňovaným aj vo svete jubilant presúva akcent na slovotvorný význam. Sústreďuje sa na zachytenie významu slovotvorne štruktúrovaných slov pomocou hierarchicky diferencovaných sémantických príznakov. V osemdesiatych rokoch, opäť v zhode so súčasným smerovaním derivatológie v zahraničí, aj J. Horecký venuje pozornosť slovotvorbe začlenenej do širšej problematiky nominačnej.

Už desať rokov uplynulo od publikovania Horeckého state *Východiská k teórii spisovného jazyka* (1979), ktorá odznela dva roky predtým ako úvodný referát na vedeckej konferencii o teórii spisovného jazyka a v ktorej J. Horecký predstavil novú stratifikáciu slovenčiny ako národného jazyka, a tým aj koncepcne novú teóriu spisovného jazyka. Jej podstatu tvorí rozlišovanie viacerých existenčných foriem slovenského národného jazyka: spisovnej, štandardnej, subštandardnej, nadnárečovej a nárečovej, pričom jazyk umeleckej literatúry má osobitné postavenie, lebo i keď v podstate používa spisovnú formu, funkčne sa v ňom využívajú prvky všetkých ostatných foriem. Odvtedy

J. Horecký sprístupnil svoju teóriu aj širšiemu adresátovi v dvoch popularizačných knižkách *Spoločnosť a jazyk* (1982) a *Slovenčina v našom živote* (1988) a publikoval viaceré ďalšie články, v ktorých ďalej rozpracúva svoj stratifikačný model, spresňuje ho, ale aj dovádza do dôsledkov (upozorňujeme tu najmä na stať *Stratifikácia národného jazyka ako dôsledok dynamických procesov*. In: *Dynamika súčasnej češtiny z hľadiska lingvistickéj teórie a školskej praxe*, Praha, 1988, s. 15—19). Možno povedať, že v stratifikačnej koncepcii J. Horeckého sa odráža to, čo vyjadrené inou terminológiou a, prirodzene, modifikovane v závislosti od konkrétnej komunikačnej situácie v tomto jazyku zisťujú aj iní bádatelia skúmajúci fungovanie spisovných jazykov v súčasných komunikačných podmienkach. Je príznačné, ale nie prekvapujúce, že Horeckého stratifikačná teória nachádza priaznivejší ohlas u zahraničných autorov, kým doma sa diskusia o tejto teórii rozvíja pomerne ťažko (porov. v časopise *Slovenská reč* F. Kočiš 1984, Horecký 1984, F. Kočiš 1986). Vidno, že na Slovensku (resp. v slovakistike) — podobne ako vo všetkých slovanských jazykoch — predstavuje veľmi citlivý problém postulovanie a uznávanie jazykovej variety stojacej v ústnej verejnej komunikácii oproti spisovnému jazyku. Ani v bohemistike sa diskusie na obdobnú tému nerozvíjajú „bezporuchovo“. Svedčia o tom napríklad dôvody ustanovenia Sociolingvistického klubu pri Jazykovednom združení ČSAV 10. 8. 1988, ktorý má byť fórom, kde by sa mohla uskutočňovať výmena názorov na sociolingvisticky citlivé témy vrátane názorov na variety typu spisovná čeština, hovorová, obecná, bežná hovorená čeština (porov. *Jazykovedné aktuality*, 26, 1989, č. 1 — 2, s. 85—87).

Ak vedeckú úroveň a hodnotu ktorejkoľvek „národnej“ lingvistiky výrazne ovplyvňuje to, ako je rozvinutá jej všeobecnojazykovedná zložka, platí aj to, že osobnosti J. Horeckého a jeho mimoriadne významnej aktivite pri riešení všeobecných a metodologických problémov jazykovedy vďačí slovenská lingvistika za veľmi mnoho. Ako ukázala už jeho prvá monografia *Fonológia latinčiny* (1949), inšpirácia funkčným štrukturalizmom (pražského aj dánskeho typu) uňho od začiatku prebudili hlboký záujem o vzťah štruktúry a systému a vôbec o to, čo dnes nazývame systémovým prístupom. Práve tento záujem priviedol jubilanta aj k dôvere v možnosť uplatňovať modelovanie a rozličné iné matematické metódy v jazykovede. Nie je preto náhodné, že práve on sa v šesťdesiatych rokoch stal priekopníkom matematickej lingvistiky na Slovensku. Oстал v tejto interdiscipline trvalo prítomný až do súčasnosti, a to nielen ako predstaviteľ slovenskej a československej vedy, ale aj v medzinárodnom kontexte. Napísal viacero štúdií zameraných na modelovanie fungovania rozličných jazykových objektov — gramatického rodu, konjugácie, fonologického systému ai. Je autorom skriptu *Úvod do matematickej jazykovedy* (1969).

Celú sériu príspevkov zasvätil J. Horecký filozofickým otázkam jazykovedy a úsiliu rozpracúvať metodologické základy marxistickej jazykovedy, pričom v centre jeho pozornosti je riešenie takých závažných problémov ako predmet jazykovedy a jej vzťah k iným, najmä tzv. integratívnym vedám, spôsob jestvovania jazyka, vzťah jazyka a myslenia, jazyka a spoločnosti, funkcie jazyka a pod. Značnú pozornosť, a to práve v našom časopise venoval v recenziách aj v štúdiách kritického hodnoteniu viacerých lingvistických smerov, najmä založených na niektorých z jestvujúcich filozofických koncepcii (*Antropologizmus v generatívnej gramatike*, 1980; *Hermeneutická metóda a jej uplatnenie v jazykovede*, 1982, *Kritika postpozitivistických metodológií v jazykovede*, 1984). Závažné sú aj Horeckého semioticky orientované štúdie, okrem iného i preto, lebo nimi dostáva lingvistiku do opätovného interdisciplinárneho aj integratívneho či smerovacieho postavenia s inými vednými odbormi, ktoré takisto využívajú semiotiku. Ide tu skutočne o obnovenie, rehabilitovanie niekdajšej priaznivejšej pozície, ktorú u nás lingvistika v posledných desaťročiach stratila (porov. *Semiotické aspekty sémantiky*, 1981; *Zložky a dimenzie jazykového znaku*, 1986; *Dva typy jazykového znaku*, 1987; *Obsah a funkcia vety ako jazykového znaku*, 1988). Záujem o všeobecné vlastnosti systémov, v osobnosti J. Horeckého priam „geneticky zakódovaný“, sa najmä v posledných rokoch prejavuje v jeho diele tak, že sa opakovane vracia k svojim predchádzajúcim modelom jazykového systému, pričom ich neustále rozvíja a zdokonaľuje najmä v súvisi so smerovaním lingvistiky

k zohľadňovaniu komunikačného zreteľa a s rozvojom kognitívnej lingvistiky (*Jazyk ako dynamický systém*, 1982; *Zložitý systém jazyka a jeho dynamika*, 1984; *Systém verbálneho správania*, 1985; *Ein System von Konzeptualisatoren für künstliche Intelligenz*, 1987).

Z posledných rokov by sme chceli upozorniť ešte na jeden moment charakteristický pre vedecko-výskumnú prácu J. Horeckého. Kým v šesťdesiatych rokoch niektoré autorove štúdie boli motivované úsilím vyskúšať nové metódy, resp. metodické postupy vypracované inými, najmä zahraničnými bádateľmi na slovenskom materiáli, v súčasnosti inšpirácia koncepciou iného autora slúži J. Horeckému iba ako stimul, odrazový mostík na vypracovanie „svojej“ vlastnej, alternatívnej koncepcie, ktorá je často v niečo podstatnom protikladná teórii inšpirátora. Možno to ilustrovať napr. na teórii pomenovania, ktorej najzávažnejšie, kľúčové zložky v koncepcii J. Horeckého tvoria interpretácia vzťahu pomenovania k objektívnej realite a interpretácia významových zmien založených na prenášaní významu. V prvom prípade od klasického sémantického trojuholníka a cez interpretáciu A. A. Ufimcevej (1977), ktorá vo svojom výklade povahy jazykového znaku predpokladá dva sémantické trojuholníky ako spriahnuté schémy roviny vedomia a roviny jazyka, dospel J. Horecký k myšlienke, že sémantický trojuholník možno rozvinúť do onomaziologického reťazca, ktorý ako lineárny model umožňuje spojiť javy vedomia, jazyka aj rečovej činnosti. V druhom prípade oproti konceptu druhotnej nominácie V. N. Telijovej (1981) postavil J. Horecký svoj koncept analogickej nominácie.

Profesor J. Horecký je prítomný v slovenskej jazykovede nielen svojim vlastným vedeckým dielom. Veľmi výrazná je jeho pomoc mnohým kolektívom, najmä lexikografickým dielam, či už vo funkcii člena redakcie, konzultanta v terminologických aj iných otázkach alebo interného priebežného recenzenta (túto jeho pomoc ocenili autori prakticky všetkých lexikografických diel, ktoré v akademickom jazykovednom pracovisku vznikli; v poslednom čase výdatne pomáhal ako člen pravopisnej komisie pri príprave nových Pravidiel slovenského pravopisu). J. Horecký bol aj stále je školiteľom mnohých aspirantov, ale azda ešte väčšmi sa stal známy ako formálne neurčený poradca, ochotný pomôcť dobrou radou, povzbudením v pravý čas komukoľvek, kto to potrebuje. Aspiranti radi navštevujú seminár, ktorý vedie v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV. Má zásluhu o rozvoj vedy aj ako posudzovateľ kandidátskych a doktorských dizertácií.

Zhodou okolností v dňoch písania tohto jubilejného článku sa práve dostáva do rúk odbornej verejnosti — a ako dúfame, aj širšiemu adresátovi — syntetické kolektívne dielo *Dynamika slovej zásoby súčasnej slovenčiny* (J. Horecký — K. Buzássyová — J. Bosák a kolektív, Veda 1989), ktoré v prevažujúcej miere vypracoval kolektív oddelenia spisovného jazyka Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV pod vedením J. Horeckého. Radi by sme pri tejto dvojitej príležitosti zaznamenali, že J. Horecký sa výrazne zaslúžil o to, že toto dielo vznikalo v mimoriadne priaznivej ľudskej aj vedeckej tvorivej atmosfére a v príkladnej tímovej spolupráci, ktorá stimulovala každého jednotlivca vydať zo seba maximum. Treba pritom zdôrazniť fakt, že v tíme išlo o optimálnu konšteláciu troch generácií pracovníkov, v ktorej sa uplatnil vo vhodných proporciách tak skúsenostný potenciál staršej, ako invenčný a výkonnostný potenciál strednej generácie a v neposlednej miere mladistvý zápal mladých pracovníkov, ktorých zaiste pozitívne stimulovalo to, že tematiku „svojich“ kapitol spracúvali súčasne aj v podobe kandidátskych dizertačných prác.

Za vynikajúce vedeckovýskumné výsledky, vedecko-organizačnú prácu a za vysokú spoločenskú angažovanosť sa J. Horeckému dostalo ocenenia v podobe štátnych, stranických aj rezortných vyznamenaní: je nositeľom vyznamenania Za vynikajúcu prácu, Za obetavú prácu pre socializmus, dostal striebornú aj zlatú Čestnú plaketu Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách, striebornú a zlatú Medailu SAV, striebornú aj zlatú Plaketu J. Dobrovského za zásluhy v spoločenských vedách, zlatú Medailu ČSAV za zásluhy o vedu a ľudstvo.

Kolegovia, spolupracovníci a žiaci vysoko oceňujú bádateľskú činnosť prof. Jána Horeckého, vážia si ho pre jeho vzácne osobné vlastnosti a želajú mu do ďalších rokov pevné zdravie a nové úspechy vo vedeckej práci na úžitok celej našej jazykovedy.

K. Buzássyová

Táto bibliografia nadväzuje na *Súpis prác prof. Jána Horeckého za roky 1944—1969* od L. Dvonča, ktorá vyšla v Jazykovednom časopise, 21, 1970, s. 72—106, a na *Súpis prác prof. Jána Horeckého za roky 1970—1979* od toho istého autora, ktorá vyšla v Jazykovedných štúdiách. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 17—31. K predchádzajúcim bibliografiám uvádzame doplnky a dodatky.

a) Doplnky a dodatky k bibliografii za roky 1944—1979

1943

Prednáška doc. Dr. A. V. Isačenka o „Eugenovi Oneginovi“. — Slováč, 20. 3. 1943, s. 6 (správa o prednáške A. V. Isačenka konanej dňa 16. 3. 1943 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti v Bratislave).

1947

Orlovský, J. — Arany, L. A.: Gramatika jazyka slovenského. Bratislava 1946. — In: Nová práca, 3, 1947, s. 57—62 (ref.).

1974

Coseriu, E.: Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. 1. Von der Antike bis Leibniz. Tübingen 1969. — In: Asian and African Studies. 9. 1973. Red. I. Doležal. Bratislava, Veda — London, Curzon Press 1974, s. 190—191 (ref.).

1976

Počítače a spracovanie dát. Anglicko-slovenský a slovensko-anglický terminologický slovník. 2. časť. Slovensko-anglický slovník. Sprac. terminologická rada Výskumného výpočtového strediska v Bratislave. 2., rozšírené vyd. Bratislava, Výskumné výpočtové stredisko v Bratislave 1976. 280 s. (člen autorského kolektívu).

b) Bibliografia za roky 1980—1988

1980

Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s. (spoluautori P. Ondrus, J. Furdík).

Ref.: 1. Ružička, J.: Slovenská reč, 45, 1980, s. 313—315. — 2. Kopina, J.: Nová učebnica lexikológie. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 27, 1980/81, s. 187—188.

Jazyk v medziludskej komunikácii. — In: Ihnátková, N. a kol.: K modernizácii vyučovania slovenského jazyka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 11—12, rus. res. s. 197.

Antropologizmus v generatívnej gramatike. — Jazykovedný časopis, 31, 1980, s. 169—172.

O jazykovej norme. — In: Studia Academica Slovaca. 9. Prednášky XVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1980, s. 133—143.

Otázky sémantiky. — In: Informačné a riadiace systémy 1980. Red. E. Kostolanský. Bratislava, Ústav pre informácie a riadenie kultúry, oddelenie VTEI 1980, s. 6—23.

- Sémantické príznaky a ich typológia. — In: **Informačné a riadiace systémy 1980**. Red. E. Kostolanský. Bratislava. Ústav pre informácie a riadenie kultúry, oddelenie VTEI 1980, s. 71—85.
- Vzťah jazykovednej terminológie k terminológii iných vedných odborov. — I: GUSLI. Rapportier. Red. G. Jacobsson et al. Göteborg. Institutionen for slaviska språk vid Göteborg universitet 1980, s. 65—71.
- Invariantný význam odvodených slov. — Slovo a slovesnosť, 41, 1980, s. 81—85, angl. res. s. 85.
- Zložené slová ako názvy miesta. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 30. 1979. Red. J. Mistrík. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 85—89.
- Pokus o analýzu analýzy. — Kultúra slova, 14, 1980, s. 70—73.
- Niečo o akronymách. — Kultúra slova, 14, 1980, s. 149—152.
- Budovanie teórie jazykovej kultúry v Nemeckej demokratickej republike. — Kultúra slova, 14, 1980, s. 14—17.
- Predslov. — In: Novák, L.: K najstarším dejinám slovenského jazyka. Bratislava, Veda 1980, s. 9—13 (spoluautori Š. Peciar, J. Ružička).
- Dva typy jazykového znaku. Teze prednášky v JS dne 23. 4. 1980. — Jazykovedné aktuality, 17, 1980, s. 145.
- Vydarené jazykové a štylistické stvárnenie textu. [Dekan, J.: Apoteóza slobody na antickej mise zo Stráží. Bratislava 1979.] — In: Kultúra slova, 14, 1980, s. 221—224 (posudok jazykovej stránky publikácie).
- Buttler, D.: Rozwój semantyczny wyrazów polskich. Warszawa 1978. — In: Slavica Slovaca, 15, 1980, s. 90—91 (ref.).
- Česko-slovenský slovník [Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. Bratislava 1979.] — In: Novinár '80, 32, 1980, č. 4, s. 28—29 (ref.).
- Dieło vzájomného zblížovania. Causerie o vydání Česko-slovenského slovníka. [Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. Bratislava 1979.] — In: Pravda, 8. 2. 1980, s. 5.
- Slavica Pragensia. 18. 1975. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 3—4.) — In: Jazykovedný časopis, 31, 1980, s. 88—89 (ref.).
- Umelá inteligencia — umelý intelekt. — Kultúra slova, 14, 1980, s. 80—81.
- Popis, či súpis? — Kultúra slova, 14, 1980, s. 255—256.
- Príchod — odchod, príjazd — odjazd. — Práca, 7. 1., 1980, s. 3. — Tamže: Slová typu textilák (2. 6., s. 3). — Vozeň a vagón (21. 7., s. 3).
- Novinárska slovenčina. — Novinár, 31, 1980, č. 3, s. 30—31. — Tamže: Poznámka o nemiestnej čiarky (č. 4., s. 32). — O hranicih[! = hraniciach] obraznosti (č. 7—8, s. 62—63). — Rozdiel medzi slovami vlastniť a mať (č. 11, s. 32).
- Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v roku 1979. — Slovenská reč, 45, 1980, s. 178—180.
- Vlastný jazyk si treba vážiť. — Nové slovo, 22, 1980, č. 11, s. 13 (rozhovor S. Ondrejoviča s J. Horeckým).
- Rozhovor s jubilujúcim univ. prof. PhDr. Jánom Horeckým, DrSc. — Univerzita P. J. Šafárika, 11, 1980, č. 7—8, s. 12—13 (rozhovor J. Sabola s J. Horeckým).

1981

- Základné pojmy z jazykovedy. — Otázky žurnalistiky, 24, 1981, č. 3, s. 44—45.
- K teórii spisovného jazyka. — Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 117—122.
- The Use of Entropy in Evaluating the Degree of Completeness in the Phonological Calculus. — In: Prague Studies in Mathematical Linguistics. 7. Red. J. Horecký. Prague. Academia 1981, s. 47—58 (spoluautorka E. Nemcová).
- Semiotické aspekty sémantiky. — In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike. (Smolenice, 14. — 17. januára 1980.) Red. J. Ružička, Bratislava, Veda 1981, s. 13—15.

- Významové vzťahy v sústave termínov. — Kultúra slova, 15, 1981, s. 321—325.
- Slovotvorná parafráza. — Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 6—12, rus. res. s. 12.
- K sémantike predponových slovies v slovenčine a maďarčine. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 31. 1980. Red. A. Csanda et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 105—109, rus. res. s. 109, maď. res. s. 109—110, nem. res. s. 110.
- Podstatné mená s príponou *-ost'*. — Kultúra slova, 15, 1981, s. 225—227.
- O slovách s predponou *gama-*. — Kultúra slova, 15, 1981, s. 97—99.
- Ako pomenovať olej na kúrenie? — Kultúra slova, 15, 1981, s. 184—185.
- Komunikačné postupy v popularizačnej literatúre. — Kultúra slova, 15, 1981, s. 260—264.
- Záver k semiotickej časti. — In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike. (Smolenice, 14. — 17. januára 1980.) Red. J. Ružička, Bratislava, Veda 1981, s. 284—285.
- Desiate výročie Poučenia z krízového vývoja. — Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 3—5.
- XVI. zjazd KSC a rozvoj jazykovedy. — Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 105—106.
- Dobry a užitočný preklad. [Bromlej, J. V.: Etnos a etnografia. Prel. A. Pranda. Bratislava 1980.] — In: Kultúra slova, 15, 1981, s. 90—92 (posudok jazykovej stránky prekladu).
- Učebnica zemepisu pre stredné školy. [Kopšo, E. — Gúčík, M. — Müllerová, V. — Škvarčeková, G.: Zemepis cestovného ruchu pre 1. a 2. ročník stredných hotelových škôl a stredných ekonomických škôl (študijný odbor cestovný ruch). Bratislava 1980.] — In: Kultúra slova, 15, 1981, s. 188—191 (posudok jazykovej stránky publikácie).
- Sgall, P. — Hajičová, E. — Buráňová, E.: Aktuální členění věty v češtině. Praha 1980. — In: Kybernetika, 17, 1981, s. 186—187 (ref.).
- Literárnovedný terminologický slovník. [Findra, J. — Gombala, E. — Plintovič, I.: Slovník literárnovedných termínov. Bratislava 1979.] — In: Otázky žurnalistiky, 24, 1981, č. 1, s. 46—47 (ref.).
- Nová knižka o rétorike. [Rybár, L.: Základy rétorickej komunikácie. Bratislava 1980.] — In: Kultúra slova, 15, 1981, s. 27—29 (rec.).
- Jazykoveda pre učiteľov cudzích jazykov. [Jazykoveda a príprava učiteľů jazyka. 1—2. Red. F. Kubík — W. Schmidt. Praha 1980.] — In: Kultúra slova, 15, 1981, s. 121—122 (ref.).
- Nové slovo robotika. — Kultúra slova, 15, 1981, s. 277—279. — Tamže: O nových slovách ekofilm a ekoaktuality (s. 359—360).
- Slovesá vyjadrujúce vyššiu mieru. — Nedelná Pravda, 14, 1981, č. 11, s. 7. — Tamže: Nové podstatné mená s príponou *-ost'* (č. 12, s. 7).
- Nové slová okolo robotiky. — Práca, 19. 1. 1981, s. 4. — Tamže: Externista — internista (17. 8., s. 4).
- O zdrojoch zníženej zrozumiteľnosti. — Novinár, 33, 1981, č. 4, s. 28. — Tamže: Skôr výnimočný prípad (č. 5., s. 29). — Kladné a záporné porovnanie (č. 7, s. 27). — Štylistická vyváženost' slovníka (č. 12, s. 32).
- Jozef Ružička šesťdesiatpäťročný. — Slovenská reč, 46, 1981, s. 47.
- Na šesťdesiatku prof. Jozefa Místrika. — Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 80.

1982

Spoločnosť a jazyk. 1. vyd. Bratislava, Veda 1982. 112 s.

- Ref.: 1. Bosák, J.: Aktuálne o jazyku. — Nové slovo, 24, 1982, č. 51, s. 20—21. — 2. Ondrejovič, S.: Nenahraditeľný prostriedok. Nad knihou Jána Horeckého Spoločnosť a jazyk. — Práca, 30. 12. 1982, s. 6. — 3. Bosák, J.: Večerník, 4. 2. 1983, s. 3. — 4. Bosák, J.: Smerom k spoločnosti. — Kultúra slova, 17, 1983, s. 52—55. — 5. Findra, J.: Kniha o fungovaní jazyka v spoločnosti. — Smer, 35, 1983, č. 28, s. 6. — 6. Glovňa, J.: Ján Horecký — Spoločnosť a jazyk. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 30, 1983—84, s. 125—126. — 7. Kočíš, F.: Nedelná Pravda, 16, 1983, č. 1, s. 7. — 9. Masár, I.: Poučná knižka o jazyku. — Smena, 7. 4. 1983, s. 6. — 10. Ondrejovič,

- S.: Referativnyj žurnal. Obščestvennyje nauki za rubežom. Jazykoznanije, 1983, č. 5, s. 68—70.
— 11. Opělová-Károlyiová, M.: Ruština v teorii a v praxi, 1983, č. 3. s. 89—90. — 12. Manolova, L.: Sápastavitelno ezikoznanie (Sofija), 19, 1986, č. 1, s. 85—86.
- Slovenský jazyk, experimentálny učebný text pre 4. ročník gymnázia. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 96 s. (spoluautorka N. Ihnátková).
- Jazyk ako dyanamický systém. — In: Študijné texty zo slovenského jazyka a literatúry pre učiteľov stredných škôl. Red. B. Švihranová. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982, s. 49—58.
- Svetový jazykový proces. — Kultúra slova, 16, 1982, s. 97—101.
- Jazyk v sovietskej spoločnosti. — Jazykovedný časopis, 33, 1982, s. 105—108.
- Hermeneutická metóda a jej uplatnenie v jazykovede. — Jazykovedný časopis, 33, 1982, s. 172—180, rus. res. s. 180.
- Zur Theorie der Literatursprache. — In: Probleme der Literatursprache und der Sprachkultur in der entwickelten sozialistischen Gesellschaft. (Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte.) Red. W. Bahner et al. Berlin, Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft 1982, s. 40—50.
- Semiotické výskumy v československej jazykovede. — Slovo a slovesnosť, 43, 1982, s. 134—138.
- Treść i forma terminu. Prel. M. Leczycka. — Zagadnienia naukoznawstwa, 18, 1982, č. 1—2 (69—70), s. 127—129.
- Zu Bedeutungsbeziehungen zwischen den terminologischen Benennungen. — Fachsprache, 4, 1982, s. 50—54, angl. a fr. res. s. 54.
- Systémový prístup k terminológii. — Kultúra slova, 16, 1982, s. 333—338.
- Slovenský jazyk ako systém vyjadrovacích prostriedkov. — In: Zborník prednášok z letného kurzu slovenského jazyka a literatúry pre poslucháčov zo zahraničia. Učebné texty. Red. B. Švihranová. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982, s. 15—23.
- O lexike slovenského jazyka. (K teórii lexikológie.) — In: Študijné texty zo slovenského jazyka a literatúry pre učiteľov stredných škôl. Red. B. Švihranová. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982, s. 79—93.
- Pomenovania motivované podobnosťou. — In: Studia Academica Slovaca. 14. Prednášky XVIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1982, s. 197—205.
- Morfematická štruktúra slovenčiny a maďarčiny. — In: Současný stav a úkoly československé hungaristiky. (Materiály I. československého hungaristického sympozia.) Brno, 2. — 4. října 1978. Red. F. Hejl — R. Pražák. Brno, rektorát Univerzity Jana Evangelisty Purkyně 1982 (na titulnej strane), 1985 (na obálke), s. 313—316.
- Výkladové postupy v učebnici. — Kultúra slova, 16, 1982, s. 16—21.
- Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine. — Kultúra slova, 16, 1982, s. 130—133.
- Priezviská typu Gregor-Tajovský zo semiotického hľadiska. — Slovenská reč, 47, 1982, s. 268—288.
- Jazyk v novinách. — In: Jazyk a štýl publicistiky. Zborník príspevkov z vedecko-praktickej konferencie o jazyku a štýle v tlači, rozhlase a televízii. Domov vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach 8. — 9. apríla 1982. Red. J. Mistrik. Bratislava, Ústredný výbor Slovenského zväzu novinárov 1982, s. 257—261.
- Jazyk ako zložitý dynamický systém. — Zápisník slovenského jazykovedca, 1, 1982, č. 2, s. 2—4 (tézy prednášky konanej dňa 11. 3. 1982 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).
- Modelovanie v jazykovede. — Zápisník slovenského jazykovedca, 1, 1982, č. 3, s. 15—17 (tézy prednášky konanej dňa 18. 5. 1982 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).
- O hermencutike v jazykovede. — Zápisník slovenského jazykovedca, 1, 1982, č. 4, s. 9—12 (tézy prednášky konanej dňa 5. 10. 1982 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

- Súčasný stav semiotických výskumov. Teze prednášky v JS dne 2. 12. 1981. — Jazykovedné aktuality, 19, 1982, s. 33—34.
- Aktuálne otázky semiotiky. — Zápisník slovenského jazykovedca, 1, 1982, č. 1, s. 2—3 (tézy prednášky konanej dňa 15. 12. 1981 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).
- Sémantické vzťahy pri pomenovaní. — Zápisník slovenského jazykovedca, 1, 1982, č. 4, s. 7—9 (tézy prednášky konanej dňa 9. 6. 1982 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).
- Jazyková situácia v Sovietskom zväze. — Pravda, 7. 10. 1982, s. 5.
- Aká si, spisovná slovenčina? — Nedeľná Pravda, 15, 1982, č. 25, s. 4—5 (spoluúčastník besedy pripravenej J. Šimulčíkovou).
- Jazyk našej publicistiky. O slovenčine v prostriedkoch masovej informácie a propagandy. — Novinár, 34, 1982, č. 3, s. 14—15.
- Tituly a vedecké hodnosti v jazykovej komunikácii. — Vedecké riadenie, 12, 1982, č. 4, s. 31—32.
- Kto preloží vtip? — Smena na nedeľu, 17, (35), 1982, č. 47 (281a), s. 1, 6 (spoluúčastník besedy J. Kamenistého s pracovníkmi Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV o slovenčine).
- Neodborný odborný preklad. [Salton, G.: Prieskumový informačný systém. Prel. M. Bako. Bratislava 1981.] — In: Kultúra slova, 16, 1982, s. 182—184 (posudok jazykovej stránky prekladu).
- Nová kniha o automatizácii knižníc. [Bako, M. — Kimlíčka, Š.: Mechanizácia a automatizácia v knižniciach a informačných strediskách. Bratislava 1981.] — In: Kultúra slova, 16, 1982, s. 57—58 (posudok jazykovej stránky publikácie).
- K analýze jazyka v tlači, rozhlase a televízii. [Jazyk a sféra sprostredkovania v masovej informácii i propagande. Red. D. E. Rozenfal. Moskva 1980.] — In: Otázky žurnalistiky, 25, 1982, č. 2, s. 48—50 (ref.).
- K teórii živého slova. [Lesňák, F.: Umenie živého slova. Bratislava 1980.] — In: Otázky žurnalistiky, 25, 1982, č. 1, s. 46—48 (ref.).
- Čierna, M. — Juríková, M. — Menke, E.: Nemecko-slovenský slovník. Bratislava 1981. — In: Kultúra slova, 16, 1982, s. 315—316 (rec.).
- Rozvoj jazykových vzťahov. [Soták, M.: Kapitoly zo slovensko-ruských jazykových kontaktov. Bratislava 1982.] — In: Pravda, 20. 8. 1982, s. 5 (ref.).
- Pauliny, E.: Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému.) Bratislava 1981. — In: Jazykovedný časopis, 33, 1982, s. 190—193 (rec.).
- Slovo odmäk, jeho štruktúra a význam. — Kultúra slova, 16, 1982, s. 117. — Tamže: Nové slová s predponou disko- (s. 217—218).
- Nové slovo rezist. — Kultúra slova, 16, 1982, s. 58—59. — Tamže: Autá na alkoholický pohon? (s. 95—96).
- Služba rodnému jazyku. — Nedeľná Pravda, 15, 1982, č. 8, s. 7.
- Stavár a stavarina. — Práca, 18. 1. 1982, s. 4. — Tamže: Je slovenčina ťažký jazyk? (10. 5., s. 4). — Atómový a jadrový (19. 7., s. 4). — V škole či na škole? (27. 12., s. 4).
- Robot a robotizácia. — Večerník, 5. 3. 1982, s. 3. — Tamže: Alkoholový či alkoholický (13. 8., s. 3). — O dvojici kontrolór — kontrolér (27. 8., s. 3).
- O slovách s posunutými významami. — Novinár, 36, 1982, č. 7—8, s. 57. — Tamže: Architektonika výpovede (č. 10, s. 31).
- Štefan Peciar sedemdesiatročný. — Jazykovedný časopis, 33, 1982, s. 182—183. — Ďalší autorov rovnomený článok pri tej istej príležitosti: Pravda, 15. 10. 1982, s. 5.
- Na šesťdesiatku prof. Jána Oravca. — Jazykovedný časopis, 33, 1982, s. 183—184.
- Doc. Abel Kráľ päťdesiatročný. — Jazykovedný časopis, 33, 1982, s. 184—185. — Ďalší autorov jubilejný článok pri tej istej príležitosti: Päťdesiat rokov Á. Kráľa. Kultúra slova, 16, 1982, s. 248.
- Za Jozefom Liščkom. — Jazykovedný časopis, 33, 1982, s. 204—205.

- Vývin a teória jazyka.** 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 112 s.
Ref.: 1. Rýzková, A.: Ďalšia užitočná učebnica v rukách vysokoškolských študentov. — *Kultúra slova*, 17, 1983, s. 377—379. — 2. Masár, I.: Premyslený výber poznatkov. Nová učebnica všeobecnej jazykovedy. — *Práca*, 11. 8. 1983, s. 6. — 3. Čadský, V.: Čtenář — Knihovnictví a bibliografie, 36, 1984, s. 89—91. — 4. Ondrejovič, S.: Referativnyj žurnal. Obščestvennye nauki za rubežom. *Jazykoznanije*. 1984, č. 2, s. 21—23. — 5. Vragaš, Š.: *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 30, 1984, s. 208—210.
- Informačná sila slova.** 1. vyd. Bratislava, Slovenský zväz novinárov 1983. 96 s.
- Svetová jazyková situácia — divergentný a konvergentný vývin jazykov.** — *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 29, 1982/83, s. 162—165.
- Predmet a metódy pragmalinguistiky.** — In: *Jazykovedný zborník. 6. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafaríkaneae)* Red. M. Štec. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983, s. 33—37, rus. res. s. 37, angl. res. s. 37—38.
- Teória spisovného jazyka.** — In: *Zborník prednášok z letného kurzu slovenského jazyka a literatúry pre poslucháčov zo zahraničia. Učebné texty II.* Red. B. Švihranová. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983, s. 92—102.
- Stratifikácia a diferenciacia slovenčiny.** — In: *Studia Academica Slovaca. 12. Prednášky XIX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1983, s. 229—238.
- Nový pohľad na terminológiu.** — *Kultúra slova*, 17, 1983, s. 129—133.
- Akademické tituly a vedecké hodnosti.** — *Kultúra slova*, 17, 1983, s. 264—267.
- Žurnalistika ako veda.** — In: Holina, V. a kol.: *Využitie sociológie a psychológie pre výskum tlače, rozhlasu a televízie.* (Zborník zo seminára.) Bratislava, Novinársky študijný ústav 1983, s. 1—11.
- Rétorika a technika hovoreného slova.** — In: *Kapitoly z metodiky stranického vzdelávania.* Red. J. Spousta et al. Bratislava, Dom politickej výchovy pri MV KSS v Bratislave 1983, s. 54—61.
- K pragmatickej štruktúre slovenskej romantickej prózy.** — In: *Ľudovít Kubáni a próza romantizmu.* Materiály z vedeckej konferencie 7. a 8. V. 1982 v Levoči. Red. J. Bolfík. Rimavská Sobota, Gemerská vlastivedná spoločnosť 1983, s. 125—128.
- [Príspevok do diskusie o postavení onomastiky v systéme spoločenských vied.] — *Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV)*, 24, 1983, s. 159—161.
- Február 1948 a rozvoj slovenského jazyka. *Jazykovedný časopis*, 34, 1983, s. 3—5.
- Jazyk ako zložitý dynamický systém. Teze prednášky v JS v Praze dne 5. 5. 1983. — *Jazykovedné aktuality*, 20, 1983, s. 106—107.
- Jazyk ako zložitý systém. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 2, 1983, č. 3, s. 3—5 (tézy prednášky konanej dňa 12. 4. 1983 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).
- Obsah a forma ako organizujúce princípy slovnej zásoby. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 2, 1983, č. 3, s. 8—10 (tézy prednášky konanej dňa 28. 4. 1983 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).
- Metodologické otázky bilingvizmu. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 2, 1983, č. 3, s. 1—3 (tézy prednášky konanej dňa 29. 3. 1983 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).
- Dynamika slovnej zásoby. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 2, 1983, č. 1, s. 1—3 (tézy prednášky konanej 18. 10. 1982 v pobočke SJS pri SAV v Prešove).
- K otázkam pragmalinguistiky. Teze prednášky v JS v Praze dne 2. 6. 1983. — *Jazykovedné aktuality*, 20, 1983, s. 110—111.
- Súčasná sovietska jazykoveda. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 2, 1983, č. 1, s. 18—19 (tézy prednášky konanej 6. 12. 1982 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).
- Dobrý príklad popularizačného štýlu. [Bodnár, J.: *Dedičstvo myšlienok.* Bratislava 1983.] — In: *Kultúra slova*, 17, 1983, s. 379—381 (posudok jazykovej stránky publikácie).

- O všestrannej analýze textu. [Dridze, T. M.: Jazyk i social'naja psichologija. Moskva 1980.] — In: Otázky žurnalistiky, 26, 1983, č. 3, s. 46—48 (ref.).
- Výskum slovnno-obrazovej informácie. [Lišková, Z. — Záchejová, V. — Kačániová, J.: Funkcia jazyka a obrazov ako činiteľ pri utváraní socialistického človeka. 1—2. Bratislava 1981.] — In: Otázky žurnalistiky, 26, 1983, č. 1, s. 45—46 (ref.).
- O slovenčine v prekladoch. [Ferenčík, J.: Kontexty prekladu. Bratislava 1982.] — In: Kultúra slova, 17, 1983, s. 122—124 (rec.).
- Sústrediť sa na niečo a k niečomu. — Kultúra slova, 17, 1983, s. 245. — Tamže: Slovo odpad, v mn. čísle odpady (s. 307—308). — Fondodržiteľ — držiteľ fondov (s. 369—370).
- Tuhý domový odpad. — Kultúra slova, 17, 1983, s. 94. — Tamže: Nové slovo terminál (s. 189). — Tvarovanie a tvárnenie (s. 222). — Akého rodu je slovo lonž? (s. 224).
- Spoločnosť a jazyk. — Práca, 5. 4. 1983, s. 4. — Tamže: Jazyk a spoločnosť (11. 4., s. 4). — Zamestnanec a pracovník (8. 8., s. 4). — Zámysel a úmysel (22. 8., s. 4). — Modely a modelovanie v jazykovede (3. 10., s. 4).
- Zásluhovošť nie je zásluha. — Večerník, 1. 4. 1983, s. 3. — Tamže: Malomeštiak — malomeštiáčisko (15. 7., s. 3). — O slove intravilán (19. 8., s. 3). — Nie je diskretný ako diskretný (9. 9., s. 3). — Prídavné mená atómový a jadrový (18. 11., s. 7). — Dedičnosť — dedivosť (2. 12., s. 3).
- Aby nedošlo k neevidencii plôch. — Novinár, 35, 1983, č. 6, s. 31.
- Deviaty medzinárodný zjazd slavistov. — Správy Slovenskej akadémie vied, 19, 1983, č. 11, s. 16—18 (správa o zjazde konanom v dňoch 6. — 14. 9. 1983 v Kyjeve).
- Za profesorom Eugenom Paulinym (13. 12. 1912 — 19. 5. 1983). — Jazykovedný časopis, 14, 1983, s. 173—174.

1984

- Zložitý systém jazyka a jeho dynamika. — Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 18—26, rus. res. s. 26.
- Systémový prístup v jazykovede. — In: Dubnička, J. a kol.: Dialektika a systémové postupy vo vede. Red. J. Dubnička, Bratislava, Ústav filozofie a sociológie SAV 1984, s. 186—191.
- Antropologizmus N. Chomského. — In: Kolektív: Marxizmus a antropologizmus. Red. L. Holata. Bratislava, Ústav filozofie a sociológie SAV 1984, s. 78—80.
- Kritika postpozitivistických metodológií v jazykovede. — Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 115—119, rus. res. s. 119, angl. res. s. 119—120.
- Na okraj štruktúrnej stratifikácie jazyka F. Kočiša. — Slovenská reč, 49, 1984, s. 162—167.
- Obsah a forma ako organizujúce princípy slovnej zásoby. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1. — 4. marca 1983). Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 13—21 (spoluautori V. Blanár, E. Sekaninová).
- Významové vzťahy v sústave terminov. — In: Slavianskaja lingvističeskaja terminologija. Red. V. M. Rusanovskij. Kyjev, Naukova dumka 1984, s. 38—42, rus. res. s. 43.
- Grécko-latinské elementy v terminológii. — Kultúra slova, 18, 1984, s. 135—137.
- Privative Causative Verbs in Slovak and Slavic. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 7. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1984, s. 111—116.
- Typy jazykových situácií ako základ jazykovej politiky. — Kultúra slova, 18, 1984, s. 97—98.
- Pragmatická štruktúra neumeleckého textu. — In: Štylistické otázky textu. Prešov — Zemplínska šírava 1981. Zborník materiálov. Red. F. Ruščák. Prešov. Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1984, s. 116—124.
- One Page of a Journal. A Semiotic Analysis. — In: Semiotice Unfolding. Proceedings of the Second Congress of the International Association for Semiotic Studies, Vienna, July 1979. Vol. 2. Red. T. Borbé. Berlin — New York — Amsterdam, Mouton 1984, s. 857—863.

- Názvy inštitúcií v slovenčine.** — In: *Studia Academica Slovaca. 13. Prednášky XX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1984, s. 233—241.
- Onomasiologičeskija i onomatologičeskaja struktura pri sopostaviteľnom izučeníi slovoobrazovanija. — In: *Sopostaviteľnoje izučenie slovoobrazovanija slavianskich jazykov. Tezisy meždunarodnogo simpoziuma (dekabr' 1984 g.).* Red. G. P. Neščimenko — Z. M. Volockaja. Moskva, Nauka 1984, s. 22 (tély prednášky).
- Vystuplenije J. Goreckogo. — In: *Slavianskaja lingvističeskaja terminologija.* Red. V. M. Rusanovskij. Kyjev, Naukova dumka 1984, s. 150—151.
- Jazykoveda za mier. — *Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 3—4.*
- Štyridsiate výročie Slovenského národného povstania. — *Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 113—114.*
- Úvodom. — In: Kráľ, Á.: *Pravidlá slovenskej výslovnosti.* Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984, s. 9—10.
- Vzťah pomenovania k objektívnej realite. — *Zápisník slovenského jazykovedca, 3, 1984, č. 2, s. 18—20* (tély prednášky konanej dňa 8. 3. 1984 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).
- Slovná zásoba Jána Hollého. — *Zápisník slovenského jazykovedca, 3, 1984, č. s. 20—22* (tély prednášky konanej dňa 24. 5. 1984 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).
- Norrick, N. R.: *Semiotic Principles in Semantic Theory.* Amsterdam 1981. — In: *Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 83—84* (rec.).
- Pavilionis, R. I.: *Problema smysla. Sovremennyj logiko-filozofičeskij analiz jazyka.* Moskva 1983. — In: *Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 191—192* (rec.).
- Pojmoslovie a terminológia literárnej komunikácie. (Originál/preklad. Interpretáčna terminológia. Red. A. Popovič. Bratislava 1983.) — In: *Kultúra slova, 18, 1984, s. 368—371* (rec.).
- Polská knižka o jazykovej kultúre. [Buttler, D. Kurkowska, H. Satkiewicz, H.: *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności leksykalnej.* Stownicтво rodzime. Warszawa 1982.] — In: *Kultúra slova, 18, 1984, s. 23—25* (rec.).
- Nová nemecká učebnica žurnalistiky. [Stylistik für Journalisten. Lehrbuch. 1. Leipzig 1981.] — In: *Otázky žurnalistiky, 27, 1984, č. 3, s. 54—55* (ref.).
- Vysokozdvížkar — vodič vysokozdvížného vozika. — *Kultúra slova, 18, 1984, s. 21—22.* Tamže: *Intelektuálna technológia* (s. 245—246). — *Skratky titulov profesor a docent* (s. 283—284). — *Slovo vodovod a príbuzné slová* (s. 357—359).
- Postavenie skratiek vojenských hodností pri mene. — *Kultúra slova, 18, 1984, s. 96.* — Tamže: *Čo je panelová diskusia?* (s. 380—381).
- Pracovný, cvičebný, učebný. — *Práca, 24. 9. 1984, s. 5.* — Tamže: *Slová zriadiť a zriaďovať* (1. 10., s. 5). — *Marketing a inžiniering* (29. 10., s. 5).
- Prognóza proti plánu. — *Večerník, 13. 1. 1984, s. 3.* — Tamže: *Plán proti prognóze a čo s tým súvisí* (17. 2., s. 3). — *Čo znamená megatonáž* (23. 3., s. 3). — *Inžiniering* (25. 5., s. 3). — *O čípoch a čípoch* (8. 6., s. 3). — *Mechanická technológia — biotechnológia* (3. 8., s. 3). — *Liniový vedúci* (31. 8., s. 3). — *Pretlak* — jedno alebo dve slová (5. 10., s. 3).
- Tri Slová ku dňu. — *Novinár, 36, 1984, č. 3, s. 29.* — Tamže: *Presila odbornosti* (č. 6., s. 30). — *Nielen, ale aj* (č. 7—8, s. 54). — *Ide o zreteľnú vetnú perspektívu* (č. 11, s. 31).
- IX. medzinárodný zjazd slavistov. — *Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 69—73* (správa o zjazde konanom v dňoch 6. — 14. 9. 1983 v Kyjeve; spoluautor).
- Na päťdesiatku docenta J. Findru. — *Kultúra slova, 18, 1984, s. 91—92.*

1985

- O marxistickú jazykovedu. — Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 97—103, rus. s. 103.
- Kritika postpozitivistických metodológií v jazykovede. — In: K princípom marxistickej jazykovedy. Materiály z konferencie o marxistickej jazykovede (Smolenice 21. — 23. novembra 1983). Red. J. Horecký. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985, s. 191—195.
- O komunikatívnom aspekte jazyka. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 31, 1984/85, s. 289—292.
- Systém verbálneho správania. — Slovo a slovesnosť, 46, 1985, s. 101—108, rus. res. s. 108.
- Zur pragmatischen Struktur des nichtkünstlerischen Texts. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 8. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1985, s. 137—140.
- Slovná zásoba slovenčiny v kontexte cudzích systémov. — In: Slovákistické štúdie. Zborník vybraných prednášok Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 428—432.
- Vývin slovenskej terminológie. — In: Studia Academica Slovaca. 14. Prednášky XXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1985, s. 265—277.
- Charakteristika slovnjej zásoby Jána Hollého. — Slovenská reč, 50, 1985, s. 84—92.
- Charakteristika slovnjej zásoby v preklade Vergiliovej Eneidy. — In: Pamätnica z osláv dvojstého výročia narodenia Jána Hollého. Red. J. Chovan. Martin, Matica slovenská 1985, s. 369—373, angl. res. s. 373, franc. res. s. 373—374.
- Obraz krajiny v diele Jána Hollého. — Kultúra slova, 19, 1985, s. 77—81.
- Terminológia v ekologickom románe. — Kultúra slova, 19, 1985, s. 231—234.
- Pridavné mená typu budovateľský. — Kultúra slova, 19, 1985, s. 295—298.
- K teórii jazykovej kultúry v češtine a slovenčine v tridsiatych rokoch. — In: Slavica Pragensia. 25. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4—5. 1982.) Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1985, s. 39—43.
- Slovenčina v českom románe o oslobodzovacom boji. — Kultúra slova, 19, 1985, s. 108—110.
- Štyridsať rokov rozvoja slovenskej jazykovedy. — Slovenská reč, 50, 1985, s. 129—167 (spoluautori J. Bosák, K. Buzássyová, L. Dvonč, J. Kačala, F. Kočiš, M. Majtán, J. Mistrík, I. Ripka, E. Sekaninová).
- Miesto žurnalistiky v systéme vied. — Otázky žurnalistiky, 28, 1985, č. 4, s. 1—6.
- Nielen mať Mistríka, ale ho aj študovať. — Novinár, 37, 1985, č. 4, s. 29.
- Zložky a dimenzie jazykového znaku. Teze prednášky v JS v Brně dne 16. 10. 1985. — Jazykovédne aktuality, 22, 1985, s. 112—113.
- Zložky a dimenzie jazykového znaku. — Zápisník slovenského jazykovedca, 4, 1985, č. 4, s. 31—33 (tézy prednášky konanej dňa 12. 9. 1985 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).
- Systém verbálneho správania. Teze prednášky v JS v Brně dne 15. 1. 1985. — Jazykovédne aktuality, 22, 1985, s. 62—63.
- Systém verbálneho správania. — Zápisník slovenského jazykovedca, 4, 1985, č. 3, s. 15—16 (tézy prednášky konanej dňa 14. 12. 1985 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).
- Vzťah pomenovania k realite. — Zápisník slovenského jazykovedca, 4, 1985, č. 2, s. 1—3 (tézy prednášky konanej dňa 5. 6. 1984 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre). Oprava: č. 3, s. 44.
- Podnety sovietskej jazykovedy. — Zápisník slovenského jazykovedca, 4, 1985, č. 3, s. 5—7 (tézy prednášky konanej dňa 29. 11. 1984 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).
- Neologizácia v súčasnej slovenčine. — Zápisník slovenského jazykovedca, 4, 1985, č. 4, s. 27—29 (tézy prednášky konanej dňa 28. 6. 1985 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).
- Terminologizácia v súčasnej slovenčine. — Zápisník slovenského jazykovedca, 4, 1985, č. 3, s. 29

- 33 (téma prednášky konanej dňa 26. 2. 1985 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).
- Na štyridsiate výročie oslobodenia Československa. — Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 3–4.
- Bierwisch, M.: Essays in the Physiology of Language. Berlin 1983. — In: Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 178–180 (rec.).
- Žoľ, A. K.: Myšľ, slovo, metafora. Problemy semantiki v filozofskom osvietení. Kyjev 1984. — In: Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 176–178 (rec.).
- Bulharská práca o terminológii. [Manolova, L.: Bálgarska terminologija. Sofija 1984.] — In: Kultúra slova, 19, 1985, s. 366–368 (rec.).
- Kořenský, J.: Konstrukce gramatiky ze sémantické báze. Praha 1984. — In: Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 182–184 (rec.).
- Jazykoveda v infromatických učebniciach. [1. Žibritová, G.: Sociálna komunikácia. Bratislava 1984. — 2. Bako, M.: Informačné selekčné jazyky. 3. Bratislava 1984.] — In: Kultúra slova, 19, 1985, s. 174–177 (rec.).
- Typographia Universitatis Hungaricae. Budae 1777–1847. Publie par P. Király. Budapest. Akadémiai Kiadó 1983. 503 s. — In: Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 83–84 (ref.).
- Pritomnosť. — Kultúra slova, 19, 1985, s. 245–246.
- Polutant. — Kultúra slova, 19, 1985, s. 188–189.
- Svetlovdné vlákna. — Práca, 25. 2. 1985, s. 5. — Tamže: Hľadanie výrazu (8. 7., s. 5).
- Zabezpečenosť literatúrou. — Večerník, 4. 1. 1985, s. 3. — Tamže: Nadnárodné spoločnosti (15. 3., s. 3). — Čo je prepadáč? (21. 6., s. 3). — Kvalita — nekvalita (5. 7., s. 3). — Binárne chemické zbrane (15. 11., s. 3).
- Professeur Jozef Mistrík, docteur ès lettres. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 8. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1985, s. 9–13.

1986

- Slovenský jazyk pre 3.—4. ročník stredných škôl (gymnázii, stredných odborných škôl, stredných odborných učilíš a štúdia popri zamestnaní). 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 168 s. — 2. vyd. 1987 (spoluautorky N. Ihnátková, E. Bajziková).
- Ref.: Kopina, J.: Nové učebnice slovenského jazyka pre stredné školy. — Slovenská reč, 53, 1988, s. 247–250 (aj o publikácii: Ihnátková, N. — Bajziková, E. — Králik, L.: Slovenský jazyk pre 1. — 2. ročník stredných škôl (gymnázii, stredných odborných škôl, stredných odborných učilíš a stredných škôl pre pracujúcich. Bratislava 1984).
- Základy rétoriky. Prednáška z celostátného semináre lektorů z úseku odb. hospodárení ÚRO, SOR, ČOR a KOR. Bratislava, 8. — 10. října 1985. Praha, oddělení propagandy a výchovy ÚRO 1986. 30 s.
- Zložky a dimenzie jazykového znaku. — Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 64–71, rus. res. s. 72.
- Formovanie interakčného systému. — In: Zborník Komunikatívny aspekt vo vyučovaní jazykov na nefilologických vysokých školách. IV. celoštátny seminár jazykových katedier v ČSSR. Virt 3. — 5. júna 1985. Red. Š. Gašpariková et al. Bratislava, Vysoká škola ekonomická v Bratislave 1986, s. 29–33.
- Matematizácia v jazykovede. — In: Dubníčka, J. a kol.: Matematizácia a formalizácia vo vedeckom poznaní. Bratislava, Ústav filozofie a sociológie SAV 1986, s. 174–179.
- Jazyková politika v socialistickej spoločnosti. — In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17. — 19. apríla 1985. Venované XVII. zjazdu KSČ. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 15–24. — Znovu publikované pod rovnakým názvom: Kultúra slova, 20, 1986, s. 65–71.
- Jazyková politika a jazyková kultúra v socialistickej spoločnosti. — Slovenská reč, 57, 1986, s. 135

- 142. — Znovu publikované pod rovnakým názvom: *Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 3—9 (spoluautori F. Kočíš, J. Kačala, K. Buzássyová, J. Bosák).
- Miesto a fungovanie slovenčiny. — In: *Zborník prednášok z letného kurzu slovenského jazyka a literatúry pre poslucháčov zo zahraničia. Učebné texty*. 3. Red. B. Švihranová. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986, s. 31—42.
- Slovná zásoba štúrovskej slovenčiny. — In: *Studia Academica Slovaca*. 15. Prednášky XXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1986, s. 197—203.
- Možnosti výskumu zrozumiteľnosti textov. — In: *Zrozumiteľnosť novinárskych výpovedí ako predpoklad ich účinnosti. (Zborník zo seminára.)* Red. A. Tušer. Bratislava, Novinársky študijný ústav v Bratislave 1986, s. 4—10.
- Neologizmy v súčasnej spisovnej slovenčine. — *Kultúra slova*, 20, 1986, s. 6—13.
- Ešte raz o prepisovaní vlastných mien z gruzičtiny. — *Kultúra slova*, 20, 1986, s. 214—215.
- Na začiatku dvadsiateho ročníka. — *Kultúra slova*, 20, 1986, s. 3—5.
- Kultúra prednesu u lektora. — In: *Základy metodiky stranického vzdelávania*. Red. V. Kačáni — G. Dianiška. Bratislava, Pravda 1986, s. 218—232.
- Konfrontačný výskum slovej zásoby. — In: *Znalosťou cudzích jazykov za mier a pokrok. Zborník z Komenského trienále*. Red. J. Mistrík. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvetu v Bratislave 1986, s. 31—33.
- Možnosti využitia elektroniku v slovenskom jazyku. — *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 33, 1986/87, s. 33—35.
- Ako zvýšiť zrozumiteľnosť novinárskych textov a ako ju skúmať. . — *Otázky žurnalistiky*, 29, 1986, č. 2, s. 43—44 (úvod k diskusii); č. 4, s. 35—36 (záver k diskusii).
- Školiace pracovisko. — *Vedecké riadenie*, 16, 1986, č. 1, príloha Odborná terminológia, 57, Výkladový slovník, s. 43—44.
- Zhrnutie a závery. — In: *Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV* 17. — 19. apríla 1985. Venované XVII. zjazdu KSC. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 348—358 (spoluautori J. Bosák, K. Buzássyová, J. Kačala, F. Kočíš).
- Zložky a dimenzie jazykového znaku. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 5, 1986, č. 1, s. 13—15 (tézy prednášky konanej dňa 12. 11. 1985 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).
- Zložky a dimenzie jazykového znaku. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 5, 1986, č. 2, s. 12—14 (tézy prednášky konanej dňa 19. 12. 1985 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).
- Rečnícky jazykový štýl. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 5, 1986, č. 3, s. 1—3 (tézy prednášky konanej dňa 27. 2. 1986 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).
- Jazyková politika a jazyková kultúra. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 5, 1986, č. 2, s. 10—12 (tézy prednášky konanej dňa 17. 12. 1985 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).
- Analogická nominácia. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 5, 1986, č. 3, s. 18—20 (tézy prednášky konanej dňa 20. 5. 1986 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).
- Nový úvod do terminológie. [Picht, H. — Draskau, J.: *Terminology: An Introduction*. Surrey (England) 1985.] — In: *Kultúra slova*, 20, 1986, s. 370—372 (rec.).
- Ďalšia kniha o informačných selekčných jazykoch. [Palátová, R. — Kovář, B.: *Informačné selekčné jazyky*. 2. Bratislava 1985.] — In: *Kultúra slova*, 20, 1986, s. 88—91 (posudok jazykovej stránky publikácie).
- Dressler, W. U.: *Morphology. The Dynamics of Derivation*. Ann Arbor 1985. — In: *Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 191—192 (rec.).

- Těšitelová, M. a kol.: Kvantitatívny charakteristiky súčasnej češtiny. Praha 1985. — In: Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 92—93 (rec.).
- Moderná kniha o modernej slovenčine. [Mistrík, J.: Moderná slovenčina. Bratislava 1984.] — In: Otázky žurnalistiky, 29, 1986, č. 1, s. 44—45 (ref.).
- Vaňko, J.: Interpretácia jazyka umeleckej prózy. Nitra 1985. — In: Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 98—100 (rec.).
- Množné číslo slov prax a syntax. — Kultúra slova, 20, 1986, s. 282—283. — Tamže: Selektívny výber (s. 367—368).
- Lúpáreň. — Kultúra slova, 20, 1986, s. 255—256.
- Môže byť nákladná autodoprava nákladnejšia? — Práca, 14. 4. 1986, s. 5. — Tamže: Význam prídavných mien vrcholný a vrcholový (23. 6., s. 5). — Poriadok v neporiadku (28. 7., s. 7). — Elektronika — elektronizácia (15. 9., s. 5). — Báza dát — banka dát (3. 11., s. 5).
- Recirkulácia a recyklácia. — Večerník, 28. 3. 1986, s. 3. — Tamže: Čo znamená anglické slovo soft (23. 5., s. 3). — Tribún a tribúnista (4. 7., s. 3). — Banka dát (24. 10., s. 3). — Nový význam slova dialkár (12. 12., s. 3).
- Tretia podmienka. — Novinár, 86, 38, 1986, č. 3, s. 26. — Tamže: Úskalía zhustenosti textu (č. 6, s. 27). — Miesto príslovky vo vete (č. 12, s. 19).
- Génové inžinierstvo. — Vesmír, 65, 1986, s. 56.
- Adjektíva na -génový, -génny a -genický. — Vesmír, 65, 1987, s. 656.
- Gamaglobulín, ale gama astronómia. — Vesmír, 65, 1986, s. 475.
- Profesor Jozef Ružička sedemdesiatročný. — Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 89—90. — Ďalší autorov článok pri tej istej príležitosti: Na sedemdesiatku člena korešpondenta SAV Jozefa Ružičku. — Správy Slovenskej akadémie vied, 22, 1986, č. 1, s. 69—71.
- Jozef Mistrík — 65 rokov. — Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 90—91.
- Na šesťdesiatku Ladislava Dvonča. — Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 188—189.
- Za profesorom Viliamom Schwanzerom (8. 10. 1913 — 3. 11. 1985). — Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 111—112.
- Za profesorom Jánom Oravcom (1. 6. 1923— 1. 5. 1986.). — Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 203—204.

1987

- Dva typy jazykového znaku. — In: Znak, systém, proces. (K problémom marxistickej semiotiky.) Red. N. Krausová. Bratislava, Veda 1987, s. 27—32, rus. res. s. 33, nem. res. s. 34.
- Sovietska teória jazyka a jazykovedy. — Jazykovedný časopis, 38, 1987, s. 109—116, rus. a angl. res. s. 116.
- Výskum komunikačných procesov. — Jazykovedný časopis, 38, 1987, s. 47—51, rus. res. s. 51.
- Vzťah jazyka a jazykového spoločenstva v etnických a plánových jazykoch. — In: Problémy interlingvistiky. Zborník materiálov z interlingvistického seminára (Vysoké Tatry 20. — 22. mája 1987). Red. S. Košecký. Bratislava, Slovenský esperantský zväz a Český esperantský svaz v spolupráci s Jazykovedným ústavom L. Štúra SAV 1987, s. 65—69, esperantské res. s. 70.
- Systém konceptualizátorov. — Slovenská reč, 52, 1987, s. 207—214, nem. res. s. 214.
- Analogická nominácia. — Kultúra slova, 21, 1987, s. 129—137.
- Neologizačné procesy v súčasnej spisovnej slovenčine. — In: Studia Academica Slovaca. 16. Prednášky XXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1987, s. 139—149.
- Charakteristika ekologickej terminológie. — In: Sborník Pedagogičeskogo fakulteta v Nitre. Serija rusistiki. 4. Red. M. Rohal et al. Nitra, Pedagogická fakulta v Nitre 1987, s. 60—64, fr. res. s. 65.
- On the Nature of Grammatical Categories. — In: Explizite Beschreibung der Sprache und automati-

sche Textbearbeitung. 14. Probleme und Perspektive der Satz- und Textforschung. Red. E. Hajičová — J. Povejšil — P. Sgall. Praha, Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy 1987, s. 9—13.

Obsah, forma a funkcia syntagmy. — Slovenská reč, 52, 1987, s. 362—366.

Štruktúra dramatického textu Štepkovho Jáánošiiika. — Kultúra slova, 21, 1987, s. 74—77. — Znovu publikované pod rovnakým názvom: In: Bulletin č. 7 — tematický bulletin Radošinského naivného divadla na tému Jazyk a reč RND. Red. M. Benkovič. Bratislava, Park kultúry a oddychu v Bratislave 1987, s. 11—14.

Jazykovaja politika v Slovaikii. — In: Razvitije jazykovej žizni stran socialističeskogo sdružestva. 1. Red. J. Petr — J. D. Dešeriev. Praha, Academia 1987, s. 197—200.

Význam rétoriky v propagandistickej práci. — Kultúra slova, 21, 1987, s. 33—39.

Úlohy a ciele medzinárodných lingvistických kongresov. — Slovenská reč, 52, 1987, s. 195—198.

Ako dobre prednášať. — Slovo propagandistu a agitátora. 1987, č. 3, s. 35.

Vnútropolitický komentár. — In: Vnútropolitický komentár. (Zborník zo seminára.) Bratislava, Novinársky študijný ústav 1987, s. 23—33.

Súčasný stav jazykovedy vo svete. — Zápisník slovenského jazykovedca, 6, 1987, č. 4, s. 12—14 (tézy prednášky konanej dňa 30. 10. 1987 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Košiciach).

Veta ako znak. — Zápisník slovenského jazykovedca, 6, 1987, č. 3, s. 16—17 (tézy prednášky konanej dňa 11. 6. 1987 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Gramatické kategórie. — Zápisník slovenského jazykovedca, 6, 1987, č. 1, s. 12—14 (tézy prednášky konanej dňa 11. 12. 1986 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

Ein System von Konzeptualisatoren für künstliche Intelligenz. — In: Abstracts der Sektionvorträge und Rundtischgespräche. XIV. Internationaler Linguistenkongress. Berlin, 10.—15. August 1987. Organisiert unter der Schirmherrschaft des CIPL. Herausgeberkomitee, Berlin, Mai, 1987 (paralelné angl. znenie). s. 165.

O jazyku v hrách S. Štepku. — Kultúra slova, 21, 1987, s. 65 (predhovor k súboru článkov o jazyku v hrách S. Štepku). — Znovu publikované pod rovnakým názvom: In: Bulletin č. 7 — tematický bulletin Radošinského naivného divadla na tému Jazyk a reč RND. Red. M. Benkovič. Bratislava, Park kultúry a oddychu v Bratislave 1987, s. 2.

Černík, V.: Systém kategórií dialektického materializmu. Bratislava 1986. — In: Jazykovedný časopis, 38, 1987, s. 190—191 (rec.).

Súborná štylistika slovenčiny. [Mistriek, J.: Štylistika. Bratislava 1985.] — In: Otázky žurnalistiky, 30, 1987, č. 1, s. 53—54 (ref.).

Práca o televíznej žurnalistike. [Preisigke, K.: O špecifike socialistickej televíznej žurnalistiky. Prel. M. Fundárková. Bratislava 1985.] — In: Otázky žurnalistiky, 30, 1987, č. 3, s. 50—52 (rec.).

O slove a predpone video. — Kultúra slova, 21, 1987, s. 21—22. — Tamže: Znalostné inžinierstvo, znalostný inžinier (s. 176—177). — Slovesá zapamätať niečo a načítať niečo (s. 246—248).

O slovese zapamätať. — Práca, 16. 3. 1987, s. 7. — Tamže: Viacslovné názvy odborností (22. 6., s. 5). — Podnik — znečisťovateľ (30. 11., s. 5).

Slová geofond a genofond. — Večerník, 13. 3. 1987, s. 3. — Tamže: Participatívne riadenie (8. 5., s. 3). — Koordinačná chémia (7. 8., s. 3). — Rybné či rybárske hospodárstvo (21. 8., s. 3). — Podnikanie — podnikavosť (2. 10., s. 3).

Glasnosť = verejnosť. — Novinár, 39, 1987, č. 2, s. 21. — Tamže: Prihlásili sa ich pomôcť riešiť (č. 7, s. 23).

O prídavných menách diskretny a digitálny. — Vesmír, 66, 1987, s. 115.

Kauzativne slovesá. — Vesmír, 66, 1987, s. 176.

Slová s predponou de-/dez-. — Vesmír, 66, 1987, s. 296.

- Pridavné mená na -ostný. — *Vesmír*, 66, 1987, s. 536.
- Transgéne či transgénové organizmy. — *Vesmír*, 66, 1987, s. 616.
- Metodológia a metodika. — *Vesmír*, 66, 1987, s. 707.
- Na šesťdesiatku prof. Rudolfa Krajčoviča. — *Jazykovedný časopis*, 38, 1987, s. 172–173.
- Na päťdesiatku Jána Kačalu. — *Kultúra slova*, 21, 1987, s. 119–121. — Ďalší autorov článok pri tej istej príležitosti: Riaditeľ Ján Kačala päťdesiatročný. — *Správy Slovenskej akadémie vied*, 23, 1987, č. 4, s. 59–61.
- Slovenčina naša každodenná. Anketa pri príležitosti 200. výročia od uzákonenia bernolákovčiny, prvého slovenského spisovného jazyka. Pripravila V. Kunovská. — *Slovensko*, 11, 1987, č. 8, s. 19. (spoluúčastník ankety).

1988

- Slovenčina v našom živote. I. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 128 s.**
Ref.: Ichnátková, N.: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 35, 1988/89, s. 221–222.
- Dynamickosť a dynamika v jazyku.** — In: *Studia Academica Slovaca. 17. Prednášky XXIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1988, s. 189–199.
- Dynamičnosť i dynamika v movi.** — *Movoznavstvo*, 1988, č. 6, s. 7–10.
- O teorii literaturnogo jazyka.** Prel. L. N. Smirnov. — In: *Novoje v zarubežnoj lingvistike. 20. Teorija literaturnogo jazyka v rabotach učonych ČSSR*. Red. N. A. Kondrašov. Moskva, Progress 1988, s. 212–219.
- Stratifikácia národného jazyka ako dôsledok dynamických procesov.** — In: *Dynamika súčasnej češtiny z hľadiska lingvistické teorie a školské praxe*. Red. R. Brabcová — F. Štícha. Praha, Univerzita Karlova 1988, s. 15–18, angl. res. s. 19.
- Obsah, forma a funkcia vety ako jazykového znaku.** — *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 120–127, rus. a angl. res. s. 128.
- Argumentačný text.** — *Kultúra slova*, 22, 1988, s. 65–71.
- Obsahová štruktúra argumentačného textu.** — *Kultúra slova*, 22, 1988, s. 203–208.
- Formová štruktúra argumentačného textu.** — *Kultúra slova*, 22, 1988, s. 225–231.
- Hranice a pôsobnosť spisovnej slovenčiny.** — *Slovenská reč*, 53, 1988, s. 158–163.
- Slovenčina v období od r. 1918.** — *Kultúra slova*, 22, 1988, s. 289–294.
- O názvoch geriatría — pediatria a ich paralelách v pedagogike.** — *Kultúra slova*, 22, 1988, s. 249–250.
- Regionalizmus v slovenskej jazykovede.** — In: *Región v národnej kultúre. Zborník prác z IX. konferencie o literárnom vzdelaní v Dolnom Kubíne 1987*. Red. P. Liba et al. Dolný Kubín, Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava 1988, s. 197–203.
- XIV. medzinárodný lingvistický kongres v Berlíne.** — *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 165–173, rus. a angl. res. s. 173.
- O okresávaní Grékov a (ne)kultúrnosti jazykovedcov.** — *Romboid*, 23, 1988, č. 2, s. 42–45.
- K problémom novinárskeho tvorivého procesu.** — *Otázky žurnalistiky*, 31, 1988, č. 2, s. 43–45.
- Význam rétoriky v propagandistickej práci.** — In: *Metodické minimum propagandistu*. Red. G. Diaňiška — O. Halmiová. Bratislava, Dom politickej výchovy Mestského výboru KSS v Bratislave 1988, s. 52–67.
- Štyridsiate výročie Februára.** — *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 3–4.
- Dynamické procesy v jazyku.** — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 7, 1988, č. 2, s. 12–13 (tézy prednášky konanej dňa 1. 3. 1988 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).
- Marxistická filozofia jazyka.** — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 7, 1988, č. 1, s. 14–16 (tézy prednášky konanej dňa 3. 12. 1987 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

- Obsah a forma v syntaxi. — Zázpisník slovenského jazykovedca, 7, 1988, č. 2, s. 10—12 (tézy prednášky konanej dňa 23. 2. 1988 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).
- Čínsky zborník o terminologických problémoch. [Natural Sciences Terms and Terminology, 1985, č. 1, 2; 1986, č. 1—2; 1987, č. 1, 2.] — In: Kultúra slova, 22, 1988, s. 372—373 (ref.).
- Reprezentačná kniha o liečivých rastlinách. [Volák, J. — Stodola, J. — Severa, F.: Veľká kniha liečivých rastlín. Bratislava 1987.] — In: Kultúra slova, 22, 1988, s. 218—219 (ref.).
- Peščakova, M. M. — Klymenková, N. F. — Jarunová, G. M. — Karpilovská, E. A.: Lexyčna semantika v systemi „ľudyna — mašina“. Kyjiv 1986. — In: Jazykovedný časopis, 39, 1988, s. 99—101 (ref.).
- Krátky slovník SAV. [Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala — M. Pisárčiková. Bratislava 1987.] — In: Otázky žurnalistiky, 31, 1988, č. 2, s. 52—53 (rec.).
- Memoárová knižka o profesorovi Stanislavovi. [Stanislav, I.: Život v slove. Rozprávanie o profesorovi Jánovi Stanislavovi. Bratislava 1987.] — In: Kultúra slova, 22, 1988, s. 83—85 (rec.).
- Čo je „drobné“ na drobnej prevádzkární? — In: Pisárčiková, M. a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 10—11. — Tamže: Čo je bugina? (s. 20). — Je potrebné slovo zámysel, keď máme úmysel? (s. 37). — Aký je rozdiel medzi náročným človekom a náročnou úlohou? (s. 37). — Aký je rozdiel medzi simulantom a simulátorom? (s. 37—38). — Čím sa líši mnohohlasová hudba od mnohohlasného spevu? (s. 38). — Aký je rozdiel medzi slovami odpad a odpadky? (s. 38). — Je zamestnanie vždy aj povolanie? (s. 62). — Aký je rozdiel medzi predpoveďou a prognózou? (s. 62). — Možno niečo namietat proti spojeniu zostať v dlhu? (s. 75—76). — Je lepšie, keď problémy „poriešime“, alebo keď ich vyriešime? (s. 89). — Do moderných domácností kupujeme miešič cesta alebo hnetáč cesta? (s. 89—90). — Sú slová postojovosť, nákladovosť iba móde? (s. 94). — Potrebujeme sloveso vybilancovať? (s. 94). — Čo je chýbanka? (s. 95). — Čo znamená nápis Vyťažovacie miesto pred niektorými obcami? (s. 95). — Čo znamená časť eko- v slovách ekoaktuality a ekotyp? (s. 138). — Kto robí manikúru: manikúrka či manikérka? (s. 138—139). — Ako píšeme slová sprej/ spray, sprejovať/sprayovať? (s. 205). — S čím súvisí slovo polyekran? (s. 213). — Čo znamená slovo mikroprocesor a ako vzniklo? (s. 213—214). — Znamená stredisková obec toľko čo spádová? (s. 226). — Čo je merné palivo? (s. 227). — Kedy sa tešíme zo svojho zdravia a kedy svojmu zdraviu? (s. 231—232). — Môžeme hovoriť o najoptimálnejších podmienkach, hoci sme sa učili latinčinu? (s. 242). — Patria slovesá typu náborovať, pripomienkovať do spisovného jazyka? (s. 254).
- Formát a formátovanie. — Kultúra slova, 22, 1988, s. 56—57. — Tamže: Muzejný či múzejný? (s. 183—185). — Tamže: Vývin, vývinový, vývoj, vývojový (s. 212—214).
- Tematizácia — tematizovať. — Kultúra slova, 22, 1988, s. 128. — Tamže: Miesto slova pojazd v slovnej zásobe (s. 190). — Okrajová situácia? (s. 382—383).
- Akupunktúra a akupresúra. — Vesmír, 67, 1988, s. 356.
- O slovách s predponou super- a supra-. — Vesmír, 67, 1988, s. 416.
- Super a supra. — Večerník, 7. 1. 1988, s. 3. — Tamže: Vývinové tendencie — vývojové pracovisko (4. 3., s. 3). — Samofinancovanie — samoorganizácia (15. 4., s. 3). — Čiarový kód (22. 4., s. 3). — Solárny senník (1. 7., s. 3). — Elektronická opona (8. 7., s. 3). — Obehová základňa (5. 8., s. 3). — Geostacionárna družica (26. 8., s. 3). — Čo je durumka? (16. 9., s. 3). — Neformáli (18. 11., a. 3). — Ozónová diera (2. 12., s. 3).
- Na osemdesiatku profesora Ľudovíta Nováka. — Slavica Slovaca, 23, 1988, s. 296—297.
- Životný medzník Františka Kočiša. — Kultúra slova, 22, 1988, s. 281—282 (k 60. narodeninám).
- Životné jubileum Kláry Buzássyovej. — Kultúra slova, 22, 1988, s. 369 (k 50. narodeninám).

Prekladateľská činnosť

- Nedobity, W.: *Konceptológia — náuka o pojmoch.* — *Kultúra slova*, 19, 1985, s. 139—143.
Dressler, W. U. — Moosmüllerová, S.: *Štandard, subštandard a diasystém národného jazyka v Rakúsku.* — *Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 166—171.
Felber, H.: *Všeobecná teória terminológie.* — *Kultúra slova*, 20, 1986, s. 129—135.

Redakčná činnosť

- Fachsprache*, 2, 1980 — 5, 1983 (člen red. rady).
Jazykovedné aktuality, 17, 1980 — 25, 1988 (člen red. rady).
Jazykovedný časopis, 31, 1980 — 39, 1988 (hlavný redaktor).
Kultúra slova, 14, 1980 — 22, 1988 (člen red. rady).
Otázky žurnalistiky, 23, 1980 — 24, 1981 (predseda red. rady), 25, 1982 — 31, 1988 (člen red. rady).
Těšitelová, M.: *Využití statistických metod v gramatice.* Praha, Academia 1980 (vedecký redaktor).
Vedecké riadenie, 10, 1980 — 18, 1988 (člen red. rady).
Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, 33, 1980 — 41, 1988 (člen medzinárodného vedeckého zboru).
Prague Studies in Mathematical Linguistics. 7. Prague, Academia 1981 (vedecký redaktor s M. Těšitelovou a J. Machkom).
Coling 82. Proceedings of the Ninth International Conference on Computational Linguistics. Prague, July 5—10 1982. Amsterdam — New York — Oxford 1982, North Holland Publishing Company (editor).
Dorotjaková, V. — Fifiková, E. — Filkusová, M. — Laciok, M. — Masárová, M. — Petrufová, M. — Šefránková, M. — Španková, H.: *Veľký slovensko-ruský slovník*. 2. L — O. (Paralelný rus. názov.) Bratislava, Veda 1982 (člen vedeckej redakcie).
Československá slavistika 1983. Lingvistika, historie. Praha, Academia 1983 (vedecký redaktor).
Poštolková, B.: *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny.* Praha, Academia 1984 (vedecký redaktor).
K princípom marxistickej jazykovedy. Materiály z konferencie o marxistickej jazykovede (Smolenice 21. — 23. novembra 1983). Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985 (vedecký redaktor).
Reader in Czech Sociolinguistics. Praha, Academia 1986 (vedecký redaktor).
Sabršula, J.: *Vedecká mluvnice francouzštiny.* Praha, Academia 1986 (vedecký redaktor).
Sgall, P. — Hajičková, E. — Panevová, J.: *The Meaning of the Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects.* Praha, Academia 1986 (vedecký redaktor).

Zostavil L. Dvonč

MIKO, F.: *ASPEKTY LITERÁRNEHO TEXTU.* Nitra, Ústav jazykovej a literárnej komunikácie Pedagogickej fakulty 1989. 206 s.

Zdá sa, že po rokoch intenzívneho výskumu literárneho textu sa F. Miko vracia k svojmu východisku — k jazykovede. Pravda, nie je to návrat úplný, resp. neznamená to odvrät od literárnej vedy. Vracia sa však zámerne, aby tak svoju teóriu textu doplnil o nevyhnutnú jazykovú zložku. Pri tomto návrate sa odchyľuje od svojej pôvodnej orientácie na jazyk a štýl a hlavnú pozornosť upiera na reč, nepopierajúc, prirodzene, saussurovskú dichotómiu jazyk — reč. Jazyk však v tejto práci chápe ako schopnosť hovoriť, ktorú človek získal osvojovaním pravidiel cestou rečovej praxe (s. 11).

V tomto zmysle by však mal hovoriť nie o **jazyku** — langue, ale o **langage**. Podľa F. Mika takto chápaný jazyk je v dvojici jazyk — reč riadiacim faktorom, je internalizovaným predpokladom reči. Treba však pripomenúť, že schopnosť hovoriť neznamená len používať pravidlá, ako to formuluje F. Miko, ale aj pomenúvať veci v danom jazykovom spoločenstve ustálenými menami. Na komunikáciu nepoužívame len pravidlá, len kód, ale sú potrebné aj jednotky, s ktorými tieto pravidlá operujú.

Sotva možno teda súhlasiť s Mikovou tézou, že „jazykoveda skúma reč, čo vyvodzuje z jej pozorovania, sú poznatky o reči. Jej výskumným objektom je reč. Jazykoveda je teóriou reči“ (s. 11—12). Podľa našej mienky pozorovanie reči je prvou, empirickou fázou pri skúmaní jazyka. Na skúsenostiach získaných empiricky treba budovať aj predstavu o jazyku ako systéme (langue), a to nielen o systéme operačných pravidiel, ale aj o systéme prvkov, o systéme slovnej zásoby. Táto zložka sa akosi vymyká z Mikovho chápania reči i jazyka. Aj keď vychádza z problematiky vety, hovorí len veľmi všeobecne o jej prozodickom, gramatickom a lexikálnom príslušenstve (s. 12). **Sám riadiaci faktor** pri komunikácii nie je jazyk ako celok, ale iba jedna z jeho zložiek, akási operačná jednotka, ktorá „riadi“ nielen stavbu výpovedí či viet, ale aj výber pomenovacích jednotiek a ich gramatické stvrnenie podľa požiadaviek komunikácie.

Vo vymedzení reči sa u F. Miku ohlasuje generativistické chápanie jazyka, lebo reč definuje ako neukončenú množinu konkrétnych komunikačných útvarov, pričom pod týmto útvarom rozumie rečové prejavy v ústnej podobe a texty v písanej podobe. Prekvapuje takéto rozlišovanie ústnej a písanej podoby reči. Treba však súhlasiť s myšlienkou, že špecifickosť textu nemožno vyvodzovať z vety a že primárnym faktom je text, nadradený vete (s. 13). Len sa tu nastoľuje otázka, či by sa nemal používať termín/pojem výpoveď ako primárny jazykový znak za istú situáciu, lebo ako hovorí F. Miko, „text sa referenčne vzťahuje na istý vymedzený úsek skutočnosti“. Podľa našej mienky práve referenčný vzťah je typický znakový vzťah. Pravda, potom by bolo treba znova premyslieť vzťahy text — veta, text — rečový prejav a výpoveď — veta.

Ak sa vychádza z rečového prejavu alebo textu ako východiskového javu, treba vysvetliť prechod k vete. F. Miko tu vhodne využíva poznatok, že veta je vlastne reprezentantom témy, resp. faktu. Ako vysvetlenie používa pojem informácia, chápaný ako výber udalostí, jedna z alternatív entropie daného systému. Predpokladá, že v danej situácii sú dva základné prvky, systém a udalosť v tomto systéme, a potom v užšom zmysle informácia sa rovná udalosti či výberu udalosti (s. 15). **Binárny vzáok systém — udalosť** je podľa F. Mika zakladajúcim prvkom vetnej štruktúry a „predznamenáva tradičné rozopnutie vety na podmet a prísudok (subjekt — predikát)“. Pracovne však F. Miko tieto dva prvky označuje ako faktor a faktum (s. 15).

Ako hovorí F. Miko na s. 18, sloveso sa pripína na substantívum, teda substantívum, „najvyšší rang slova“, je to „najslovitejšie slovo“. Preto potom na označenie systému sa používa substantívum a na označenie udalosti sloveso. Toto riešenie však pokladáme za značné zjednodušenie, lebo k istému systému síce patria veci a javy, ale nesporne jestvuje aj systém procesov a stavov. To znamená, že systém by bolo možné označiť aj slovesom a udalosť by potom bola vykonávateľ alebo nositeľ deja. Alebo je tu možný aj ďalší výklad: systém označený substantívom je vlastne sám systém tohto substantíva so všetkými významami, významovými odtienkami a spájatelnosťami a pri realizácii vzťahu sa vyberá konkrétny význam.

Je prirodzené, že pri takomto tematickom či informatickom chápaní vety sa možno obísť bez takých tradičných pojmov, ako je systém a najmä vetný člen. Ale treba povedať, že nie vždy možno stotožniť vetný člen a slovný druh (s ktorým chce pri analýze vety vystačiť F. Miko): prívlastok síce býva často vyjadrený prídavným menom, ale nie vždy: koľko je len nezhodných prívlastkov. Ani objekt sa nedá vyvodíť zo slovesa, teda na slovnodruhovej úrovni, lebo objektom môže byť aj veta. Nie je teda ani také celkom zrejmé, že slovné druhy dostatočne poukazujú na postavenie slov vo vetnej štruktúre a vo funkcii, ktorá z toho vyplýva (s. 17). Veď substantívum funguje aj v podmete aj v predmete, aj v príslovkovom určení, ba aj v prívlastku. A na druhej strane sa vychádza nie

priamo zo slovných druhov, ale zo slovnodruhového významu, za ktorý F. Miko pokladá vlastnosť pri adjektive, objekt pri substantive, dej pri slovese a okolnosť pri príslovke a podstatnom mene.

Ako vidieť z ďalších výkladov, najmä však z algoritmu na rozpis vetnej štruktúry, nejde ani tak o slovné druhy ako o gramatické kategórie, ktoré sa na konkrétne slovné druhy viažu. Alebo by bolo možné namiesto slovných druhov hovoriť o takých jazykových kategóriách, ako je substančnosť, procesualnosť, kvalitatívnosť a kvantitatívnosť. F. Miko zavádza tieto kategórie do svojho algoritmu ako episémy, ktoré sa realizujú ako sémy. Napr. Faktor sa rozkladá na episému faktor a Systém vecí, pričom episéma faktor sa realizuje ako séma nominatívu, resp. aj plurálu, episéma faktum sa realizuje ako séma slovesnej osoby, episéma objekt ako séma intencie deja a táto ďalej ako séma intencionálnych pádov.

Treba poznamenať, že v staršej verzii tohto algoritmu (Jazykovedný časopis, 37, 1986) sa pracuje s pojmom index, ktorý sa priamo prepisuje na príslušnú gramatickú kategóriu a ešte skôr v knihe o generatívnej štruktúre slovenskej vety (The generative structure of the Slovak sentence, 1972) sa používa symbol *obj*, *subj* — za objektovosť, subjektovosť a pod.

Už aj zbežný pohľad na Mikov algoritmus ukazuje, že naozaj možno pri analýze vety pracovať bez pojmu vetný člen, ba netreba používať ani pojem syntagma v tradičnom zmysle. V skutočnosti tu však istá syntagmatika je. Pravidlom Systém vecí → Systém vecí (Systém vlastnosti) sa predsa označuje atributívna determinatívna syntagma, pravidlom Komplex deja → Dej (Komplex objektu) sa zase označuje objektová determinatívna syntagma.

Zmyslom Mikovho úsilia však nie je podať návrh na novú teóriu gramatiky, a tak sa pripojiť k radu návrhov, ktoré sa už vyskytujú najmä u pokračovateľov teórie M. Chomského. Len ako príklad možno uviesť lexikálno-funkčnú gramatiku J. Bresnanovej. Z teoretickej dvojdomosti autora vyplýva, že F. Miko chce načrtnúť „zložitejšiu, hlbšie podloženú predstavu o reči a jej zástoži a možnostiach v literárnej tvorbe“ (s. 29). No akokoľvek sympatické je jeho úsilie klásť základy bioniky vety (ak bionika odhaľuje princípy živých systémov a ich uplatnenie v praxi), nemôžeme sa ubrániť dojmu, že samej literárnej tvorbe takýto algoritmus nepomôže. Už aj preto nie, že ide o algoritmus na analýzu vety, nie na jej syntézu. A okrem toho, ak už bionika, tak potom nielen bionika vety, ale bionika celého jazyka. Napokon sám autor uvádza, že z 23 možností podať informáciu o narodení dvojčiat ani jedna nie je celkom v zhode s navrhnutým modelom či algoritmom (s. 31).

Je to tak preto, vysvetľuje F. Miko v ďalších úvahách, že v takto chápanej vete ide len o rovinnu vyjadrenia, ale nesmie jej chýbať aj výpovedná rovina, v ktorej už hrá úlohu aj podávateľ a príjemca informácie, ba aj okolné vety. Ale tým vlastne F. Miko popiera svoj názor, že veta a jej rozpustenie na faktor a faktum je zakladajúcim prvkom komunikácie, a stavia novú tézu, že túto zakladajúcu funkciu má výpovedný rozmer. A tak sa aj pre reč postuluje dvojité funkčné rozpustenie: na jednej strane je rozmer výpovedný, operatívny, komunikatívny, na druhej strane rozmer ikonický, vyjadrovací, zobrazovací (s. 33). Z teórie vety sa sem prenáša vlastne dvojitosť.

Tieto dva rozmery sú pre F. Miku základnými, opornými bodmi aj pre formovanie algoritmu na utváranie štruktúry textu. Veľmi súhlasíme s mienkou F. Miku, že istú orientačnú sieť musí mať človek aj v svojom vedomí, kde funguje ako riadiaca inštancia. Pravda, my by sme ju kládli do špeciálneho jazykového vedomia ako istú axiologickú zložku. Podobne ako pri úvahách o vete aj tu F. Miko predpokladá základné rozčesnutie na operatívnu a ikonickú zložku. Treba však pripomenúť, že ďalšia špecifikácia tohto systému výrazových kategórií už nemá podobu algoritmu, ale zobrazuje sa vždy (teda vo viacerých doterajších verziách) ako sieť vzťahov. Je to aj prirodzené, lebo rozhodne nejde o postupné formovanie textu radením jednotlivých výrazových kategórií, ale o hodnotenie textu, časti textu alebo jednotlivých výrazov. Táto axiologická jednotka teda neriadi formovanie výpovedí; túto funkciu má podľa našej mienky operačná jednotka v jazykovom vedomí predstavujúcom interiorizovaný systém verbálneho správania.

Možnože nie všetky teórie F. Miku sa overia v jazykovednej teórii a nemusia ani zvíťaziť v pestrej

palette teórií, ktoré sa hojne objavujú v teoretickej jazykovede. Ale v každom prípade návrat alebo skôr ďalší exkurz F. Mika do jazykovedy znamená prínos aspoň v týchto bodoch: v nastolení problematiky novej analýzy vety i diskusie o základných pojmoch tejto analýzy, v osvetlení funkcie a miesta výrazových kategórií v jazykovom vedomí a zároveň aj nastolenie problematiky jazykového vedomia aj s konkrétnym vlastným prínosom.

J. Horecký

KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA. Red. J. Kačala — M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987. 592 s.

Rozhodujúcim ukazovateľom kvality lexikografického diela je to, ako slúži svojmu účelu, ako spĺňa požiadavky používateľov v rozmanitých oblastiach spoločenskej praxe. Používatelia slovenského jazyka už viac ako dva roky preverujú funkčnosť *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (KSSJ), ktorý spracoval dvanásťčlenný autorský kolektív (J. Doruľa, J. Kačala, M. Marsinová, I. Masár, Š. Michalus, Š. Peciar, M. Pisárčiková, M. Považaj, V. Slivková, E. Smiešková, E. Tibeniská, M. Urbančok) pod vedením J. Kačalu a M. Pisárčikovej. Hodnotiace postoje používateľov tohto slovníka sa diferencujú v závislosti od toho, do akej miery si uvedomujú zameranosť, cieľ a tým aj možnosti (informačný potenciál) výkladového slovníka jednozväzkového typu, t. j. od toho, do akej miery sú si vedomí rozdielu medzi výkladovými slovníkmi „stručného“ (krátkeho, jednozväzkového), stredného a veľkého typu. V mnohých publikovaných aj nezverejnených súdoch sa prejavuje neuvedomované (niekedy aj uvedomované) úsilie používateľov o „povyšenie“ KSSJ na úroveň stredného, resp. až veľkého typu slovníka, v dôsledku čoho sa ich požiadavky na rozsah informácií dostávajú do rozporu s ohraničenosťou informačného rozsahu krátkeho slovníka (rozpor medzi názorom „čo by malo byť v slovníku“ a tým, čo tam môže byť). Informačná „frustrovanosť“ istých používateľov KSSJ vyplýva teda z mylnej predstavy o funkciách výkladového slovníka toho typu, ktorý KSSJ reprezentuje. V úvode našej recenzie vyzdvihujeme skúsenosť, že KSSJ veľmi dobre plní funkcie, ktoré sú vlastné výkladovému slovníku príslušného typu. Ide o slovník, ktorý sa zaraďuje medzi reprezentatívne normatívne diela slovenskej jazykovedy a ktorý dosahuje úroveň zahraničných slovníkov tejto kategórie.

KSSJ vznikol na podklade kartotékového spracovania slovnej zásoby slovenčiny z obdobia posledných 40 rokov a zhodnotenia výsledkov súčasnej lexikológie a lexikografickej teórie, ako aj skúseností domácich a zahraničných lexikografických kolektívov. V slovníku sa prejavuje vyváženosť lexikografickej skúsenosti, praxe a jazykovednej teórie. KSSJ má pevnú premyslenú koncepciu, ktorá je výsledkom solídnej, cielavedomej teoretickej prípravy. Odráža sa v ňom súčasný stav jazykovedného poznania slovnej zásoby vo všeobecnosti a lexiky súčasnej slovenčiny zvlášť, ako aj súčasný štandard lexikografickej aplikácie lingvistických poznatkov. Zreteľným prejavom závislosti slovníkového spracovania lexiky od úrovne jej lingvistického poznania je fakt, že vo výkladových slovníkoch jednotlivé stránky slovnej zásoby nie sú spracované s rovnakou presnosťou. Je prirodzené, že aj v KSSJ sú najuspokojivejšie spracované tie aspekty lexiky, ktoré lingvistická teória najlepšie osvetlila (napr. s údajmi o pôvode slov sa stretávame sporadicky, pretože niet opory v systematickom sledovaní tohto javu v slovenčine). Na druhej strane si však treba pripomenúť dobre známy fakt, že povaha lexikálnych jednotiek, ich vlastností a vzťahov „vzdoruje“ úsiliu o ich presný, jednoznačný opis, čo sa nemôže neprejavovať v ich slovníkovom spracovaní. Táto skutočnosť tvorí pozadie odlišnosti náhľadov na isté slovníkové údaje, je zdrojom názorovej nejednotnosti na otázku ako napr. či to alebo ono slovo patrí do jadra slovnej zásoby, či zvolený štylistický kvalifikátor je primeraný, či v istých prípadoch ide o polysémiu alebo homonymiu, či výklad významu istých slov je vyhovujúci a pod. Ide o otázky sociolingvistickej povahy aj otázky, ktoré sú doménou systematickej

lingvistiky. Pri celkovom pohľade na KSSJ môžeme zdôrazniť, že sa v ňom vo všeobecnosti riešia otázky tohto druhu v súlade s úrovňou súčasného jazykovedného poznania a podľa celkove prijateľnej predstavy o jazykovom vedomí nositeľa slovenského jazyka. Diskusie o jednotlivostiach, napr. o tom, či isté slová by mali byť zachytené v slovníku (a naopak), sú plodné len vtedy, ak sú názory podložené objektívnym poznáním. V KSSJ sa zrači úsilie autorov o maximálne obmedzenie subjektívnosti pri posudzovaní rozličných stránok jednotlivých lexikálnych jednotiek.

Kľúčovou úlohou výkladového slovníka je explikácia lexikálneho významu. V KSSJ sa používa jú osvedčené, štandardné typy výkladov, pričom sa rešpektuje zásada korelácie medzi typom výkladu a typom lexikálnej jednotky. Najdôležitejším typom výkladu je opis, t. j. explicitné vyjadrenie komponentovej štruktúry lexikálneho významu. Autori KSSJ celkove úspešne riešia otázku vzťahu medzi opisom komponentovej stavby významu a praktickou požiadavkou na stručnosť, jednoduchosť a všeobecnú zrozumiteľnosť výkladu. Je známe, na aké ťažkosti naráža lexikograf pri opise denotatív (najmä v krátkom slovníku, ktorý vyžaduje optimálnu redukciu informácií). Z hľadiska používateľa slovníka je dôležité to, či ide o denotatívum z jeho aktívnej alebo pasívnej slovnej zásoby (platí to, pravda, aj o ostatných typoch slov). Ak ide o jednotku z aktívnej časti lexiky, výklad typu *hruška* = „ovocný strom“ je prijateľný, hoci sa pri ňom úplne nerešpektuje proklamovaná zásada, že pomocou opisu sa má identifikovať denotát, resp. pojem. V prípade jednotiek z pasívnej časti slovnej zásoby však nevyhovuje taký opis, ktorým sa poukazuje len na denotačnú oblasť, napr. *agáva* = „cudzokrajná, okrasná rastlina“ (oproti tomu napr. význam slova *céder* sa opisuje informatívnejšie ako „stredomorský ihličnatý strom s priesvitnou korunou“). Ak porovnáme opis významu „agáva“ napr. s opisom významu „stôl“, ktorý znie „kus nábytku pozostávajúci z dosky pripevnenej vodorovne na nohách alebo podstavci“, vidíme nevhodný pomer informačnej nasýtenosti opisu z hľadiska bežného používateľa slovníka. Zdá sa, že uvážené uplatňovanie ostenzívnej definície (obraz, náčrt) je najvhodnejším riešením tejto problematiky, a dá sa len odporúčať, aby v budúcnosti aj v našom výkladovom slovníku tento typ definície našiel svoje miesto (pravda, ak niet technických prekážok). V súvisi s nadhodenou problematikou sa dá všeobecne konštatovať, že KSSJ upozorňuje na citlivosť lexikografického riešenia otázky proporcie medzi informačným objemom opisu a miestom lexikálnej jednotky v slovnej zásobe nositeľa jazyka.

Na teoreticky zdôvodnenej koncepcii a premyslenej metóde určovania rozsahu a povahy informácií sa zakladá spracovanie odborných termínov v KSSJ. Vychádza sa z toho, že na rozdiel od nefilologických slovníkov objektom opisu výkladového slovníka je jazykový význam termínu (nie vedecký pojem), ktorý sa má opísať na poznávacej rovine zodpovedajúcej celospoločenskej komunikácii, teda v súvzťažnosti s významami slov bežného jazyka. Uplatňuje sa metóda parafrázovania, pomocou ktorej sa rieši otázka vzťahu medzi jazykovým významom termínu a príslušným odborným pojmom: parafráza poukazuje na súvislosť termínu so slovami bežného jazyka a súčasne zachováva obsahové súvislosti s odborným pojmom. Je len prirodzené, že používatelia slovníka sa uspokojujú s takýmto opisom v závislosti od odborného vzdelania (odborník má tendenciu hodnotiť parafrázu ako nepresný, povrchný, nickedy až zdeformovaný výklad). Funkcia a možnosti výkladového slovníka tohto typu však vyžadujú redukciu a transformáciu komponentov odborného pojmu do sémantického útvaru, ktorý je všeobecne prijateľný, lebo reprezentuje pojem len na povrchovej rovine. V mnohých prípadoch sa môže len odkazovať na denotačnú, resp. pojmovú oblasť (napr. *integrál* = „jeden zo základných pojmov matematickej analýzy“), čiže používateľ slovníka dostáva informáciu na úrovni denotačnej oblasti (oblasti, na ktorú sa vzťahuje predmet hovoru).

Vyhnaná koncepcia výkladu lexikálnych významov v KSSJ je podopretá systémovým prístupom k slovnej zásobe, čo sa výrazne prejavuje v uplatňovaní metódy vnútrojazykového porovnávania. Ide o mimoriadne náročnú metódu, ktorej prejavom je izomorfný opis významov z čiastkových systémov lexikálnosémantickkej sústavy. Náročnosť tejto metódy spočíva jednak v tom, že lexikálne jednotky nie sú prvkami ideálnych čiastkových systémov, a jednak v rozmanitosti ich vzťahov, ako aj v rozsahu lexikálnosémantického systému. Výsledkom jej použitia je, že sa slovná zásoba

prezentuje v jej vnútornej jednote, teda ako istý celok. Pravda, vnútrojazyková konfrontácia, ktorou sa odhaľujú izomorfné štruktúry, sa dá využiť nielen v prospech jednotného opisu príbuzných lexikálnych významov, ale aj na jednotné zachytenie iných súbežných javov; porov. napr. odlišnú pozíciu a hodnotenie prvkov „zlatá“, „strieborná“, „bronzová“, „medaila“ vo významovej štruktúre hesiel *zlato*, *striebro*, *bronz*: pri hesle *zlato* vystupuje ako významový odtienok s kvalifikátorom publ. slang., pri hesle *striebro* má tiež status odtienku, ale kvalifikátor šport. slang., a pri hesle *bronz* sa mu pripisuje status samostatného (tretieho) významu a má kvalifikátor šport. slang. KSSJ dobre dokumentuje lexikografickú užitočnosť metódy vnútrojazykového porovnávania a súčasne podnecuje k hľadaniu možností jej uplatnenia pri zachytávaní rozmanitých súvislostí medzi javmi lexiky.

Ontologickú aj gnozeologickú neurčitost istého jazykového javu, ktorá, prirodzene, ovplyvňuje aj určitost jeho lexikografického opisu, v oblasti lexikálnej sémantiky azda najvýraznejšie ilustruje významný odtienok. Prácu slovenského lexikografa vo vzťahu k tomuto javu sťažuje aj skutočnosť, že chýba lexikologický rozbor rozsiahlejšieho materiálu zo súčasnej slovenčiny, pomocou ktorého by sa v našom lingvistickom prostredí vyhranilo isté teoretické uchopenie tohto javu. V časti o základných zásadách spracovania KSSJ sa preto len konštatuje, že sa podáva opis zreteľných významových odtienkov (bez explicitného určenia; lexikálny význam sa explicitne určuje), ktorý sa pridružuje (po bodkočiarkke) k opisu základného významu. Niekoľko príkladov zo slovníka naznačí problematiku, ktorá z toho vyplýva: *kresba* = i. (umel.) kreslenie; obraz takto zhotovený — *malba* = 1. maľovanie; 2. maľovaný obraz; *anatómia* = veda o stavbe a skladbe organizmov; stavba a skladba organizmov — *gramatika* = 1. súbor zákonitostí a pravidiel platných pre morfológiu a syntax; stavba jazyka; 2. vedný odbor zaoberajúci sa gramatickou stavbou jazyka — *frazológia* = 1. lingv. súbor frazeologických jednotiek; 2. lingv. vedný odbor, ktorý ich skúma; *diamant* = 1. najtvrdší nerast používaný v čírom stave ako vzácny drahokam; umelo vyrobený sa používa na opracovanie tvrdých látok — *filigrán* = strieborné alebo drahé drôtky; drobné umelecké predmety z nich — *striebro* = 1. beľavý lesklý kujný drahý kov, chem. prvok zn. Ag; 2. výrobky z neho. KSSJ poukazuje na potrebu hlbšej analýzy tejto otázky, a to z empirického aj teoretického hľadiska. Treba dodať, že sa aj v tejto oblasti vcelku dodržiava zásada paralelnosti opisu pravidelných významových odtienkov (napr. názov inštitúcie a príslušnej budovy, odborník v istom jazyku a učiteľ alebo poslucháč tohto jazyka a pod.; pravda, aj tieto prípady treba zahrnúť do hlbšieho skúmania významového odtienku).

Náročnou lexikografickou úlohou je spracovanie polysémie. KSSJ podáva spoľahlivý obraz o polysémických lexémach z jadra slovnej zásoby slovenčiny a vo všeobecnosti sa úspešne vyrovnáva so známymi ťažkosťami pri ich opise. V slovníku sa uplatňuje priebežné číslovanie významov (aj vtedy, keď slová majú dva alebo viacej základných významov). Autorský kolektív je si však dobre vedomý toho, že sa dá uvažovať o takom číslovaní významov, ktorým by sa formálne sprehľadnila semémová štruktúra polysémických jednotiek, čiže by sa aj formálne prejavili rozdiely medzi reťazovou, radiálnou a reťazovo-radiálnou polysémiou, resp. odlišili by sa derivované významy od tých, ktoré sú výsledkom iných (nederivovaných) procesov. V súvisi s posudzovaním otázky pri istých lexémach, či ide o jeden význam alebo o jeho rozštiepenie na dva významy, chceme upozorniť na prípady s alternáciou (výklad obsahuje spojku *alebo*). Máme na mysli otázku, či skutočne v každom prípade ide o jeden význam; porov. *afektovať* = „hovoriť alebo správať sa strojené“ (tu je zrejme, že ide o jeden význam); *burič* = „kto sa búri proti spoločenským poriadkom, autorite a pod. alebo poburuje iných, rebelant, vzbúrenec, povstalec“ (tieto synonymá sa vzťahujú na prvú časť výkladu, druhej časti zodpovedá synonymum *poburovať*, čiže ide o 2 významy); *viacjazyčný* = 2. „preložený alebo umožňujúci preklad do viacerých jazykov“ (jeden význam?). Aj táto otázka si vyžaduje osobitný lexikologický rozbor.

Autorský kolektív KSSJ vyriešil s vysokou náročnosťou problematiku normatívneho a štýlového hodnotenia lexikálnych prostriedkov. Pri istých výrazoch sa subjektívne hodnotenie používateľa slovníka nemusí stotožňovať so slovníkovým hodnotením, čo je prirodzené, lebo hranice medzi

hodnotami sú veľmi plynulé. Treba však vyzdvihnúť, že hodnotenie v slovníku sa opiera o vyhranenú koncepciu s jasným teoretickým poznaním. Výrazným obohatením výkladového slovníka v oblasti hodnotenia je zavedenie kvalifikátora subštandardnosti. Ukazuje sa, že tento kvalifikátor vhodne zasahuje do členenia nespisovnej lexiky a dobre vymedzuje tú zónu nespisovných výrazov, ktorá hrá dôležitú úlohu v bežnom hovorenom jazyku a ktorá je jedným z prejavov neustáleho pohybu v lexike súčasnej slovenčiny.

Osobitné ocenenie si zasluhuje fakt, že KSSJ poskytuje informácie o dynamike vo formálnej aj sémantickej oblasti lexikálnych jednotiek. Dôsledne sa uvádzajú variantné podoby alebo prejavy dynamiky, zachytávajú sa dôležité neologizmy aj neosémantizmy. KSSJ je tak zdrojom poučenia o **synchronných zmenách** v lexike súčasnej slovenčiny. Dynamika jazyka je, prirodzene, **nepretržitý proces** a vo vzťahu k nej každý slovník rýchlo zastaráva. Prístup k spracovaniu synchronných zmien v KSSJ je dobrým modelom pre budúce lexikografické uchopovanie javov synchronnej dynamiky.

V našej recenzii sme sa nedotkli osobitne všetkých stránok slovníka, napr. otázky hniezdovania, gramatickej charakteristiky slov, homonymie, frazeológie a exemplifikácie, ale vo vzťahu k nim môžeme paušálne konštatovať, že **ich spracovanie dosahuje vysoký štandard**. Pri celkovom hodnotiacom pohľade sa nám KSSJ javí ako moderné lexikografické dielo, ktoré je porovnateľné so zahraničnými slovníkmi podobného typu. Pravda, niet slovníka, ktorý by sa nedal v jednotlivostiach **zdokonaľovať**, dopĺňať o informácie a spresňovať ich, a to sa týka aj KSSJ. Podstatné však je, že **používatelia slovenského jazyka dostali do rúk normatívne dielo**, ktoré dobre vyhovuje potrebám spoločenskej praxe, lebo zodpovedá tým požiadavkám používateľov, ktoré môže a má splniť výkladový slovník jednozväzkového typu. Ak konštatujeme, že týmto slovníkom sa vyplnila citlivá medzera medzi kodifikačnými dielami v slovenskom jazykovom prostredí, chceme zvýrazniť aj to, že ide o dielo, ktoré je cenným vkladom do súboru predpokladov na vytvorenie projektu rozsiahlejšieho typu slovníka. Kým sa taký slovník zrodí, KSSJ bude širokému okruhu používateľov slúžiť ako spoľahlivá normatívna príručka.

J. Dolník

ONDREJOVIČ, S.: *MEDZI SLOVESOM A VETOU*. Jazykovedné štúdie. [23]. Bratislava, Veda 1989. 128 s.

Hoci zahraničná jazykovedná literatúra o konverzii (lexikálnej, lexikálno-sémantickej aj gramatickej) je veľmi bohatá, v slovenskej jazykovede sa tomuto javu nevenovala osobitná pozornosť, ktorá by bola zameraná na jeho komplexný opis. Túto medzeru v opise súčasnej spisovnej slovenčiny vyplňajú výskumy S. Ondrejoviča, ktorých výsledky sú zhrnuté v recenzovanej monografii. Otázka konverzie je **pri opise jazyka závažná**, lebo sa dotýka lexikálnej aj gramatickej roviny jazyka a má bezprostredný vzťah k objasňovaniu problematiky jazykového uchopovania skutočnosti. **Hneď** v úvode sa žiada konštatovať, že monografia S. Ondrejoviča je úspešnou sondou do tejto zložitej problematiky. (Poznámka k termínu konverzia: vzhľadom na jeho tautonymickosť by sa azda dala uplatňovať dvojica termínov, a to konverzia na označenie príslušného slovotvorného javu a konverzivnosť na označenie konvertovateľného vzťahu, takže by sa popri konverzívach hovorilo o konverzivnosti vzťahu, konverzívnych slovesách a pod.)

Problematiku konverzie autor včleňuje do výskumného rámca vymedzeného syntaktickou a sémantickou stránkou slovesa a inšpiratívne sa zapája do diskusie o centrálnych otázkach sémantiky a gramatiky predikátu (dominantnosť predikátu vo vete, sémantické roly, závislostný vzťah prísudku a podmetu vo svetle teórie dominantnosti predikátu). Prijíma semiologickú koncepciu predikátu a vety a adaptujúc sémantický trojuholník pri zobrazovaní týchto jednotiek ako znaku dostáva schéma s prvkami situácia — hĺbková (sémantická) štruktúra — povrchová (syntak-

tická) štruktúra. V súvisi s týmto znakom vyzdvihuje tézu o subjektívnej podmienenosti odrazu, ako aj jeho jazykového stvárnenia a o relatívnej „slobode“ jazyka vo vzťahu k odrážanej skutočnosti. Konverzné výrazy patria k prostriedkom, prostredníctvom ktorých sa táto „sloboda“ prejavuje. Ondrejovičove myšlienky podnecujú k všeobecnojazykovedným úvahám o gnozeologickej potencii jazyka, resp. k filozofickým úvahám o vzťahu objektívnej reality a jazykového vedomia. Zdá sa, že autorova predstava je blízka ku koncepcii interného modelu, ktorú rozpracúva napr. M. Bierwisch. Interný model je tou oblasťou, na ktorú sa jazykové výrazy vzťahujú, tou entitou, o ktorej hovoríme (je extenzionálnou oblasťou jazykových výrazov), a ako mentálna štruktúra je výsledkom perceptívne získaných údajov o svete, spracovania konceptuálnych, najmä jazykovo sprostredkovaných informácií, ako aj myšlienkových operácií. Tento model premietame na objektívnu skutočnosť a prostredníctvom neho nadobúda pre nás svet istú štruktúru. Táto interpretácia vzťahu jazyka a objektívnej reality vyžaduje, prirodzene, filozofickú analýzu a zhodnotenie (vedie k obnove analýzy vzťahu medzi materialistickým a subjektívnym idealistickým výkladom vedomia). Takýto myšlienkový rámec sa ukazuje ako vhodná základňa rozvíjania autorových ideí.

Pri určovaní pojmu konverzie S. Ondrejovič vychádza z tézy o denotačnej totožnosti výrazov ako základnom predpoklade konverzného vzťahu a výpočtom podmienok, ktorým musia vyhovovať výrazy vo vzťahu lexikálno-syntaktickej konverzie, prispieva k spresneniu tohto pojmu. S prísnu logickou dôslednosťou vyvodzuje určujúce vlastnosti konverzie z bežného empirického poznatku, že sémantické rozdiely medzi konverziami sa dotýkajú opačných perspektív jazykového uchopovania istej situácie. Jeho výklad o konverzii prenikavo osvetľuje tento sémantický vzťah a poskytuje presvedčivú explikáciu tohto zložitého pojmu.

Konverzíva sa analyzuje z hľadiska ich včlenenosti do systémových lexikálno-sémantických vzťahov, najmä vo vzťahu k synonymii, ale aj vo vzťahu so syntaktickými procesmi spojenými so zdôrazňovaním istých zložiek výpovede a diskurzu. Rozbor materiálu a úvahy autora podnecujú k diskusií zameranej na hlbšie objasnenie týchto vzťahov. Konverziu vo vzťahu k antonymii, synonymii a homonymii znázorňuje ako štvornásobný prieknik tried. Podľa nášho názoru pri porovnávaní konverzie a antonymie treba brať do úvahy, že kým logickým podkladom antonymie sú komplementárne pojmy, ktoré sa vzájomne predpokladajú a súčasne vylučujú, konverzíva sa zakladá na pojmoch, ktoré sa vzájomne predpokladajú, ale nevylučujú, čo je následkom toho, že v konverzívoch sa odráža tá istá situácia z opačných hľadísk. Protiklad (základ antonymie) a opak (základ konverzie) sú príbuzné, ale nie zhodné vzťahy. Z tohto hľadiska nemôžeme hovoriť o slovesách typu *kupovať* a *predávať* ako o antonymnom páre (opačného názoru je S. Ondrejovič). Páry slovík tohto typu sú v antonymnom vzťahu, keď označujú opačné činnosti toho istého agensa (*vyhrávať* — *prehrávať*: X nevyhráva nad Y-om, ale naopak, X prehráva s Y-om; porov. *veľký* — *malý*: X nie je malý, ale naopak, X je veľký; tento test sa zakladá na logickej explikácii antonymného vzťahu). Čo sa týka vzťahu konverzie a synonymie, z lexikálno-sémantického hľadiska (teda v súvisi s lexikálnymi konverziami) by sme hovorili o konverznej synonymii ako o osobitnom prípade denotačnej synonymie (resp. o zvláštnom druhu kvázisynonymie) a v tom zmysle by sme spolu s autorom monografie tvrdili, že „všetky konverzné výrazy sú synonymnými výrazmi“ (s. 48). Analýza materiálu v monografii však ukazuje značnú zložitú vzťahu konverzie a synonymie.

Cenné je, že monografia obsahuje bohatý materiál, ktorým sa znázorňujú prostriedky spisovnej slovenčiny na uchopenie rozličných situácií v protichodných perspektívach. Z hľadiska empirického poznávania súčasnej slovenčiny je osobitne významná kapitola o základných typoch konverzívo. Autor najprv oddeľuje dvojmiestne konverzívo od trojmiestnych, pri ktorých vymedzuje typy permutácií, a potom v rámci týchto tried konverzné výrazy zaraďuje do sémantických skupín. Napokon prehľadne znázorňuje, ako sa jednotlivé konverzné typy v slovenčine morfológicky stvárnajú a ktoré syntakticko-sémantické funkcie sú pri týchto typoch prítomné. Zhromaždený a utriedený materiál je potenciálnou empirickou základňou ďalšieho skúmania konverzie v jej rozmanitých súvislostiach.

Komplikovanej teoretickej otázky sa S. Ondrejovič dotýka v kapitole o aktívno-pasívnych vzťahoch a konverzii. Staví sa na stanovisko, podľa ktorého slovesný rod je špeciálny prípad konverzie. To značí, že aktívne a (úplné, t.j. s vyjadreným agensom) pasívne konštrukcie sa považujú za rovnoznačné, lebo pasívum je len spôsob gramatickej tematizácie objektu deja a súčasne odsunutím podmetového účastníka v aktívnej konštrukcii do úzadia. Názorovú konfrontáciu s domácou literatúrou uzatvára tvrdením, že zmena gramatickej aktívnej perspektívy na neaktívnu nevyvoláva zmenu sémantickej perspektívy. Obsah obidvoch konštrukcií je zhodný, vzťah medzi substantiami, ako aj ich vzťah k deju sa nemení, mení sa iba perspektíva podania príslušnej situácie, teda rozdiel medzi nimi je pragmaticko-komunikačný (autor vyjadruje tento rozdiel formuláciou, že ide o zmenu uhla pohľadu). V pozadí tejto koncepcie je predpoklad o jestvovaní hypervety, resp. hyperlexémy v hĺbkovej rovine ako invariantných jednotiek ich povrchových realizácií. Je zrejme, že tento invariant je logickej povahy a vyznačuje sa „bezperspektívnosťou“ (mohli by sme ho zachytiť logickými prostriedkami). Z neho sú odvodené aktívne aj pasívne vety (tento predpoklad sa vzťahuje na všetky konverzné výrazy), čiže pasívne vety nie sú sekundárne vo vzťahu k aktívnym. Diskusiu vyvoláva vzťah medzi logickou a sémantickou štruktúrou, v ktorej sa odráža — usudzujúc z výsledku — ontologická štruktúra označovanej situácie (v obidvoch štruktúrach má činiteľ, agens aktívny vzťah k deju). Z hľadiska jednoty opisu (aktívnych a pasívnych viet v rámci konverzie) je zrejme výhodné predpokladať spomínaný invariant, avšak pri zdôvodňovaní tohto predpokladu z hľadiska jazykového vedomia sa nastojuje otázka jeho psychologickéj oprávnenosti (dalo by sa tu siahnuť po výsledkoch psycholingvistických výskumov). Pri ďalšom objasňovaní tohto problému treba brať do úvahy aj myšlienky prototypovej sémantiky.

Záverčné dve kapitoly monografie sú venované problematike symetrických predikátov a sloviac dandi et accipiendi z hľadiska konverzie. Vysokú poznávaciu hodnotu má rozbor „dávaní“ a „dostávania“, pri ktorom pomocou metódy komponentovej analýzy sa načrtáva sémantický obraz tohto čiastkového systému slovnej zásoby (výsledok analýzy sa prezentuje v prehľadnej tabuľke). Získané poznatky sú výsledkom prikladného uplatnenia klasifikačnej analýzy späť s dôkladným skúmaním sledovaných javov.

Monografia S. Ondrejoviča dopĺňa opis súčasnej spisovnej slovenčiny, prináša sústavu poznatkov o tej jej stránke, ktorá nebola doposiaľ stredobodom bádateľského záujmu, a súčasne prispieva aj k hlbšiemu objasneniu všeobecnolingvistického pojmu konverzie. Empirický výskum je v nej podložený spoľahlivými teoretickými východiskami, ktoré autor získal z konfrontácie vlastného teoretického uvažovania so zahraničnou aj domácou odbornou literatúrou. Okrem sústavy poznatkov o konverzii v súčasnej slovenčine čitateľ v nej nájde explicitne aj implicitne prítomné myšlienky, ktoré podnecujú jednak k poznávaniu nových súvislostí v stavbe slovenského jazyka a jednak k rozvíjaniu teórie konverzie vo všeobecnolingvistických dimenziách. Súhrne povedané, kniha S. Ondrejoviča je citeľným obohatením slovenskej jazykovednej literatúry.

J. Dolník

SPRACHE IN MENSCH UND COMPUTER. KOGNITIVE UND NEURONALE SPRACHVERARBEITUNG. Red. Schnelle, H. — Rickheit, G. Opladen, Westdeutscher Verlag 1988. 190 s.

Názov tohto súboru štúdií — *Jazyk v človeku a počítači* — sa síce v podtitule konkretizuje ako kognitívne a neuronálne spracovanie jazyka, ale jeho plný zmysel vyplýva z tézy (s. 141), že jazyk sa realizuje v hlavách a na hlavách hovoriacich a počúvajúcich, ako aj vo zvukových a mechanicko-optických a elektronických znakoch (Markierungen) v médiách spostredkujúcich prenos medzi hlavami. Treba osobitne zdôrazniť, že sa tu nehovori o tom, kde jazyk jestvuje (teda napr. v hlave),

ale ako sa realizuje. Lebo podľa mienky vydavateľov tohto zborníka práve táto realizácia jazyka, inými slovami konkrétne výpovede sú a majú byť predmetom jazykovedného výskumu.

Zrejme sa tu nadväzuje na Chomského tézu, že jazyk je množina viet, i na generativistickú prax skúmať len gramatické vlastnosti výpovedí. Zároveň sa však nadväzuje aj na kritiku generativistickej teórie, najmä na konkrétne námietky, že N. Chomsky berie do úvahy ideálneho hovoriaceho/počúvajúceho, kým v skutočnosti treba vychádzať z rozličných procesov pri používaní jazyka, nezanedbávať rozličné situácie a presnejšie vymedziť jazykovú kompetenciu (s. 11). V tomto zmysle treba pri skúmaní jazyka, resp. jazykových výpovedí vo väčšej miere využívať novšie metódy.

V recenzovanom zborníku sa predstavujú tri takéto novšie metódy: lexikálno-funkčná gramatika, procedurálna metóda a procesuálna metóda.

Základné myšlienky lexikálno-funkčnej gramatiky, ktorú vypracovala Joan Bresnanová s R. Kaplanom, predkladajú Ch. Rohrer a Christoph Schwarze (*Eine Grammatiktheorie für die prozedurale Linguistik: Die Lexikalisch-Funktionale Grammatik: LFG*, s. 9—63). Ukazujú, že formalizmus LFG je vlastne vyšší programovací jazyk, ktorým možno opísať fragmenty prirodzeného jazyka (s. 9) a zobrazíť jazykovú znalosť (*Sprachwissen*) i procesy týkajúce sa tejto znalosti na počítači. Teória má meno odvodené z faktu, že je založená na lexikálom chápaní syntaxe. V skutočnosti však nejde o konkrétne členy slovnej zásoby, ale o opis jazyka bez pomoci transformácií, len na základe toho, že pre každý jazykový výraz sa udáva konštituentová štruktúra a v nej sa špecifikujú gramatické funkcie (t. j. subjekt, priamy objekt, nepriamy objekt, komplement a *adjunkt*, ďalej aj lexikálne predikáty a gramatické kategórie; s. 71).

Procedurálnu lingvistiku, presnejšie procedurálnu jazykovú analýzu charakterizuje D. Metzling (*Prozedurale Sprachanalyse*, s. 65—79). Postuluje tri roviny: fyzikálno-inžiniersku, psychologicko-komputačnú a lingvistickú (nadväzujúc na S. Soamesa), pričom na každej rovine sú rozdielne objekty, procesy i štruktúry. Na prvej rovine ide o fyzikálne a biologické teórie, na druhej o kognitívne a sociálne teórie a na tretej o lingvistické teórie (a tie sú štruktúrne, procedurálne a procesuálne).

Pri procedurálnom skúmaní rozlišuje D. Metzling tri základné typy: 1. vzťah štruktúry a procesu; 2. empirickú rekonštrukciu jazykového spracovania (*processing*); 3. modelovanie spracovania počítačom (s. 68—69). Podľa zásad analýzy na týchto troch stupňoch rozlišuje aj tri typy systémov, resp. tri spôsoby rekonštruovania systémov. Pri racionálnom konštruovaní vzniká systém vyhovujúci konkrétnemu komunikátorovi, pri procedurálnom postupe je systém aspoň sčasti izomorfný s postupmi spracovania informácií a riešenia problémov, pri procesuálnom konštruovaní je systém aspoň sčasti izomorfný s neurologickými štruktúrami a procesmi.

Princípy procesuálnej lingvistiky predstavuje H. Schnelle (*Ansätze zur prozessualen Linguistik*, s. 137—190). Na rozdiel od abstraktno-štrukturálnej lingvistiky, ktorá skúma dobre spracovaný systém vzdeleného človeka, procesuálna lingvistika sa usiluje o takú štruktúrnú analýzu, ktorá je konkrétne interpretovateľná a empiricky odôvodniteľná (s. 139). Pritom však predsa musí pracovať s idealizovanými formami správania a idealizovanými procesnými štruktúrami. Úplnú analýzu treba robiť na všetkých úrovniach, t. j. na úrovni hovoriaceho/počúvajúceho, na úrovni jazykových procesov i jazykových jednotiek. Osobitné miesto zaujímajú globálne moduly u hovoriacich: sú to periférne systémy zvukovej stavby, jazykové systémy morfológické, syntaktické a lexikologické, ale aj systémy obsahujúce prvky myslenia, plánovania, spomínania a tvorenia textu. Ako vidieť, do procesuálnej lingvistiky sa zahrnujú aj viaceré neязыkové prvky.

Hlavným nástrojom procesuálnej lingvistiky sú posúvacie registre a toky údajov. Vychádza sa tu z predstavy, že jazykové údaje prúdia pred používateľom jazyka podobne ako vyrábané predmety na bežiacom páse. Podobne ako tieto predmety aj jazykové údaje sa spracúvajú súčasne na viacerých pracovných miestach, kde sa podľa potreby posúvajú pomocou posúvacích registrov. Tento proces sa dá pohodlne simulovať na počítači, vhodným technickým prostriedkom tu sú

pracovné hárky (word sheets, Arbeitsbogen), do ktorých sa zapisujú potrebné údaje a postupne sa spracúvajú. V štúdií H. Schnelleho sa uvádza značný počet konkrétnych príkladov.

Základnou myšlienkou celého zborníka, ktorá zjednocuje spomenuté teoretické štúdie, ale aj ďalšie kazuistické štúdie (o hľadani cesty v cudzom meste, o plánovaní cesty), je idea konekcionalizmu, totiž téza, že výkon celku sa realizuje vzájomným pôsobením veľkého počtu prvkov, z ktorých každý uskutočňuje len jednoduché funkčné závislosti (s. 5). Táto téza platí pre činnosť organizmov (pre nervové procesy v človeku), ako aj pre činnosť mechanizmov (pre neuroidné procesy: logické, spínacie siete a pod.). Prekvapuje však, že sa tu ani len slovom nespomínajú základné myšlienky synergetiky, ktorá je práve náukou o kooperácii, vzájomnej spolupráci prvkov.

Je sympatické, že sa pri výklade nových teórií vychádza aj z myšlienok starších autorov. Tak sa tu hovorí o nástrojovej definícii jazyka, ktorej korene siahajú až k Platónovej idei organonu, ale pripomína sa aj Herderova koncepcia, podľa ktorej jazyk je dar, ale aj schopnosť človeka ako zložka jeho genetickej konštitúcie. Pravda, využitie týchto myšlienok v konkrétnych analýzach, resp. pri návrhoch na spracovanie výrazov či výpovedí je pomerne malé. H. Schnelle dokonca upozorňuje na Leibnizove predstavy o monádach ako najmenších jednotkách a jeho základné pojmy (perceptio a appetitio) interpretuje ako reprezentáciu a systém pravidiel. Zdá sa však, že obmedzovať perceptiones — reprezentácie len na prvky jestvujúce v konkrétnych výpovediach, nie je celkom vhodné. Leibnizovu dichotómiu možno, podľa našej mienky, oveľa plodnejšie interpretovať ako pomenovania, mená a pravidlá na ich spájanie pri tvorení výpovedí.

Treba totiž aj vo všeobecnosti povedať, že aj lexikálnofunkčná teória, aj procedurálna a processuálna lingvistika venujú pozornosť len gramatickej stránke výpovedi, neberú dostatočne do úvahy nominačnú, pomenovacia zložku jazykového systému, najviac ak upozorňujú na kategoriálne stvárnenie pomenovaní, na to, aké gramatické kategórie sa používajú na jazykové stvárňovanie jazykových znakov. Inými slovami: obmedzujú sa na analýzu toho, čo možno označiť ako interakčný podsystem systému jazykového správania, trochu pozornosti venujú aj konceptuálnemu podsystemu, ale vôbec zanedbávajú vlastný jazykový podsystem. Hoci práve v tomto jazykovom podsysteme hlavnú zložku tvorí slovná zásoba s jej do očí bijúcimi analógiami s neuronálnymi sieťami.

J. Horecký

METAFORA V JAZYKE I TEKSTE. Red. V. N. Telija, Moskva, Nauka 1988. 176 s.

Renesancia metafory — tak hodnotí v závere recenzovanej kolektívnej monografie obdobie vo svetovej jazykovede od začiatku šesťdesiatych rokov jej hlavná redaktorka Veronika N. Telijová. Uvádza však, že metafora sa spočiatku skúmala najmä v rámci štylistiky ako jeden z trófov v umeleckej literatúre. Možno povedať, že tento prístup — až na práce I. Šipoša a najnovšie V. Krupu — dominoval aj v slovenskej jazykovede. Menej sa už metafora skúmala ako prostriedok tvorenia nových významov a ako hotový typ pomenovania. V monografii sa autori usilujú ukázať metaforu práve z týchto hľadísk, teda ako prostriedok nominácie, ale aj ako spôsob utvárania jazykového obrazu sveta, ktorý vzniká ako výsledok kognitívnych procesov pri tvorbe nových konceptov prostredníctvom existujúcich významov. Okrem toho poukazujú aj na úlohu metafory v procese poznávania. Obrovský záujem o problematiku metafory zo strany teórie poznania, logiky, kognitívnej psychológie a lingvistiky zdôvodňujú autori predovšetkým zmenou statického chápania usporiadanosť všetkých prvkov poznávaných objektov na dynamický systém, v centre ktorého je človek, jeho poznávanie vonkajších a vnútorných procesov. Ako hovorí V. N. Telijová, toto úsilie o postihnutie „hĺbkových“ súvislostí a vzťahov malo vplyv aj na metódy skúmania jazyka, v ktorom sa začali odhaľovať „hĺbkové“ štruktúry, významy a zákonitosti ich transformácií v procese výpovede, kde hrá úlohu nielen hovoriaci, ale aj adresát (s. 3).

Už predchádzajúce výsledky výskumov v sovietskej jazykovede, najmä v teórii druhotnej a nepriamej nominácie, ukázali, že metafora patrí k najproduktívnejším spôsobom vytvárania nových zmyslov na lexikálnej, morfolologickej aj syntaktickej rovine. V relatívne samostatných štúdiách, v ktorých je dosť výrazný „rukopis“ jednotlivých autorov, sa zdôrazňuje široké semiotické, najmä logicko-sémantické nazeranie na metaforu ako na odraz myslenia a dosiahnutého poznania. Druhým spoločne zdôrazňovaným momentom je antropologická podstata metafory, ktorá vyplýva z toho, že všetky spôsoby metaforizácie majú svoje asociatívne korene práve v ľudskom poznaní. Napokon sa spoločne zdôrazňuje význam metafory pre skúmanie procesov porozumenia. Autori sa usilujú opísať metaforu z rôznych aspektov a postihnúť tak čo najviac jej vlastností: jej jazykovú a funkčnú univerzálnosť, mechanizmy metaforizácie a jej výsledky, nominatívnu, obraznú, expresívnu a hodnotiacu funkciu metafory, jej symbolickú funkciu v idiomaticke, v konfrontačnom pohľade, v procese osvojovania reči a porozumenia, vo vedeckom, umeleckom texte a v terminologických sústavách.

V úvodnej kapitole V. G. Gak označuje metaforu za dynamický prvok v lexikálnej sémantike a považuje ju za jazykovú univerzáliu s dvoma funkciami: pomenúvať neznáme, resp. novo označovať známe (čo je doména umeleckej literatúry). To je však podľa V. G. Gaka už jej druhotná, následná funkcia. Univerzálnosť metafory poskytuje mimoriadne cenný materiál pre typologicko-porovnávacie štúdiá jazykov, najmä pri skúmaní všeobecných zákonitostí a špecifik ľudského myslenia, zákonov symbolizácie, asociácie a analógie. Treba povedať, že tu už problematika metafory prekračuje hranice lingvistiky a vytvára výskumnú bázu pre interdisciplinárne výskumy.

V. N. Telijová skúma úlohu tzv. expresívno-hodnotiacej metafory v procese vytvárania expresívnych výrazov — slov, frazeologických jednotiek a frazeologicky viazaných významov slov — a všima si aj expresívny charakter významu, ktorý je výsledkom metaforizačného procesu. Zdôrazňuje axiologickú a antropologickú podstatu metafory, ktorá vyplýva z iných uzualizovaných etalónov a stereotypov, odzrkadľujúcich národné a kultúrne špecifiká jazyka. Veľký význam pri postihnutí charakteru metafory pripisuje subjektívnemu faktoru, ktorý sa konkrétne prejavuje v hodnotiacej funkcii metafory a ktorý treba skúmať na osi symbolické — obrazné, resp. asociatívne — fiktívne, kde sa odzrkadľuje etno-, socio-, a psycholingvistická kompetencia subjektívneho faktora. Veľké možnosti tu podľa autorky ponúka uplatnenie kantovského hypotetického princípu fiktívnosti (*als ob* ...). Proces metaforizácie má v autorkou navrhovanej tzv. interpretatívnej koncepcii tri simultánne zložky: 1. usúvzťažnenie heterogénnych entít; 2. fokusáciu, v ktorej prebieha aktualizácia príznakov a asociácií medzi formujúcim sa pojmom a „doslovným“ významom; 3. filtráciu — interpretáciu príznakov vybraných v procese fokusácie. Týmto modelom výrazne spochybňuje zjednodušujúce koncepcie o priamom vzťahu medzi doslovným a transformovaným metaforizovaným významom slova.

Metafory majú spravidla hodnotiaci príznak, ale na druhej strane mnohé sú z hľadiska tohto znaku neutrálne. Pri skúmaní problematiky vzťahu metafory voči tomuto evaluatívne príznaku treba podľa E. M. Volfovej riešiť dve otázky: skúmať, ako sa prejavujú hodnotiace slová pri metaforizácii, ako aj to, aké hodnotiace príznaky nadobúdajú metaforické výrazy vzhľadom na istú normu a jej kladnú/zápornú hodnotovú škálu, platnú v istom kultúrnom spoločenstve. Pravda, hodnotiaci aspekt sa tu prezentuje len v základnom modálnom rámci na škále dobré/zlé. Ako však ukazuje hneď nasledujúca kapitola, škála hodnôt môže mať širšie spektrum.

E. C. Oparinová ukazuje, že okrem nominatívnej, obraznej a expresívno-hodnotiacej funkcie majú metafory v jazyku aj tzv. konceptualizačnú funkciu, ktorá sa prejavuje v ich schopnosti vytvárať nové koncepty na základe už sformovaných pojmov. Na tomto základe vymedzuje tzv. konceptuálne, resp. vedecké metafory, ktoré sú podľa nej výsledkom takého metaforizačného procesu, pri ktorom dochádza k rozšíreniu pojmového aparátu, čo hrá dôležitú úlohu v jazyku vedy.

T. Z. Čerdanojevová skúma symbolickú funkciu slova vo frazeologických spojeniach. Tu je, pravda, pokus o vymedzenie symbolickej funkcie komponentu a jeho podielu na utváraní

významu skomplikovaný tým, že nielen samotný symbol, ale len obraz, motivovaný až celým spojením, je nositeľom metaforických asociácií, ktoré vo frazeologickej jednotke odrážajú predovšetkým tzv. štandardné situácie v istej historickej etape. Špecifika jazykového symbolu nesúvisí s prenosom symbolu, ako je to v prípade trópov, ale s „fónovým pozadím“ jazyka, s pragmatickým obrazom sveta, čo autorka ilustruje na príkladoch tzv. „kinetickej“ frazeológie. Klasifikácia frazeologizmov na základe ich symboliky môže byť novým organizujúcim a systematizujúcim kritériom najmä v sociologických, psychologických a etnolingvistických výskumoch kultúry a tradícií.

Podobné implikácie pre typologické výskumy poskytuje aj skúmanie metaforizácie a komparativnosti ako dvoch univerzálnych princípov jazykového stvárňovania podobnosti (analógie). Konfrontačný pohľad Ch. D. Leentesovej poskytuje obraz o nerovnakom zastúpení oboch spôsobov v typologicky odlišných jazykoch (v estónčine a ruštine).

Veľmi zaujímavé implikácie pre skúmanie metafory ponúka psycholingvistický prístup. V knihe sú mu venované dve kapitoly. A. M. Šachnarovič a N. M. Turjeva skúmajú proces porozumenia metafory. Tu treba zdôrazniť pravú mieru konštatovanie o nepreskúmanosti metaforických procesov v detskej reči v tom zmysle, že tento aspekt zostával doposiaľ nepovšimnutý v sovietskej jazykovede. Procesy osvojovania figuratívnosti významu sú od čias J. Piageta neustále v centre pozornosti psycholingvistov najmä v anglosaskom regióne a v USA (porov. napr. *Bibliography of Linguistics*. L. A. U. D. Series A, No 211, Duisburg 1988, 37 s.: *Bibliography of Cognitive Psycholinguistics*. L. A. U. D. Series B, No 197, Duisburg 1989, 37 s.). V experimentoch skúmali autori spôsoby interpretácií metafory v závislosti od veku u detí od 3 do 6 rokov. Aj tu sa, pravda, potvrdilo, že v takýchto „vývinových“ testoch bude treba formulovať problém nie v tom zmysle, či sa porozumenie vyvíja (to by malo byť prirodzené), ale treba sa pýtať, čo sa v procese porozumenia metaforického významu vyvíja. Výskumy totiž ukázali, že deti už v mladom veku dokážu adekvátne používať aj silno idiomatické metaforické výrazy, pravda, bez toho, aby si uvedomili ich dvojaký jazykový status.

V. V. Petrov v záverečnej kapitole hovorí o tom, že zásadne nový, všeobecný model porozumenia metafory možno budovať len spojením sociologických, psychologických, lingvistických a kognitívnych aspektov. Kriticky sa tu vyrovnáva s tzv. trojetapovým procesom porozumenia metafory, rozšíreným v 70. rokoch. Pretože sa objavuje čoraz viac argumentov (najmä v oblasti idiomatiky) proti hypotéze o obligatórnej prítomnosti doslovného významu v procese porozumenia, autor vyslovuje hypotézu o paralelnom interaktívnom spracúvaní vo vedomí. Čisto sémantický prístup však na opis metafory nepostačuje.

Záverečné časti knihy sú venované tzv. autorskej metafore v umeleckom texte (N. A. Kozhevniková), ako aj vo vedeckom texte z hľadiska organizujúceho princípu metafory pri formulovaní nových hypotéz (S. S. Gusev). Na príklade mikroelektroniky E. A. Lapina poukazuje na nevyhnutnosť metaforizácie pri označovaní prvotných abstraktných pojmov a procesov v terminologických sústavách. Istotne nie nezaujímavý je údaj, že 60 % terminológie z odboru mikroelektroniky v angličtine vzniklo metaforizáciou, pričom pre oblasť tohto „mikrosвета“ boli ako model vytvárajúci potom reťazovú reakciu v terminológii príslušného odboru využité práve geomorfne metafory „makrosвета“ (*floa, drift, avalanche, cascade, source, gate, drain, road, valley, plateau* a i.).

Možno povedať, že cieľ, ktorý si dali autori, t. j. postihnúť metaforu a metaforické procesy ako dynamický jav, postihnúť jej pomenúvanie a textové funkcie, jej vnútornú a vonkajšiu typológiu, sa im podarilo dosiahnuť v tom zmysle, že z rôznych hľadísk dospeli k relatívne jednotnej predstave o metafore ako univerzálnom nominatívnom modeli, čo v záverečných slovách V. N. Telijovej výustilo do formulovania hlavnej výskumnej orientácie v tejto oblasti — do úlohy preskúmať a opísať antropologický obraz sveta, budovaný na základe stereotypov a kvázistereotypov ako syntetizujúcich poznatkov nazerania na svet.

Mnohojazykové prostredie Juhoslávie (v knihe sa dozvedáme, že v SFRJ je až 18 takých jazykov, z ktorých každým hovorí viac ako 10 000 príslušníkov daného národa, národnosti alebo etnickej skupiny, a že sú tu aj niektoré ďalšie, menej zastúpené jazyky) samo naznačuje, že problematika jazykovej politiky je tu veľmi aktuálna a jej riešenie stále naliehavejšie. Zároveň s tým však treba konštatovať, že v juhoslovanskej jazykovede má výskum otázok jazykovej politiky už svoju nie síce veľmi dlhú, ale na druhej strane pomerne bohatú tradíciu. Na začiatku to boli práce aj u nás známeho D. Brozovića, neskôr k jeho novším prácam pribúdajú aj štúdie a diela R. Bugarského, D. Škiljana, ako aj širšie orientované sociolingvistické práce, ktoré sa tiež dotýkajú otázok jazykovej politiky (napr. M. Radovanović). Ak si v týchto poznámkach osobitne všimneme práve Škiljanovu knihu, je to nielen pre jej aktuálnosť (do svojho výkladu zahŕňa autor aj rozbor mimojazykových i jazykových skutočností až po rok 1987), ale aj preto, že sa v nej hľadajú najvšobecnejšie súvislosti jazykovej politiky, a tým sa dávajú viaceré podnety pre výskum analogických otázok aj v našej jazykovej situácii a v našej jazykovede.

Kniha sa skladá z troch častí. Prvá z nich obsahuje teoretický výklad všetkých dôležitejších pojmov, s ktorými teória jazykovej politiky musí počítat; druhá, aplikačná časť je rozborom jazykovej politiky v Juhoslávii; tretia dáva futurologické námety pre ďalší systematický výskum tejto problematiky jednak vo všeobecných súvislostiach a jednak aj so zameraním na jej rozvoj v Juhoslávii.

V úvode autor konštatuje, že pojem jazyková politika sa vydělil až v 70. rokoch, krátko po sformovaní sociolingvistiky ako samostatnej disciplíny v 60. rokoch. Zároveň v širších súvislostiach upozorňuje na to, že kým štrukturalistická jazykoveda už dávnejšie zbavovala jazykovedu normatívnosti a preskriptívnosti, jazyková politika obsahuje v sebe pomerne veľkú mieru normatívnosti (s. 7). Jazykovú politiku autor chápe ako pojem nadradený štandardizácii a jazykovému plánovaniu a definuje ju ako „súhrn racionálnych a najmä inštitucionalizovaných postupov, ktorými nejaká spoločnosť vplýva na jazykové podoby verejného komunikovania a na formovanie vedomia svojich členov o týchto podobách“ (s. 8). Explicitne sa pritom dodáva, že oblasťou verejnej komunikácie, a teda aj sférou pôsobenia jazykovej politiky sú administratíva, publicistika, jazyk literatúry a jazyk vzdelávacieho procesu (s. 10). V súvislosti s jazykovou politikou si potom autor podrobnejšie všima pojem štandardný jazyk a uvádza jeho rozlišovacie znaky najmä vo vzťahu ku koiné, spisovnému (literárnemu) jazyku a ďalším útvarom (idiómom) jazyka.

V druhej podkapitole tejto teoretickej časti práce (*Spoločenský kontext jazykovej politiky*) autor pridáva vlastný pohľad na jazykové činitele podmieňujúce jazykovú politiku. Nadväzujúc v prvom smere na typológiu mimojazykových činiteľov (W. F. Mackey), postupne sleduje špecifickosť demografických, ekonomických, kultúrnych, sociálnych, politických a právnych činiteľov, ich vzájomné prelínanie i napätia pri ich pôsobení na jazykovú politiku. V súvislosti s demografickými činiteľmi venuje pozornosť najmä vymedzeniu jazykovej menšiny, pri sociálnych činiteľoch sleduje najmä vzťahy medzi jazykovou a sociálnou štruktúrou jazykového spoločenstva, pri politických činiteľoch skúma vzájomné vzťahy medzi jazykovou asimiláciou a jazykovým pluralizmom, medzi tzv. vernakularizáciou a internacionalizáciou (s. 19). Odôvodňuje tu aj novší termín a pojem filozofia jazykovej politiky, ktorý zásadne odlišuje od filozofie jazyka (tzv. liberálny, resp. anarchistický a na druhej strane totalitárny, resp. dirigovaný typ). Na základe právnych činiteľov charakterizuje takéto možnosti postavenia jazyka v spoločnosti: jediný úradný jazyk v štáte (napr. francúzština vo Francúzsku), jeden z úradných jazykov v štáte (nemčina, francúzština, taliančina a rétorománčina vo Švajčiarsku), regionálny úradný jazyk (nemčina v Hornej Adiži v severnom Taliansku), štátom podporovaný jazyk v niektorej oblasti verejnej komunikácie (tzv. promoted language — napr. španielčina v istých sférach komunikácie v Novom Mexiku v USA), tolerovaný jazyk bez osobitnej podpory štátu (indiánske jazyky v USA), zakázaný vo verejnej komunikácii (napríklad

baskičtina za generála Franca v Španielsku). Medzi jazykovými činiteľmi jazykovej politiky sleduje jej geolingvistikú, sociolingvistikú a psycholingvistikú súvislivosť. Pri rozbere sociolingvistikých predpokladov jazykovej politiky rozoberá nielen také známe fakty, ako sú bilingvizmus, diglosia, ale nastoľuje aj novší problém tzv. polojazykovosti (s. 24).

V rámci prvkov jazykovej politiky autor rozoberá problémy autonómie, historickosti a vitálnosti jazyka, ako aj otázky jazykového plánovania. Aj v týchto súvislostiach sa sústreďuje na problematiku autonómie, historickosti a vitálnosti jazykov najmä vo viacjazykových spoločnostiach. Pritom konštatuje, že aj samu viacjazykovú spoločnosť treba vidieť diferencovane, rozlišuje tu tzv. plurilingválne, polyglosné a tzv. polymonolingválne jazykové spoločenstvá. Aj tu dokresľuje ďalšie stránky problematiky jazykových menšín a tzv. menšinových jazykov, pričom tu pripája aj niekoľko poznámok o jazykových spoločenstvách v diaspóre.

Jazykové plánovanie D. Škiljan nazýva „konkretizáciou jazykovej politiky“ (s. 41). Nadväzuje na Klossovu tézu, že v jazykovom plánovaní treba rozlišovať dve zložky, a to plánovanie statusu jazyka a plánovanie jazykového korpusu. Plánovanie korpusu je podľa neho „najlingvistickejšou“ časťou jazykovej politiky a najčastejšie vedie k štandardizácii (s. 45). Pri charakteristike samej štandardizácie, popri ktorej aspoň okrajovo spomína aj procesy predštandardizácie a paraštandardizácie, autor vychádza z Radovaníčovho modelu rozlišujúceho desať etáp tohto procesu, ale zároveň konštatuje, že podstatu celého tohto procesu dosť zreteľne zachytáva už základný Hauge-nov model štandardizácie s piatimi etapami. Sám D. Škiljan za štandardizáciu v najužšom zmysle pokladá tri etapy, a to deskripciu, kodifikáciu a elaboráciu (s. 40). Popritom zdôrazňuje, že jedny z Radovaníčových etáp sa dotýkajú plánovania statusu jazyka, kým druhé zasa plánovania jazykového korpusu. Celý výklad v tejto časti práce dopĺňajú charakteristiky variantov štandardného jazyka (tu autor nadväzuje na D. Brozovića) a menšie poznámky o subštandardnosti.

Obidve tieto podkapitoly obsahujú veľké množstvo nových pojmov a termínov, ktoré síce v našej teórii spisovného jazyka nemôžeme bez zvyšku akceptovať, lebo sa so sledovanou teóriou čiastočne rozchádzame už vo východiskách (celé pojmoslovie sa tu spája s pojmom štandardný jazyk, ale ten nie je rovnocenný úplne ani s našim termínom spisovný jazyk, ani s novším pojmom štandardu v teórii J. Horeckého), no na druhej strane sa zdá, že vhodná aplikácia niektorých týchto pojmov (napr. spomínaného rozlišovania plánovania statusu jazyka a jazykového korpusu) by dodala hlbší rozmer pri výklade niektorých čiastkových otázok v našej teórii spisovného jazyka.

Celú teoretickú časť práce uzatvára menšia kapitola o typológii jazykovej politiky. Autor tu v súlade s už vydelenými typmi filozofie jazykovej politiky rozlišuje liberálny a direktívny typ jazykovej politiky, v predstihu k analýze jazykovej politiky v Juhoslávii však už tu na všeobecnej rovine navrhuje vydeľovať aj samosprávny typ jazykovej politiky ako tretí osobitný typ. Sám však konštatuje, že nikde sa neuplatňuje celkom čistý jeden typ jazykovej politiky, že bezpečnejšie sú v praxi ich modifikácie a ich miešanie. Teoreticky pritom autor postuluje až šesťnásť druhov jazykovej politiky, a to na základe rozličných konfigurácií prvkov jazykovej politiky a dvoch zložiek jazykového plánovania (s. 59).

Druhá, aplikačná časť práce je rozborom jazykovej politiky v SFRJ, rozborom, ktorý upútava nielen spôsobom aplikovania tiež z teoretickej časti, ale aj veľmi mnohými pozoruhodnými faktografickými údajmi (okrem iných nás medzi nimi zaujímajú aj tézy a formulácie týkajúce sa slovenskej národnostnej menšiny v Juhoslávii). Jej prvú kapitolu tvorí aplikácia spomínaných mimojazykových aj jazykových činiteľov na jazykovú politiku Juhoslávie. Tak napríklad politické a demografické činitele tu pôsobia tak, že sa veľká časť jazykovej politiky SFRJ nerealizuje na celoštátnej úrovni, ale na úrovni republík, „pokrajín“ (Vojvodina, Kosovo) i na úrovni tzv. obcí (s. 65). Kultúrne činitele zasa vplývajú na túto politiku už tým, že v SFRJ sa stretávajú rozličné kultúry a civilizácie, veľká časť obyvateľstva Juhoslávie nie je pripravená na nijakú verejnú komunikáciu (s. 75). Pri politických činiteľoch sa zasa zdôrazňuje, že spomedzi nich v prípade Juhoslávie pôsobia najmä socializmus, samospráva, systém delegátov a federatívny (s. 78). Z toho sa vyvodzuje, že v SFRJ

sa uplatňuje polyfunkčnosť viacerých jazykov, hoci istý filter (ekonomické činitele, ohraničenosť prekladania) stavia do popredia päť jazykov na úrovni federácie. Autor zároveň priznáva, že sa objavujú hlasy o faktickej nerovnoprávnosti jazykov, a to najmä zo strany slovinských jazykovedcov (s. 82, poznámka 115).

Pozoruhodné fakty a údaje prináša autor aj v ďalších dvoch kapitolách tejto časti. Zisťuje napríklad, že z hľadiska historicosti a vitálnosti sa k želanému pomeru 1:1:1 (1 národ : 1 štát : 1 jazyk) v celej Juhoslávii najviac blíži Slovinsko, najmenej zasa Srbsko a v Srbskej republike osobitne Vojvodina. Je zasa celkom zvláštnym faktom, že srbochorvátčinu pokladajú za svoj materinský jazyk až štyri národy (Srbi, Chorváti, Čiernohorci a Muslimani), ba aj mnohí Juhoslovania, ktorí uvádzajú ako svoju národnú príslušnosť „Juhoslovan“. Na základe súhry všetkých sledovaných činiteľov potom autor zostavuje „rangovú“ listinu všetkých jazykov v SFRJ (celkovo až 27 jazykov). Vychádza mu deväť úrovní: na prvej rovine sú srbochorvátčina, macedónčina a slovinčina; slovenčinu zaraďuje spolu s rumunčinou a rusinčinou na 5. rovinu (ako príznaky uvádza: vzdelanie od materskej školy až po vysokú školu, ale na vysokej škole tieto jazyky iba ako študijný odbor, nie celé vzdelávanie); na poslednej rovine sú jazyky, ktoré sa v SFRJ vyučujú už iba ako cudzie jazyky, hoci pôvodne mali vlastných živých nositeľov v Juhoslávii (napr. nemčina).

Po detailných výkladoch z predchádzajúcich kapitoliek trochu čitateľa prekvapí názov poslednej kapitoly tejto časti — *Jezična politika koje nema* (Jazyková politika, ktorej niet). Autor v nej však práve na základe faktov z predchádzajúceho výkladu dedukuje, že juhoslovanská jazyková politika ako taká vlastne naozaj neexistuje, pričom jej utváraniu bráni nekoherentnosť a čiastkovosť jej prejavov na rozličných úrovniach, od federácie až po úroveň obcí (s. 124). To však nebráni autorovi konštatovať, že juhoslovanskej spoločnosti „zodpovedá direktívny model jazykovej politiky, pretože iba ten môže, hoci len teoreticky, zaistiť účinnosť komunikácie“. K tomu sa ešte dodáva: „Okrem toho socialistické revolúcie... si pravidelne vyberajú direktívny model, ktorý môže obraňovať každý prejav jazykovej menšiny“ (s. 128). Dnešný stav hodnotí autor ako jazykovopolitickú krízu, ktorú však vidí v širších súvislostiach hospodárskej i politickej krízy celej spoločnosti. Píše: „Slabosti našej jazykovej politiky sú napokon jedným zo zreteľných symptómov rôznorodých dezintegratívnych procesov, ktoré dnes otriasajú Juhosláviou“ (s. 136).

Tretiu časť práce tvoria futurologické prístupy k jazykovej politike, v ktorých sa jednak nastoľuje otázka sociolingvistiky pro futuro a jednak sa uvádzajú možné modely jazykovej politiky. V prvom smere autor zhrnul 46 tematických okruhov a základných pojmov, ktoré v oblasti jazykovej politiky ešte iba čakajú na riešenie, a potom v kondicionáli pri každom z nich vyslovuje, čo by sa tu malo sledovať. V druhom smere zasa proti unitárnym a nacionalistickým modelom jazykovej politiky stavia model „bratstva a jednoty“, pričom sa nestavia ani za pesimistický, ani za príliš optimistický, ale za realistický prístup k riešeniu jazykovej politiky v SFRJ.

K jednotlivým výkladom v posudzovanej práci môžu vznikať otázky, môžu sa ozvať aj námietky, ale dielo ako celok i podstatná časť jednotlivostí v ňom zaujmú a získajú odborného čitateľa autorovou rozhladenosťou v zložitej problematike, metodologickou priebornosťou, jeho schopnosťou vidieť mnohé veci ináč, ako ich videli autori, na ktorých sa sám odvoláva, a napokon i jeho bádateľskou otvorenosťou a odkrývaním nových perspektív skúmanej problematiky.

J. Mlacek

BUDAGOV, R. A.: *PORTRETY JAZYKOVEDCOV 19 --- 20 VV. IZ ISTORII LINGVISTIČESKICH UČENIJ*. Moskva, Nauka 1988. 321 s.

Názov Budagovovej knihy trochu skresľuje. Nie sú to portréty jazykovedcov, aspoň nie v tom zmysle, ako sa to zvyčajne chápe, ale skôr komentované výklady niektorých jazykovedných problé-

mov u piatich domácich sovietskych a piatich zahraničných lingvistov a úvahy autora o základnom zmysle a poslaní dejín (sovietskej) jazykovedy. Nadnesené je aj tvrdenie z anotácie, kde sa hovorí, že sa tu po prvýkrát v dejinách podáva obraz vedeckej činnosti mnohých vynikajúcich domácich a zahraničných jazykovedcov. Veď sledujme. V knihe sa komentujú náhľady na jednotlivé lingvistické otázky u F. Engelsa, V. I. Lenina, ďalej A. A. Potebňu, L. V. Ščerbu, L. J. Jakubinského, A. M. Peškovského a zo zahraničných F. de Saussura, H. Schuchardta, Ch. Ballyho a R. Jakobsona. S výnimkou azda L. I. Jakubinského jestvuje o každom z nich takmer neobsiahnuteľná literatúra. Špecifiku knihy však dobre charakterizuje autorova poznámka (s. 4), že sa tu osobnosti vykresľujú na pozadí ideí a metód charakteristických pre danú etapu života spoločnosti a že sa úloha veľkých lingvistov ukazuje nielen pri výskume živých jazykov, ale aj pri všeobecnom pozdvihovaní kultúry spoločnosti.

Autor knihu rozčlenil na štyri časti: 1. *Teoretické predpoklady* (s. 3—73), 2. *Domáci jazykovedci* (s. 74—176), 3. *Zahraníční jazykovedci* (s. 177—285), 4. *Čomu nás učia dejiny jazykovedy* (s. 286—317).

Prvá časť sa začína článkom *Z dejín sovietskej teoretickej jazykovedy*, kde sa konštatuje, že doterajšia periodizácia vývinu jazykovedy v ZSSR je nevyhovujúca. Sám autor si kladie za cieľ ukázať míľniky na ceste, ktorou sa uberala sovietska jazykoveda. Sústreďuje sa však viac na zdôraznenie nadväznosti (prejemstvennosti) starého a nového v lingvistickom myslení, tradičnej a modernej jazykovedy a pod. K mnohým konštatovaniam, ktoré autor vyslovuje na tomto mieste, vracia sa aj v poslednej kapitole, takže obidve tieto časti predstavujú orámcovanie výkladu o jednotlivých osobnostiach. V prvej, ale aj v poslednej kapitole sa venuje napr. veľký priestor úvahám o princípe monizmu pri výskume jazyka. Je iste dôležité monistické východisko pri nazeraní na svet a takisto v metodológii výskumu, ak sa tým myslí napr. to, že pri výskume je nevyhnutná „presne vymedzená metodologická pozícia“ (s. 23). Ale sotva s tým možno súhlasiť, ak sa zároveň tým myslí na to, že jazyk možno skúmať iba jedným jediným spôsobom, ako to vyplýva z Budagovovho výkladu na s. 23 n. Dnes sa už čoraz menej pochybuje, že jazyk treba skúmať z rôznych strán, rôznymi metódami a metodikami, lebo len tak možno osvetliť jeho podstatu, mnohostrannosť a mnohorozmernosť. R. A. Budagov je zásadne proti tomu, čo sám nazýva „pluralizmom názorov“ (s. 23) alebo aj „eklektickosťou“ (s. 309). Pripomína, že predsa „jedna metodika vylučuje inú a jedna metodológia vyvracia inú“ (s. 309).

Pri výklade dejín sovietskej jazykovedy autor, pravdaže, nemohol vynechať ani N. J. Marra a J. D. Polivanova. Paradoxne sa však Polivanovovi dostalo označenia mystifikátor (aj keď iba v citáte) a vykladá sa ako protirečivá osobnosť, kým N. J. Marr sa tu kvalifikuje naopak, ako zapálený vedec, ktorý najmä po r. 1917 vedel okolo seba zhromaždiť veľkú skupinu vedcov. Hovorí sa síce aj o jeho vulgarizátorstve, ale nie už o tom, aké dôsledky mal marrizmus pre rozvoj, vlastne stagnáciu sovietskej jazykovedy v čase jeho kultu.

V prvej časti sa autor venuje ešte na veľkom priestore otázke matematizácie v jazykovednom výskume. Túto tému rozvíja dokonca aj v glosách venovaných F. Engelsovi ako jazykovedcovi a V. I. Leninovi a jeho názorom na jazykovú kultúru.

V druhej časti sa R. A. Budagov zaoberá koncepciou jazyka u A. A. Potebňu; jeho myšlienky hodnotí ako mimoriadne hlboké a podnetné. Komentuje najmä knihu *Mysl i jazyk* (1862), ktorú A. A. Potebňa napísal ešte ako dvadsaťšesťročný, a jeho kapitálne mnohozväzkové dielo *Iz zapisok po russoj grammatike* (1874, 1899, 1941, 1977). Vyslovuje sklamanie, že v poslednom čase sa v sovietskej jazykovede naňho zabúda. Pri L. V. Ščerbovi, „rytierovi smutnej postavy sovietskej jazykovedy“, preberá jeho názory na jazykovú kultúru, ktoré skutočne nestratili nič alebo skoro nič na svojej aktuálnosti (napr. jeho úvahy o tom, či a ako regulovať jazyk, miera aj do našej konkrétnej súčasnosti). Druhá polovica štúdie je venovaná prínosu L. V. Ščerbu do sovietskej lexicografie. A napokon v tejto časti sa odtláča ešte štúdia o neprávom zabudnutom L. J. Jakubinskom, v ktorej sa komentujú najmä jeho názory na jazykovú kultúru, a štúdia

o A. M. Peškovskom, ktorého R. A. Budagov oprávnenne kvalifikuje predovšetkým ako lingvistu praktika.

V tretej časti sa autor venuje F. de Saussurovi, komentujúc interpretácie jeho diela v rôznych koncepciách 20. stor., a H. Schuchardtovi, vyzdvihujúc najmä jeho výklady o aktívnej povahe jazyka, o jeho vplyve na správanie ľudí. Uvádzajú sa tu mnohé zaujímavé mottá zo Schuchardtovho Breviera. Vyberme z nich aspoň jedno: „Systémy vo vede sú hniezda, ktoré však strácajú akýkoľvek zmysel, keď pravdy, ktoré ich obývajú, dostanú krídla a uletia“. Ch. Bally sa tu predstavuje ako lingvista, ktorý urobil veľa pre zblíženie gramatiky a štylistiky. Pre štúdiu o R. Jakobsonovi je charakteristické, že R. A. Budagov ho pokladá za zahraničného vedca (s. 9), kým napr. Baudouina de Courtenay, ktorý sa v tomto ohľade od R. Jakobsona veľmi nelíši, za domáceho jazykovedca. Kritizuje sa tu Jakobsonov pokus preniesť fonologické opozície do gramatiky a poetiky, vyčíta sa mu jeho ironický vzťah ku mladogramatikom, k ich „prízemnému empirizmu“, a sledujú sa vplyvy Husserlovej fenomenológie na tohto autora.

Poslednú časť knihy tvorí už predtým publikovaná štúdia *Čomu nás učia dejiny jazykovedy*. R. A. Budagov tu priamo tvrdí, že doteraz sa nestretol s aspoň trochu vyhovujúcou klasifikáciou sovietskej, ale ani svetovej lingvistiky. Nesúhlasí najmä s tým, aby sa pri opise dejín svetovej lingvistiky prikladal prelomový význam Saussurovmu dielu *Course de linguistique générale*. Podľa neho delimitujúcu čiaru by bolo oprávnenejšie dávať do obdobia, keď v jazykovede bola objavená historicko-porovnávacia metóda. Jeho hlavným argumentom je, že v tomto období vznikol skutočný historizmus ako vedecká kategória a že neskoršie jazykoveda sa takmer celú minulé storočie rozvíjala ako historická veda.

R. A. Budagov na viacerých miestach vyzdvihuje zakladateľskú úlohu sovietskej jazykovedy — vo výskume univerzálií (s. 236), v rozvíjaní sociálnej lingvistiky (s. 308) a i. Ukazuje, že napr. A. Meillet, ktorý sa pokladá za „otca sociolingvistiky“, bol v tomto ohľade povrchný a deklaratívny. Je dôležité pochopiť, v čom spočíva sociálna podstata jazyka a jazykových javov, hovorí R. A. Budagov. Škoda však, že na tomto mieste nereagoval na polemiku zo strany B. A. Se-rebrennikova, ktorý najmä v knihe *O materialističeskom podchode k javlenijam jazyka* (Moskva 1983) kritizuje práve budagovovské výklady o sociálnej povahe jazykových javov.

Dôležité sú záverečné úvahy knihy R. A. Budagova, v ktorých upozorňuje, že všetky smery v lingvistike by mali pamätať na prax. Pritom nemyslí, prirodzene, iba na výrobu či techniku, ale na celú národnú kultúru v najširšom zmysle. Čo nám teda dáva lingvistická historiografia podľa R. A. Budagova? Zhustene to sám na konci knižky formuluje takto: „Učí nás rozumne chápať nové výskumy v jazykovede na pozadí toho, čo bolo známe alebo neznáme predtým. Učí nás rozumne hodnotiť nové vo vede a odlišiť ho od zdanlivo ‚nového‘, od toho, čo sa ako nové podáva cez novú jazykovednú terminológiu... Učí nás múdrosť.“

Toto konštatovanie by sme mohli ľahko rozšíriť viacerými smermi a doplniť ho. Avšak práve v tejto podobe možno uvedenú formuláciu označiť za pointu knihy a zároveň za poučenie aj pre našu situáciu. Dejinám jazykovedy, či už slovenskej alebo svetovej, sa u nás venuje neúmerne málo miesta. A možno sa preto oprávnenne spolu s R. A. Budagovom opýtať: môžeme si v tejto situácii myslieť, že všetky naše lingvistické hodnotenia a sebahodnotenia sú absolútne adekvátne a presné?

S. Ondrejovič

KUZNECOV, S. N.: *TEORETIČESKJE OSNOVY INTERLINGVISTIKI*. Moskva, Universitet družby narodov 1987. 208 s.

Autor sa v práci podujal na dôkladnú analýzu vývoja interlingvistického myslenia a na tomto základe sa pokúsil sformulovať teoretické základy tohto rozvíjajúceho sa lingvistického odvetvia. Recenzovanou publikáciou nadväzuje na svoje predchádzajúce monografie *Osnovnye poňatija*

i termíny interlingvistiky (1982), *Osnovy interlingvistiky* (1982), *Napravenija sovremennoj interlingvistiky* (1984) a tvorivo rozvíja ich obsah.

Medzinárodné jazyky S. N. Kuznecov člení do dvoch hlavných skupín: prirodzené (t. j. národné — etnické) a umelé (t. j. vytvorené vedome). V rámci prvej skupiny vydeľuje tzv. kontaktné jazyky, ktorých hlavným poslaním je slúžiť ako sprostredkujúci fenomén na rôznajazykovom teritóriu (pidžiny). Do druhej hlavnej skupiny jazykov, tzv. umelých jazykov, popri medzinárodných jazykoch zahŕňa aj systémy znakov, ako sú symbolické jazyky vedy, informačné jazyky, sprostredkujúce (prevodné) jazyky pre strojový preklad, programovacie jazyky. Je však otázne, či tieto systémy znakov sú jazykmi vo vlastnom zmysle slova, pretože nemajú schopnosť vyjadriť každý obsah ľudského myslenia.

Stretávame sa tu i s termínom plánový jazyk, ktorý je v sovietskej interlingvistickej literatúre veľmi zriedkavý. S. N. Kuznecov ním označuje tie medzinárodné umelé jazyky, ktoré nachádzajú praktickú realizáciu v komunikácii, kým ostatné — potenciálne — klasifikuje ako projekty. Za zmienku v tejto súvislosti stojí, že autor tu uplatňuje iba dvojstupňovú hierarchizáciu (plánový jazyk — projekt), kým iní autori (napr. D. Blanke) rozlišujú podľa komunikatívnej roly ešte tretí typ — medzičlánok — semiplánový jazyk. Tým sa dosahuje presnejšia diferenciacia tejto kategórie jazykov podľa miery uplatnenia v komunikácii, čo S. N. Kuznecov nebral dostatočne do úvahy.

V úvodnej kapitole autor člení interlingvistiku na všeobecnú a čiastkovú, pričom predmetom všeobecnej interlingvistiky je skúmanie jednak jazykových kontaktov (tu termín v chápaní S. N. Kuznecova vlastne predstavuje medzinárodnú jazykovú komunikáciu v jej globálnom i regionálnom rozmere), jednak skúmanie medzinárodných jazykov „prirodzených i umelých“, kým predmetom čiastkovej interlingvistiky je teória jednotlivých plánových jazykov (esperanto, ido, occidental, interlingua).

Druhá kapitola má názov *Jazyk vo svetovej lingvistickej situácii* (vhodnejšie by azda bolo hovoriť o jazykovej situácii). Opierajúc sa o teóriu N. Trubeckého a R. Jakobsona o jazykových zväzoch, autor venuje hlbšiu pozornosť procesu divergencie a konvergencie vo vývine jazykov. V ďalšej časti tejto kapitoly podáva autor veľmi zhustenú, ale pritom prehľadnú analýzu medzinárodných prirodzených jazykov, a to od staroveku (od Babylonu) až po súčasnosť.

V časti o medzinárodných umelých jazykoch (s. 43—51) hlavnú pozornosť venuje plánovému jazykom, ktoré sú v porovnaní s medzinárodnými etnickými jazykmi izolované od bezprostredných a informačných zdrojov, čo oslabuje ich vlastnú funkciu sprostredkujúcich jazykov. Ich medzinárodnosť je iná než v jazykoch ako angličtina alebo francúzština. Esperanto zoznamuje svojho nositeľa s veľkým objemom rôznorodej informácie, ale ho nepribližuje k zdrojom tejto informácie existujúcej v národných jazykoch. Takto je sprostredkujúca funkcia plánových jazykov ohraničená v dôsledku zvláštneho postavenia týchto jazykov vo svetovej jazykovej situácii.

Medzinárodné etnické jazyky vystupujú v dvoch sférach použitia — v národnej i medzinárodnej — a sú teda spojené s osobitnou národnou kultúrou a vlastným národným kolektívom nositeľov, nositelia jazykov predstavujú medzinárodný kolektív, ktorý nie je priamo spätý ani s jednou národnou kultúrou.

Treba súhlasiť s autorom v tom, že celostné jazykové spoločenstvo esperanta, ktoré jestvuje na základe druhotného (jazykového) príznaku ako jeho objektívneho faktora, nie je amorfou masou ľudí poznajúcich daný plánový jazyk, ale má svoju štruktúru realizovanú v rôznych formách organizácie používateľov plánového jazyka, ako aj celý systém prostriedkov na zachovanie jednoty jazyka (s. 49).

Ťažisko recenzovanej práce je v dvoch posledných kapitolách. Témou predposlednej kapitoly je jazykové projektovanie pred objavením sa plánových jazykov; je to vynikajúci prehľad hlavných tendencií v tomto úsilí. Podľa autora úvahy R. Descarta o „všeobecnom“ jazyku treba považovať za základ „teoretického programu jazykového projektovania“, a to jeho logicko-filozofického smeru. O jazykovom projektovaní v 17. storočí autor konštatuje, že takmer všetky jazykové

projekty tohto obdobia sa chápali ako všeludské, univerzálne jazyky, ktorých poslaním mala byť „náprava“ nedostatkov etnických jazykov a ich nahradenie týmito systémami. Tvorcovia týchto systémov ešte nevytušili správnu úlohu svojich projektov, ktorou môže byť iba ich fungovanie ako prostriedku medzinárodnej jazykovej komunikácie (pri nedotknuteľnosti národno-reprezentatívnych funkcií etnických jazykov); k takémuto poznaniu sa postupne prichádzalo až v 18. storočí. Pod vplyvom vedeckého poznania o evolúcii vzniká aj v jazykovom projektovaní nová koncepcia tvorby všeobecného jazyka: nie na báze viac-menej svojvoľných filozofických klasifikácií, ale na základe využitia spoločných prvkov z reálne existujúcich jazykov (aposteriórny princíp).

Pri charakteristike 19. storočia (pred vznikom volapüku) autor akcentuje pokračujúcu prevahu aposteriórneho jazykového projektovania, ktorá súvisela so vznikom historicko-porovnávacej jazykovedy. Koncom 19. storočia sa jazykovedci definitívne vzdali myšlienky univerzálnosti vedome vytvoreného jazyka, ktorý by mal nahradiť národné jazyky, uvedomili si jeho pomocný charakter ako druhého jazyka pre všetkých.

Najrozsiahlejšou časťou práce je posledná kapitola *Plánové jazyky a interlingvistika*. Je tu veľmi podrobná charakteristika plánových jazykov, ktorých história, t. j. sociálne fungovanie sa začína volapükom (rok 1879). Okrem rozboru volapüku a jeho reforiem S. N. Kuznecov najväčšiu pozornosť venuje esperantu, a to jeho vzniku, iniciátorovi L. L. Zamenhofovi, princípom a štruktúre, sociálnym a vývinovým zákonitostiam, typologickej charakteristike a jeho vývoju, odlišnosti názorov na reformy esperanta, ktoré vyústili pod vplyvom „Delegácie za prijatie medzinárodného pomocného jazyka“ (1901—1910) do vzniku plánového jazyka ido (L. Couturat, L. de Beaufront). V ďalšom sa podáva charakteristika ido a jeho hnutia, porovnáva sa ido s esperantom, ukazuje sa na miesto a význam jazyka ido pre interlingvistiku a esperantológiu.

V časti o plánových jazykoch prechodného typu autor upozorňuje na idiom-neutral ako na reprezentujúci jazyk tejto skupiny. Väčšiu pozornosť si zasluhujú plánové jazyky naturalistického typu — naturalistická škola má v interlingvistickej teórii významnú úlohu ako druhá hlavná línia popri autonómnej línii. Za hlavného teoretika naturalizmu v jazykovom plánovaní S. N. Kuznecov pokladá E. von Wahla, autora occidentalu. Pretože však svoj výklad ohraničuje iba do obdobia vzniku interlingvistiky ako lingvistického odvetvia, v práci chýba analýza dvoch najvýznamnejších plánových jazykov naturalistického typu — occidentalu a interlinguy.

Kapitolu uzatvára prehľad o troch dôležitých lingvistických diskusiách o probléme plánového jazyka koncom minulého a začiatkom nášho storočia, ktoré sa stali základom interlingvistickej teórie a v ktorých mala osobitný význam polemika B. Courtenay s K. Brugmannom a A. Leskienom o hodnote esperanta, ale aj o jazykovom plánovaní.

Recenzovaná monografia významného sovietskeho interlingvistu S. N. Kuznecova svojou neobyčajnou informačnou nasýtenosťou, množstvom dokladového materiálu, ale predovšetkým hlbokou analýzou teoretických východísk jazykového projektovania v jednotlivých historických obdobiach a dôsledným vymedzením hlavných smerov tejto aktivity je napriek niektorým nedôslednostiam terminologickej či klasifikačnej povahy významným príspevkom k rozvoju poznania v lingvistickej oblasti, ktorej sa v našich jazykovedných kruhoch venuje zatiaľ iba málo pozornosti.

S. Košecký

KISS, K. É.: *CONFIGURATIONALITY IN HUNGARIAN*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1987. 268 s.

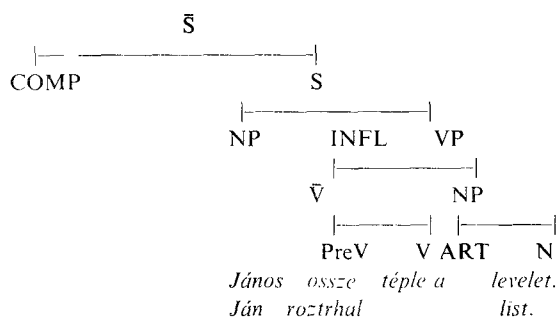
Monografia Katalin É. Kissovej je treťou publikáciou zo série nazvanej *Výskum prirodzeného jazyka a lingvistickej teórie*, ktorú v spolupráci s vydavateľstvom D. Reidel Publishing Company vydáva Akadémiai Kiadó, Budapest.

Cieľom práce je predložiť argumenty o tom, že štruktúra maďarskej vety pozostáva síce z nekonfiguratívneho propozicionálneho komponentu, ale tomuto komponentu predchádzajú operátorové pozície, ktorých determinácia je konfiguratívna. Kíssovej hypotéza o parametrických rozdieloch medzi angličtinou a maďarčinou pri interpretovaní rozsahu operátorov smeruje k určeniu konfiguratívneho a nekonfiguratívneho parametra: Konfiguratívna frázová štruktúra odzrkadľuje lexikálnu štruktúru, t.j. princíp projekcie, ktorý je definovaný zhodou medzi frázovou a lexikálnou štruktúrou. V nekonfiguratívnych jazykoch takýto vzťah nie je. Možno sledovať len isté znaky hierarchie **inherentných argumentov** (napríklad riadená reflexivizácia), a tak pripísať členenú lexikálnu štruktúru aj vetám nekonfiguratívnych jazykov. Táto štruktúra je však odlišná od frázovej, má oveľa abstraktnejší charakter, je to virtuálna štruktúra.

Vo svojom výskume autorka vychádza z novšieho variantu generatívnej teórie, rozpracovaného v Chomského *Lectures on Government and Binding* (1981). Hoci analýzy prezentované v uvedenej práci zaujmú skôr z teoretického hľadiska, K. É. Kísová sa ich snaží formulovať tak, aby sa dali využiť pri výskume syntaxe maďarčiny i pri ďalších výskumoch podobného charakteru.

Pri rozširovaní generatívnej teórie na výskum jazykov geneticky a typologicky vzdialených od angličtiny môže prísť k situácii, keď vernosť domnele univerzálnym princípom opisu jazyka spôsobuje, že ďalšie princípy univerzálnej gramatiky strácajú svoju prediktívnu silu. Tým sa oslabuje explanatórna sila celej teórie.

Podobná situácia môže nastať aj pri generatívnom opise maďarčiny. Napríklad je možné derivovať maďarské vety zo základu [S COMP [s NP INFL VP]], ako to robí J. Horvathová (S predstavuje propozicionálny komponent vety, pozostávajúci z V a jeho doplnkov generovaných na rovnakej úrovni: \bar{S} je pozícia ohniska a je priamo nadradená S), ale iba za cenu narušenia princípu, podľa ktorého premiestňovaný prvok riadi (c — command) svoju stopu. Derivácia totiž musí zahŕňať nižšie transformácie. napr. postponovaný subjekt. Okrem toho množstvo predikcii vyplývajúcich z interakcie [S COMP [s NP INFL VP]] štruktúry a princípov univerzálnej gramatiky ešte len čaká na svoju presnú formuláciu.



Možnosť, že štruktúra [S COMP [s NP INFL VP]] s konfiguratívnym vyjadrením gramatických funkcií (napr. subjektu, objektu a pod.) predstavuje len jednu z potenciálnych hodnôt parametrov univerzálnej gramatiky, po prvýkrát uvádza Kenneth Hale v súvislosti s jazykom walpiri, teda jazykom známym svojím mimoriadne voľným slovosledom (v porovnaní so slovosledom jazyka klasickej latinskej poézie). K. É. Kísová informuje aj o pokusoch zaznačiť vety jazyka walpiri štruktúrou NP — VP, pričom voľný poriadok slov pripisuje buď na vrub tzv. pravidla o vetvení, alebo mapuje diskontinuitné výrazy pomocou nelineárnej (multidimenzionálnej) konfiguratívnej štruktúry. Ukázalo sa však, že štruktúra NP — VP má príliš malú prediktívnu silu, preto K. Hale navrhol generovať vety jazyka walpiri pomocou pravidla o vetvých štruktúrach: $S \rightarrow \text{AUX } \bar{X}^* \text{V } \bar{X}^*$, ktoré je hierarchicky minimálne členené, z hľadiska kategórií minimálne špecifikované a v podstate

nekonfiguratívne. Pravidlo zachytáva skutočnosť, že V môže byť predchádzané a nasledované akýmkoľvek množstvom komplementov. Pritom AUX, V a X (X je množina možných komplementov) zastávajú v hierarchii rovnakú pozíciu.

Podľa tvrdenia, ktoré sa autorka recenzovanej monografie usiluje presadiť, maďarčina by tiež patrila k tomuto jazykovému typu (podľa určitých kvantifikátorov), keďže nekonfiguratívne komponentu maďarskej vety má predchádzať bohato členená ľavá periféria rezervovaná aj pre operátory. Pri určovaní jazykového typu maďarčiny z hľadiska konfigurativnosti, resp. nekonfigurativnosti K. É. Kissová vychádza z výskumov K. Halcho. Podľa neho typologické odlišenie konfiguratívnych a (čiastočne alebo úplne) nekonfiguratívnych jazykov má korene v povahe vzťahov medzi frázovou čiže zložkovou a lexikálnou štruktúrou, napríklad štruktúra syntakticky zakódovaných sémantických závislostí vytvorená z hierarchie vzťahov predikát — argument. Kým v konfiguratívnych jazykoch vetná a sémantická štruktúra sú zhodné, v nekonfiguratívnych jazykoch tento vzťah nie je.

K. É. Kissová poukazuje na to, že v maďarčine alebo v inom type čiastočne nekonfiguratívneho jazyka kóduje vetná štruktúra namiesto lexikálno-sémantických závislostí logickú štruktúru (napríklad vzťahy operátor — jeho rozsah v prípadoch, keď operátor riadi svoju doménu). To znamená, že v prípade maďarskej vety je vzťah zhody (s istými kvalifikátormi) medzi frázovou štruktúrou a logickou formou. Sledujme napríklad pôsobenie dvoch operátorov: ohniska a záporovej častice. V maďarskej vete má záporová častica dve pozície: môže stáť pred S (propozicionálnym komponentom) alebo pred Š (ohniskom). V prvom prípade ohnisko predchádza a riadi záporovú časticu (Š je pozícia témy):

[Š[Š Máriát [S nem várta meg János este a mozi elött.]]]

Máriu nečakal Ján večer pred kinom.

V druhom prípade záporová častica predchádza a riadi ohnisko:

[Š[Š Nem Máriát [S várta meg János este a mozi elött.]]]

Nie Máriu čakal Ján večer pred kinom.

V maďarskej vete každý operátor riadi a predchádza svoj rozsah pôsobenia. Potom je lineárna následnosť operátorov zhodná so sledom ich rozsahov.

Pokusy prisúdiť istým jazykom nekonfiguratívnu bázu vyvolali snahu dokázať, že predpoklad o nekonfiguratívnej báze nie je nevyhnutný a že adekvátny opis jazyka možno dosiahnuť aj v rámci konfiguratívneho východiska.

Monografia K. É. Kissovej je zaujímavým pokusom o aplikáciu pravidiel generatívnej gramatiky vo výskume maďarskej syntaxe, pričom cieľom experimentu je úsilie dosiahnuť maximálnu adekvátnosť opisu. V tomto zmysle možno prácu maďarskej autorky považovať za obohatenie teórie syntaxe.

G. Miššiková

2. MEDZINÁRODNÁ ŠKOLA SOCIOLINGVISTIKY

V dňoch 28. 9. — 2. 10. 1989 sa na Slniečnom pobreží v Bulharsku konała 2. medzinárodná škola sociolingvistiky s ústrednou témou *Metódy sociolingvistického výskumu*. V priebehu rokovania aktívne vystúpilo 80 domácich a 34 zahraničných účastníkov. Bol to skutočný maratón, keď si prítomní mohli počas piatich dní vypočuť niekoľko desiatok pripravených vystúpení (od tretieho dňa v dvoch sálach), ale ani tak dokonca neochabovala vôľa účastníkov diskutovať a viesť spory o najrôznejších otázkach súčasnej sociolingvistiky. Každý, kto sa zúčastnil na tejto 2. škole sociolingvistiky, získal navyše dobrý obraz o tendenciách v rozvoji sociolingvistických výskumov vo väčšine krajín Európy, zároveň sa však mohol presvedčiť o tom, že v Bulharsku má táto disciplína

neobvyčajne dobré zázemie a že — aby sme sa vyjadrili trochu obrazne — sociolingvistická vlna zachytila celé Bulharsko.

Sociolingvistickú školu na Slnéčnom pobreží otvoril jej riaditeľ M. Videnov, ktorý v referáte *Sociolingvistika a prognostika* ukázal, že sociolingvisti pracujú pre budúcnosť. Sociolingvistické výskumy mnohé veci predstavujú v porovnaní s tradičnou jazykovedou v novom svetle, často ju korigujú a dodávajú jej to, čím ináč neprekypuje — prestížnosť. Dnešné sociolingvistické zistenia môžu byť užitočné pre zajtrajšie normovacie práce v oblasti jazyka. — S. Kania (Štetín) vo svojom vystúpení hodnotil sociolingvistické metódy, aby prišiel k záveru, že všetky sú užitočné, aj keď každá z nich má svoje výhody i nevýhody (vplyv bádateľa na výsledok výskumu je najmenší pri tzv. zapojenom pozorovaní, keď bádateľ sa stáva akoby jedným z informantov, anketovaním možno urobiť prieskum najväčšieho počtu informantov). — T. Slama-Cazacu (Bukurešť) referovala o kontextovo-dynamickom modeli v sociolingvistickom terénnom výskume, v ktorom sa zdôrazňuje skúmanie reči v neformálnych situáciách a ohľad na verbálne i neverbálne komponenty komunikácie. — L. P. Krysin (Moskva) sa v prvej prednáške venoval metóde „kvotácie“ v sociolingvistike, princípom zhromažďovania a výberu materiálu, konštatujúc, že sociolingvisti sa často dostávajú do situácie „informačného hladu“; v druhej prednáške sa sústredil na rečové správanie človeka v malých sociálnych spoločenstvách a definoval faktory, ktoré vplyvajú na konštituovanie týchto skupín.

W. Hartung (Berlín), ktorý informoval o stave sociolingvistických výskumov v NDR, zdôrazňoval užitočnosť kvantitatívnych metód; zároveň však upozorňoval aj na ich ohraničenosť a na potrebu doplniť ich kvalitatívnymi metódami. — S. Harnisch (Brémy) hodnotil výsledky sociolingvistiky v NSR hlavne s ohľadom na filozofický pragmatizmus.

V. A. Vinogradov (Moskva) komentoval sociolingvistické prístupy z typologického hľadiska cez pojmy komunikačné prostredie a jazyková ekológia. Poukázal na to, že dnes sa už mení chápanie vonkajších a vnútorných faktorov v jazyku. V poštukturalistickom období funkčné charakteristiky jazykov a štýlov patria k vnútorným faktorom. — P. Brang (Zürich), hlavný autor vynikajúcej trojzväzkovej komentovanej bibliografie slovenskej sociolingvistiky, podal presný prehľad metód a tém v slovenskej sociolingvistike za posledných 20 rokov. — S. I. Treskova (Moskva) sa venovala problémom testovania v podmienkach dvojjazykovosti a dvojjazykovosti sa týkalo aj vystúpenie K. A. Kataňana (Moskva), zacielené na situáciu v Arménsku. — A. M. Hagen (Nijmegen) referoval o sociolingvistických výskumoch holandskej dialektológie najmä v oblasti fonológie a syntaxe. V chápaní tejto školy postupne zmeny, ktorým podliehajú dialekty, sa neinterpretujú ako ústup, miznutie či dokonca umieranie dialektov, ale ako rozširovanie ich paradigmy.

Typológie jazykov medzinárodnej komunikácie sa týkalo vystúpenie P. B. Nikolského (Moskva), kým A. N. Baskakov (Moskva) sa venoval definovaniu jazykových typových situácií. V ďalšom priebehu rokovania odznali ešte referáty z psycholingvistiky, resp. sociopsycholingvistiky. Pracovníci oddelenia psycholingvistiky Institutu jazykoznanija AN SSSR N. V. Ufimceva — E. F. Tarasov — J. A. Sorokin sa venovali problémom ontogenézy vedomia, jeho národno-kultúrnej špecifickosti a vzájomným vzťahom kulturológie a psycholingvistiky. V. Petrenko (Moskva) psychosémantickým metódam výskumu vedomia.

O variantoch v jazyku a ich sociálnej identifikácii hovoril J. Beneke (Berlín) a takisto H. Schönfeldt (Berlín), ktorý referoval najmä o výsledkoch výskumu „berlínčiny“, tzv. berlínskeho polodialektu a o tom, ako túto formu nemeckého jazyka hodnotia rôzne sociálne skupiny. Reč mesta sa ukazuje ako mimoriadne aktuálna téma. Bolo by treba rýchlejšie postupovať aj pri výskume jazyka Bratislavy, nášho hlavného mesta, odkiaľ dostávajú rozhlasový a televízny signál obyvatelia všetkých regiónov Slovenska, i hodnotenia tohto variantu spisovného jazyka napr. príslušníkmi stredoslovenských oblastí.

C. B. Krjučkovová (Moskva) analyzovala vo svojom vystúpení sociolingvistické aspekty

ideologicky príznakových slov, tzv. ideológem, M. V. Kitajgorodskaja (Moskva) zasa pojem nositeľ „prostorečija“. Diskusiu medzi účastníkmi vyvolala najmä jej téza, že nositeľ „prostorečija“ nemôže byť zároveň nositeľom spisovného jazyka, čo platí aj naopak. — I. A. Ďominová (Moskva) si vytýčila za cieľ určiť súradnice pojmu „jazykovoje strojtiteľstvo“ vo vzťahu k situácii v Bulharsku. Napriek autorkiným vývodom sa zdá, že tento termín nie je dostatočne plauzibilný pre väčšinu národných jazykov, aj keď v jazykovej situácii v Sovietskom zväze má svoje opodstatnenie.

S. Ondrejovič predstavil niektoré výsledky výskumu postojov hercov, režisérov a kritikov k jazyku a k tzv. neuralgickým bodom v slovenskom jazyku a konfrontoval ich s riešeniami v normatívnych príručkách. — Predmetom vystúpenia R. Brabcovej (Praha) bola mestská reč zo sociolingvistického hľadiska. — V. J. Porchomovskij (Moskva) uvažoval o možnostiach uplatnenia sociolingvistických metód pri rekonštrukcii jazykov bez písma. — L. Troxelová (Chicago) hovorila o niektorých prejavoch „sexizmu“ v americkej a bulharskej jazykovej situácii. A. I. Berezovenková (Kyjev) o výskume väzenského argotu v ženských väzniciach Sofie a P. Lysakovová (Leningrad) o sociolingvistickom výskume súčasného tlačeneého slova v ZSSR a o výsledkoch hodnotenia rôznych novinárskych žánrov čitateľmi.

V tejto správe nemožno ani len spomenúť všetkých domácich účastníkov, ktorí aktívne vystúpili v sekciách. Uvedme však aspoň témy, o ktorých sa najviac hovorilo: sociolingvistické metódy, faktorová analýza, sociolingvistické modelovanie, anketovanie. Veľký blok bol venovaný psychosomatickým výskumom na všetkých úrovniach jazyka, bohato bola zastúpená problematika rečového správania a rečovej etikety aj v konfrontácii u nositeľov rôznych jazykov. U nás takéto výskumy nejestvujú, aj keď by bolo užitočné zmapovať situáciu napr. aj vo verbálnom správaní Slovákov a Čechov.

Predmetom ďalších vystúpení bola mestská reč, mládežnícky slang, vojenský slang (v bulharčine a češtine), žargón, dosah sociolingvistických sond na kodifikáciu, narušanie normy, komunikácia v rodine, komunikácia medzi dospelými a deťmi, rečové správanie pred mikrofónom, v nahrávacom štúdiu, výskum ideologických termínov, osvojovanie si bulharského jazyka ako cudzieho a i.

Posledný deň malo byť podľa programu zasadanie okolo okrúhleho stola pod názvom *Sociolingvistika 80. rokov*. Fakticky sa však pokračovalo v rokovaní z predchádzajúcich dní. A. M. Hagen (Nijmegen) predstavil sociolingvistiku v Holandsku, Slama-Cazacu (Bukurešť) v Rumunsku, A. Kielkiewiczová-Janakiewová (Poznaň) v Poľsku, M. Uessler (Magdeburg) v NDR, I. Harnisch v NSR a P. Brang (Zürich) vo Švajčiarsku. A. I. Domašnev (Leningrad) hovoril o teórii národných jazykov v sovietskej sociolingvistike 70.—80. rokov, dotýkajú sa najmä situácie v nemecky hovoriacich krajinách. Prehľadný referát o sociolingvistických výskumoch v ČSSR chýbal.

3. medzinárodná škola lingvistiky v Bulharsku sa bude konať v r. 1991 a jej ústrednou témou bude Jazyková situácia v mikro- a makrosociálnych spoločenstvách.

S. Ondrejovič

Discussion

Emil Páleš: Semantic roles of the Slovak verbs	30
--	----

Review articles

Juraj Dolník: Approach to the study of lexical meaning	49
Pavol Žigo: The contact phenomena of the Indo-European and Kartvelian family	61

Reports and reviews

Professor Ján Horecký septuagenarian. By K. Buzássyová	70
Bibliography of the writings of prof. Ján Horecký for the period 1980—1988. By L. Dvonč	74
Miko, F.: Aspects of the literary text. By J. Horecký	89
The short dictionary of the Slovak. By J. Dolník	92
Ondrejovič, S.: Between the verb and sentence. By J. Dolník	95
Language in the man and in the computer. By J. Horecký	97
Metaphor in the language and in the text. By P. Durčo	99
Skiljan, D.: Language planning. By J. Mlacek	101
Budagov, R. A.: Portraits of the linguists of the 19—20 th century. By S. Ondrejovič	104
Kuznecov, S. N.: Theoretical foundations of interlinguistics. By S. Košecký	106
Kiss, K. É.: Configurationality in Hungarian. By G. Miššíková	108
2 th international school of sociolinguistics. By S. Ondrejovič	110

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 41, 1990, 1

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.

Výkonný redaktor PhDr. Ján Bosák, CSc.

Tajomníčka redakcie PhDr. Katarína Hegerová

Redakčná rada:

PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., doc. PhDr. Juraj Dolník, CSc., prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., člen korešpondent SAV a ČSAV Ján Kačala, prof. PhDr. Rudolf Krajčovič, DrSc., doc. PhDr. Abel Král, DrSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc., prof. PhDr. Jozef Místrík, DrSc., PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc., PhDr. Ivor Ripka, CSc., doc. PhDr. Ján Sabol, CSc., doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Nálepková 26

Technická redaktorka: Denisa Dubravská

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače.
Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany

Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé číslo Kčs 15,—

Tlač: Slovenská polygrafia, š. p., Západoslovenské tlačiarne, z. p., závod Svornosť, Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990